

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Flori de cireș

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

**Adrian APAN, Florin ARDELEAN, BÉKESI Krisztina, Paulina POPA,
Radu ROMÎNAȘU, Dumitru SIM, Cătălin ȘUȘU**

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGLU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDAȚIA:

Viorel FAUR,
secretar general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLIȚĂȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea,
Aleea Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0729 845 160

CUPRINSUL:

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Dumitru SIM**, *Problema trecutului și viitorului în lumea rurală din Crișana zorilor modernității. Între Istorie și memorie, între Progres și Viața de Apoi*.....1
- **Adrian APAN**, *Justiție și moralitate pe domeniile Diosig – Săcuieni (secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea)*.....19
- **Radu ROMÎNAȘU**, *Activitatea cultural-artistică a Reuniunii de cântări „Hilaria” din Oradea în perioada interbelică*33
- **Florin ARDELEAN**, *Presa din „provincia provinciei”*52

LITERATURĂ

Proză

- **Cătălin ȘUȘU**, *Apocalipsa după Augustin (fragment de roman)*.....66

Poezie

- **Paulina POPA**, *Poezii*.....78

ISTORIE LITERARĂ

- **BÉKESI Krisztina**, *Încadrarea personajelor feminine în diferite tipologii din romanele Rusoaica, Donna Alba, Femeia de ciocolată a lui Gib I. Mihăescu*.....89

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Dumitru SIM

**PROBLEMA TRECUTULUI ȘI VIITORULUI ÎN
LUMEA RURALĂ DIN CRIȘANA ZORILOR MODERNITĂȚII.
ÎNTRE ISTORIE ȘI MEMORIE,
ÎNTRE PROGRES ȘI VIAȚA DE APOI**

Percepția țărănească asupra uneia dintre cele două dimensiuni fundamentale ale lumii reale, asupra timpului, privilegia doar una din cele trei părți componente ale sale, o singură dimensiune: prezentul. „Insularitatea temporală” specifică lumii rurale a Vechiului Regim era caracteristica primă a raportării la timp. În aceste condiții, când asupra timpului se proiectează o astfel de viziune, este normal ca celelalte componente, trecutul și viitorul, să treacă undeva pe un plan secund, asupra lor plutind o atmosferă nebuloasă, dominată de generalități, de expresii ambigue sau chiar deformate (acestea evident dacă încercăm să le comparăm cu modul nostru de a ne raporta la timp). Așadar, se poate spune, încă de la început, că o concepție clară asupra trecutului istoric le-a lipsit țăranilor crișeni din secolele XVIII-XIX. Cauza acestei „defecțiuni” era memoria relativ slabă și total lipsită de aviditatea după cifre.

Trecutul lumii rurale se desfășura la secolele noastre de referință undeva între ideea, adânc înrădăcinată în mentalul colectiv, al unui trecut revolut, care are posibilitatea reitării, și o conștiință istorică incipientă, din ce în ce mai prezentă și mai conturată odată cu înaintarea spre secolul la XIX-lea. Ea cristalizându-se, întâi la nivelul mării elite religioase și culturale a epocii, iar mai apoi printr-o difuziune lentă la nivelul micro-elitei sătești și a mării mase țărănești. Raportarea la trecutul indeteterminat, la trecutul fără o datare cifrică precisă, este făcut cu obstinență timp îndelungat de către țărani. Timpul de dinainte, pierdut undeva în negura timpului, era asimilat, mai tot timpul, vârstei începuturilor, momentului originilor, Vârstei de Aur a umanității. Referința la acest timp se făcea din două cauze. Prima dintre ele ar fi cea referitoare la bunătatea acestor vremuri. La nivelul conștiinței colective Vârsta de Aur se confunda cu noțiunea de libertate, de libertate absolută. Atunci neexistând nici o contradicție între societate și individ, între om și natura înconjurătoare, nici o piedică în calea unei libertăți fără limite. De asemenea, era asimilată perioadei perfecțiunii biologice, caracterizată prin longevitate și lipsa bolilor, precum și erei abundenței, în care natura copleșea oamenii cu bogățiile sale fără a solicita în schimb nici un efort. În definitiv era considerată ca timp al plenitudinii, un moment din istoria umanității, în care

materializarea terestră a marii unități primordiale era o „realitate”¹. Vremurile pe care le trăiau, deloc asemănătoare cu timpul originilor, făceau ca referința la un „mai bine de dinainte” să fie aproape omniprezentă. Dificil era însă pentru ei stabilirea acestui mai înainte. Vremurile bune trecute puteau fi mai apropiate sau mai depărtate în timp. Ele erau vremurile în care au trăit strămoșii, iar din punct de vedere cifric rar depășeau suta de ani. Dincolo de această limită temporală, dincolo de bunici și străbunici, „istoria” lor era un dat total difuz. Emmanuel Le Roy Ladurie constata referitor la societățile europene ale Vechiului Regim că, în modul lor de asimilare a dimensiunii temporale trecute, „odată cu bunicii se instaurează timpul mitului fabulos”². În definitiv părinți și bunici era istoria pe viu, ei, „bătrânii” familiei sau comunității erau cei care dețineau cunoștințele cu caracter absolut ale tradiției. Tot ei sunt cei care aveau rolul de a o transmite prin „gest și cuvânt” și niciodată, sau prea puțin, în scris. Aproximarea acestora de vremurile trecute, tangența lor cu vremurile apuse le aducea, inerent și în mod absolut, puterea cunoașterii, monopolul asupra „memoriei istorice”. De aceea vremea îndelungată acel „sfat al bătrânilor” a deținut o supraștă asupra puterii consultative și decizionale a comunității. Ei au trăit mai mult, ei și-au însușit experiența de la bunicii și părinții lor, au experimentat la rândul lor, deci cunosc mai multe și mai bine, știu ce poate garanta ordinea și moralitatea în cadrul comunității, precum și securitatea acesteia. De pildă „mai binele de odinioară”, de această dată cu valențe morale și moralizatoare, răzbate din cadrul unei însemnări marginale, unde autorul acesteia, Alexandru Popp din satul Căpâlna referindu-se la timpul bunicii săi și al copilăriei sale menționează că: „...*Pe vremurile de atunci* (însemnarea se face la 1888 n.n.) *oamenii nu ședeau necununați, nu trăiau în concubinaj, nu curveau. Erau niște perindele de pe care făceau curvii îi băga cu capu și cu brâncile în perindele și-i băteau pruncii peste picioare cu urzici și nu-i vedeau*”³. Indubitabil în momentul în care el face această constatare are ca și element de comparație timpul în care face însemnarea, timp mai decadent din punct de vedere al moralității, timp în care pare-se concubinajul și curvia erau fenomene de o oarecare amploare. Oricum de o mai mare extindere față de timpul „curat-moral” de mai înainte, altfel însemnarea sa ar fi fost lipsită de sens.

Referirile documentare la aceste „timpuri vechi” sunt rare, ele luând forma unui reper non-cifric, fluid, iar comparativ cu modul nostru de percepție a trecutului total ambiguu și indeterminat. Cel mai frecvent mod de a exprima acest trecut tangent „timpului mai bun de dinainte” iese în evidență în actele referitoare la conscrierile precedente reglementărilor urbariale, în timpul unor procese, care opun țăranii autorității domeniiale, sau în momentele în care țăranii sunt chestionați pentru a da un răspuns unei întrebări referitoare la unele obiceiuri. Astfel făcând referire la mai vechi și mai bune înțelegeri între ei, țăranii și domnul de pământ, uzitează frecvent formule ca: „așa am

¹ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 142

² Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, sat occitan de la 1294 la 1324*, Traducere, prefață și note de Maria Carpov, București, Editura Meridiane, 1992, vol I, p. 142-143

³ Ioan Godea, *Biserici de lemn din România (nord-vestul Transilvaniei)*, București, Editura Meridiane, 1996, p. 118

prins din bătrâni”, „din timpuri vechi”, „mai de demult” sau pur și simplu făcându-se raportarea la „strămoși”.

Făcând apel la mai vechile înțelegeri, ca de exemplu cele de după încheierea războaielor care au durat în zona noastră aproape 30, când statul austriac a declarat regiunile cucerite „noi achiziționate” și pentru a stabili populația și a repune în circuitul economic pământurile a „decretat” o serie întragă de înlesniri (scutiri și reduceri de taxe, ajutoare pentru refacerea caselor...), pierdute mai apoi încet prin repunerea în drepturi a foștilor proprietari⁴, țărani ajunși să piardă aceste înlesniri se referă la aceste timpuri mai lesnicioase, mai lipsite de constrângeri contrapunându-le timpurilor „noi” când ele le-au fost „uzurpate”. Cerându-li-se de către autorități dovezi clare, acte scrise, date exacte despre aceste „vechi înțelegeri”, ei nu pot decât să își motiveze plângerile prin formulări de genul „așa am prins din bătrâni”. La fel răspund țărani și în cazul anchetelor ce premerg reglementările urbariale⁵.

Un alt exemplu de astfel de raportare ne parvine din actele procesului dintre țărani beiușeni și autoritatea tutelară. Astfel, locuitorii din Mierag în deceniul doi al secolului al XVIII-lea declarau în fața comisiei de aplanarea a conflictului că, „*din timpuri vechi localitatea își răscumpără robotele*”⁶. Aceste „timpuri vechi”, de când își răscumpără robotele și unele sau toate daturile, atingând în cazul locuitorilor din această zonă nu mai mult de un secol (fenomenul „ruptorii” devenind o realitate cu o oarecare greutate numerică după anul 1720). Așadar „timpurile vechi” nu sunt chiar atât de îndepărtate în timp, ci el sunt percepute astfel din cauza lipsei unei memorii precise, scrise.

Memoria defectuoasă referitoare la trecut reiese cu claritate și în cadrul unui document din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai exact din anul 1756. În acesta, intitulat *Conscrierea preoților și satelor valahilor de examinat în timpul comisiei despre profesiunea credinței și rămași în schismă*, o serie de preoți ai satelor cercetate de comisie (Cociuba Mică, Sebiș, Nimăiești, Dușești) neștiind cine și când a construit biserica, declară că „*strămoșii au construit-o*”⁷. Tot în cadrul său apar diverse „scăpări de memorie” și divergențe între preoți și săteni referitoare la timpul trecut, relativ scurt ca durată, reliefând o dată în plus defecțiuni profunde de memorie. Un prim exemplu ne parvine de la Popa Petru din Ceișoara, care deși era parohul locului declară că, „*Nu se știe cine a construit biserica*”. În cazul localității Nermiș lucrurile se complică puțin. Locuitorii declară că „*nu știu cine a edificat biserica*”. Profitând de această „pană de memorie”, Popa Ioniță își arogă anumite drepturi ctitoriale, care se pare nu îi aparțin, el spune că „*părintele său a construit biserica*”, însă „*poporul neagă*” și ca atare

⁴ Liviu Borcea, *O conscriere privind fuga iobagilor de pe domeniile sătmărene la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în „Crisia”, X, 1980, p. 454

⁵ Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 71

⁶ Barbu Ștefănescu, Edith Bodo, *Ruperea tăcerii*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 1998, p. 396

⁷ Ioan Godea, *op. cit.*, p.137

conscriptorii au „*luat hotărârea să se cerceteze*”⁸. Din nou un timp relativ scurt poate un secol, un secol și jumătate, poate chiar mai puțin de atât crează animozități în legătură cu trecutul.

Nici trecutul mult mai apropiat nu se bucura de o percepție mult mai exactă. Deseori apar în documente, în legătură cu varii chestionări, formule reper lax, dublate, incerte. Majoritatea țăranilor nu rețin anul unui eveniment cu o exactitate cifrică, nu menționează aproape niciodată anul evenimentului, ci se raportează la el uzând de expresii ca: „*acum câțiva ani*”, „*cu ceva timp în urmă*”, „*acum X sau Y ani*” sau nici măcar nu pot indica cu aproximație anul⁹. Dacă data de referință nu se apropia într-un fel sau altul de un model reiterabil, de un arhetip, memoriei colective rurale îi era aproape imposibil să o rețină. Lipsa repetabilității și ca atare imposibilitatea memorării prin exercițiul intelectului arunca asupra acestor date vălul nepăsării și al trecerii în uitare.

Subliniam puțin mai sus că, în general, proiecția mentală asupra trecutului se bucura în lumea țărească de contingența cu timpurile mai bune, că asupra lor plana mai întotdeauna un aer de „mai bine”. Însă mentalitatea rurală premodernă nu era a exactităților și a ținuturii în scheme ușor de decelat, uneori ni se relevă ca extrem de mișcătoare și chiar derutantă. La fel se întâmplă și vis-à-vis de „beneficul” trecut. Pe o carte de cult, pe un *Penticostarion* aparținător satului Ianoșda, învățătorul Pante Ioan referindu-se, în anul 1836, la o boală ce abătuse asupra „grâului cel secăreț” și luându-și ca termen de comparație anii „marii foamete” din deceniul doi al secolului în derulare, nota speriat de spectrul foametei că, țăranii „*vor sta să piară de foame*” ca atunci, „*ba încă doară și mai rău* – accentuează el – *că sunt mai săraci și mai trași de domni decât atunci*”¹⁰. Referirile la „susigul cel rău” sunt multiple în însemnările marginale, în majoritatea lor ele surprind această sincopă meteorologică, dublată de una alimentară ca un timp cum nu se poate mai rău. Un timp al spaimelor de tot felul, un timp al pedepsei dumnezeiești, un timp din care dezarmata lume rurală crișană spera să iasă cu bine. Însă în momentul în care acest element temporal devine termen de comparație, el fiind chiar partea „pozitivă” a acestei operații, istoricul nu poate rămâne decât într-o stare de perplexitate. În definitiv, autorul însemnării nu face decât să opună unui trecut „rău” de această dată (care parcă privit la rece pare a fi mai bun), un prezent și mai rău, un prezent în care acțiunilor distructive ale naturii li se adaugă cele sociale, acțiunile cu rol negativ ale „domnilor”. Decadența este din nou ușor sesizabilă, progresul (cu tot efortul statului iluminist) este greu perceptibil. Lumea rurală și „cărturarii” săi „citindu-l” în termeni apocaliptici, sau în cazuri îmbucurătoare în termeni de vizibil regres. Așadar, un rău mare de dinainte este un mai bine decât un rău din prezent, care nu poate fi decât mai mare deoarece crează incertitudini în timpul prezent, sperie și angosează acum. Ceea ce a trecut nu mai speria atât ca și ceea ce e necesar să se treacă acum. Prezentul și viitorul imediat ridică mai multe semne de întrebare și spaimă decât cel mai rău trecut.

⁸ *Ibidem*

⁹ Vezi pentru astfel de exemple: Barbu Ștefănescu, Bodo Edith, *op. cit.*, p. 364-448

¹⁰ Titus Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol I-II, Oradea, Editura Universității din Oradea, 1999, p. 176

Spuneam puțin mai sus că, odată cu înaintarea lumii rurale crișane pe șirul anilor modernității se înfiripă și o viziune asupra unui timp trecut, care are anumite caracteristici ce ne îndeamnă să îl considerăm un „presentiment” al timpului istoric modern. La nivelul Secolului Luminilor are loc în ansamblul „măruntului continent” o schimbare a raportului om-timp. Aceste vremuri sunt cele care vor insinua, încet dar sigur, în mintea oamenilor care ne-au precedat o nouă conștiință: conștiința istoricității. Pretențiile sale de raționalizare vor arunca o nouă perspectivă asupra timpului, asupra unui timp care urmează să se desfășoare sub o nouă formă ceea ce a unui progres dorit și posibil. Un istoric sesiza că, „dacă ceea ce numim noi istorie este cu puțință, dacă putem vorbi de istorici(...) și de cititori ca noi de cărți de istorie, totul datorează faptului că Omul Luminilor a adoptat o atitudine radical nouă față de timp, atitudine ce a făcut cu puțință instalarea în mințile europenilor de mai târziu(...) a ceea ce astăzi numim „conștiință istorică” ori „istoricitate”¹¹. Dacă acest fapt este îndeajuns de ușor decelabil la nivelul superior al elitelor culturale și religioase ale epocii, la nivelul mării mase rurale și a reprezentanților săi culturali se poate constata o mai timidă apropiere de această nouă formă de raportare și de luare în stăpânire a timpului. Motivele sunt diverse, de la lipsa unei stringente necesități până la refuzul voalat sau direct al timpului istoric. La acestea am putea adăuga temerile legate de „exilarea lui Dumnezeu” în extratemporalitate, El fiind cel care până atunci a „guvernat” în mod suveran istoria oamenilor¹². Cu toate acestea însă, este sesizabilă și pentru mărunta intelectualitate rurală o cochetare cu istoricitatea.

Un prim fapt care demonstrează acest lucru este înmulțirea fără precedent a însemnărilor marginale de pe cărțile de cult. Odată cu sfârșitul secolului al XVII-lea și cu începutul celui de al XVIII-lea înmulțirea cărții manuscrise și tipărite în zona noastră de referință, precum și unele noi raporturi cu timpul fac ca însemnările marginale cu iz de istoricitate să prolifereze. Autorii acestora mici intelectuali sătești (preoți, dieci, învățători, diverși funcționari domeniiali) se lansează pe orbita istoriei înscriindu-și alături de o dată, de un eveniment numele pe una dintre filele unei cărți religioase. Până de curând anonim, scribul iese din umbră, își rostește numele și știe că acesta va rămâne în „istoria mică” a neamului. În ciuda modestelor semnături, pozând în figuri de „prea supuși”, „preaplecați”, „copii de casă”, „slugi”, „dintre toți cei mai mici”, „mai strein de toți”, „mult scârbitul”¹³, ostenitorii scrisului nu vor să mai rămână anonimi. Mișcați de timpuri, de evenimentele ale căror martori sunt, sau pur și simplu de vraja scrisului, de tentația foii albe micii cărțurari își notează gândurile, trăirile sau părerile. Ei fac acest lucru „să se știe”, „ca mai mult să nu se pomenească”, „să știe de către viitorime” sau „pentru eterna-mi memorie”. O fac asemenea lui Miron Costin, care spune că „*scrisoarea este lucru vecinicu*”, și lui Antim Ivireanu, fiind din ce în ce mai

¹¹ Radu Toma, *Postfață la Michel Vovelle, Omul Luminilor*, Traducere din limba franceză de Ingrid Ilinca. Postfață de Radu Toma, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 311

¹² Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț*, București, Editura Nemira, 2001, p. 136-156

¹³ Vezi pentru mai multe exemple de acest gen: Titus Roșu, *op. cit.*, passim; Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale...*, p. 147-162

conștienți că, „*Pomenirea piere, iar scrisoarea pururea rămâne*”¹⁴, ori cum își vor argumenta ei singuri demersul, „*Scris-am eu cu mâna me de țărână și cu pană de găină. Aceste două vor pieri și vor putezi iară scrisoarea în veci va trăi*”¹⁵. Recunoașterea deficiențelor memoriei transmise „din gură în gură” și „față în față” este evidentă, scrisul, cred ei, este singurul care are tăria supraviețuirii peste timp.

Ce doreau „să se știe” despre ei și despre ceea ce i-a marcat? Multe! De exemplu, că a avut loc un fenomen atmosferic ciudat, că s-au desfășurat lupte în zonă, că s-a născut, s-a căsătorit sau a murit cineva, că s-a preoțit sau diaconit, că a plecat în armată sau la studii, că s-a cumpărat sau donat o carte și așa mai departe. În definitiv, după ce s-a rupt vălul tăcerii și frica sau neștiința de carte a fost îndepărtată, aproape orice eveniment cu o oarecare importanță pentru comunitatea familială, sătească sau zonală merită consemnarea. Nu vrem să se creadă că s-a început să se abuzeze de scris, că acesta era atât de răspândit încât să facă să se umple toate paginile și spațiile goale din cărțile de cult, însă după lectura a numeroase astfel de însemnări rămânem frapați de diversitatea evenimentelor cu care elita rurală intră în istorie!

Un alt element, care ne îndeamnă să credem în incipienta cristalizare la nivelul lumii rurale a conștiinței istorice este modul în care ea se raportează la persoane și personalități istorice de anvergură locală, zonală sau europeană. Acest gen de mărturii apar cu o oarecare frecvență atât în însemnările marginale, cât și pe pisanile unor biserici de lemn din zonă. De pildă, la biserica din Brădet stă scris, „*Această sfântă și dumnezeiască biserică s-a făcut în zilele pre luminatului împăratului a lu șașăle Liopoldu Karlioșu. Meșterii care au făcut beserica aceasta au fostu ...Mîndruțu și cu Briciu Crăciun iară mitropolit au fost Vichentie mitropolit creștin...*”¹⁶. Pisania lăcașului de cult din Ghighișeni ne arată: „*Iată această sfântă și dumnezeiască biserică s-au făcut în zilele prea luminate Crăiesei noastre Măria Terezia și a mitropolitului de Arad Isaia...*”¹⁷. O inscripție de pe vechea biserică de lemn din Homorog ne arată că, pictarea sa a avut loc „*în anul 1847-1848 în zilele împăratului Ferdinand I, arhiereul Aradului Gherasim Raț, protopresbiter Orăzii Mari Boțco Atanasie, domn de pământ K. Ioaniczki Ianos. Parohul locului Popovici Dimitrie. Titori Matea Nicolae 32 de ani*”¹⁸. Pe biserica din satul Călugări(azi se numește Ponoare n.n.), renunțând la reperarea temporală prin intermediul unor persoane cu o mai mare însemnătate(cazul capetelor încoronate), autorul pisaniei scria: „*Această sfântă biserică s-au făcut și s-au arădicat în vremea Domnului Episcop Gherasim Racz, Balint T. Protop și Merce Crăciun preot, Mercea Mihai chitor Zdrînca Nicolae birău și s-au sfințit în luna noiembrie 8 zile și anul 1845*”; iar referitor la zugrăvirea sa se nota că a avut loc: „*în vremea prea sfințitului domn Procopie Ivascovici episcop și D-mului Adamovici Arsenie*

¹⁴ Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 91,

¹⁵ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 131, 137

¹⁶ Ioan Godea, *op. cit.*, p.169

¹⁷ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 71

¹⁸ *Ibidem.*, p. 178

presbiter, Mircea Petru preot, Bogdan Filip Chitor și birău și robul lui Dumnezeu Mercea Gavril zugrav(din Călugări) în luna lui septembrie”¹⁹. Pentru lumea rurală, am mai spus-o, persoanele din ierarhia ecleziastică sau laică a vremii, „puternicii zilei” erau persoane cum nu se poate mai istorice, ele conform acestei credințe erau cunoscute și recunoscute, de aceea se puteau transforma ușor în reper temporal.

Însemnările marginale vin și ele cu exemple pentru a susține acest fel de raportare la timpul istoric. Chiar dacă adeseori au ca scop ancorarea în timp a unei activități sau a unui eveniment, ele tangențial, prin referința la o persoană istorică, trasează o punte de control asupra timpului cu caracter istoric. La 1742 Protopopul Mihail Aron nota pe un exemplar al *Cheii înțelesului* un eveniment astronomic cu caracter ieșit din comun(credem că este vorba despre o cometă, autorul însemnării nefiind extrem de inteligibil în a ne descrie fenomenul). Astfel el constata că, respectivul fenomen a avut loc „întru întie an ai crăiei de erau craiu țării ungurești Măria Terezia fata lui Carolus al șaselea împăratului Romei”²⁰. Și exemplele de acest fel ar putea continua, însă credem că sunt suficiente pentru a ilustra cum prin intermediul unor persoane cu caracter istoric, lumea țărănească și a sa micro-elită se raportează la timpul istoric.

Raportarea la unele evenimente politice locale sau de anvergură europeană ne îndemnă și ele să credem în incipienta asumare de către lumea rurală și de către elita acesteia a dimensiunii istorice a timpului. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, însemnările marginale ce pun pe tapet fapte cu caracter istoric se înmulțesc. Plonjarea lumii rurale, evident fără voia sa, în evenimentele politico-militare de la sfârșitul secolului amintit și celui ce urmează sunt bine evidențiate de acest tip de document istoric. De pildă, popa Ursu din Cotliglet ține să lase aminte urmașilor că a reușit să termine opera de copiere a unui *Molitvelnic* în anul 1676, mai exact notează el „în al șapteleasprezece an de când au louat turcii Țara Oradia, în ce an au fost foamia”²¹. Așadar instaurarea dominației otomane asupra zonei ne este certificată și în acest fel. Copistul sus amintit, ca de altfel majoritatea celorlați copişti, uzează în momentul referinței la eveniment și de alte repere cu o importanță majoră pentru lumea țărănească de atunci. El amintește că, în același an populația zonei s-a confruntat și cu flagelul foametei, transformând însemnarea într-o adevărată filă de „anale”²². Pe un *Triodion* aflat în posesia satului Cotiglet, popa Pătru făcând la 1820 o „genelogie” a unei familii de localnici ne spune că, „Despre neamul Mârzesc ...din Cotigleatu când au fost răutatea au fost numai un Mârzescu adică...Moză...că au scăpat de răutatea turcului într-o vale la Pomezău ce se cheamă Videasa și au fost avân 6 prunci care au născut feciori...”²³. Autorul continua cu pomelnicul membrilor acestei familii de țărani

¹⁹ *Ibidem*, p. 36

²⁰ *Ibidem*, p. 149

²¹ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 176

²² Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 72

²³ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 122

pe aproape o întreagă pagină, însă esențialul de reținut este prezența turcilor în zona sus amintită.

Evenimentele militare de la sfârșitul secolului, războaiele dintre oștile habsburgice și cele otomane, iar mai apoi cele dintre oștile imperiale și cele ale lui Rakoczi, sunt însemnate și ele cu acribie de către membrii elitei sătești. Pe o *Cazanie* a localității arădene Cărand, un silitor al scrisului (copistul Ioan din Aștileu) își făcea însemnarea în momentul în care „...*au luat Oradea nemții anii de la nașterea lui Hristos 1692*”²⁴. Același copist nota trei ani mai târziu desfășurarea operațiunilor militare din zona Banatului, amintind că otomanii „*au bătut Lipova...de o au făcut prah*”²⁵. În același an, 1695 dascălul-copist Vasile Sturze Moldoveanu scria la 17 octombrie că, „*au tăiet turci tabăra lui Viteran și au robit nemții Țara Crișurilor*”²⁶, referindu-se atât la ofensiva declanșată de Mustafa al II-lea spre Ardeal, pentru a zădărnici planurile austriece de ocupare a Banatului, cât și la faza terminală a cuceririi zonei crișane. Un an mai târziu Ioan de Aștileu, copist cu un deosebit simț al istoriei trăite, recente, nota încercarea trupelor imperiale de a stabiliza situația din Transilvania, fapt pentru care trimite noi trupe în zonă, mai exact ne asigură autorul însemnării prin zona montană a Crișanei spre Ardeal a trecut un convoi de „700 de cară”²⁷. În anul 1699 tot el este cel care amintește de încheierea păcii dintre habsburgi și turci, „pace pe 25 de ani”, punându-ne la curent și cu începerea lucrărilor de refacere a cetății Arad²⁸.

Un alt eveniment politic, cu un mare impact din toate punctele de vedere asupra zonei noastre de referință, este așa-numita „răscoală a curuților” conduși de Francisc Rakoczi al II-lea. Despre declanșarea, desfășurarea și încheierea ei aflăm din diversele însemnări marginale lăsate nouă de „cărturarii” rurali marcați de scurgerea evenimentelor la fel de mult ca și ceilalți membrii ai lumii țărănești. O primă astfel de însemnare ne arată cum „*scăpă Racoțea de la Beciu (Viena n.n.) și se duse sub Sătmar în 1703*”²⁹. Un alt „cronicar” rural nota referitor la zona noastră de interes că, „*în 1703 în luna lui cupтору, în 25 de zile au tăiat curuții pre sârbi(?) în Oloság ș-au aprins Oloságul, într-o duminică*”³⁰. Dania unei cărți ne arată cum că, „*Această carte o a luat direptu sufletulu lui Paul Pascu și dată frate-său. ... în mâna lui popa Iștocu când să ridicații Racoțea Freațu pre nemții și au fost rău multu prin țară veleat 1704*”³¹. Este vorba exact despre momentul în care are loc declanșarea conflictului, revenirea „vremurilor rele”, care îi va opune pe „curuți” „lobonților” imperiali pentru o perioadă de aproape un deceniu (până la încheierea Păcii de la Satu Mare în 1711). Transformarea zonei din nou în teatru de război aduce după sine un întreg cortegiu de

²⁴ *Ibidem*, p. 137

²⁵ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 176

²⁶ Idem, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, Editura Albatros, București, 1992 (în continuare: Florian Dudaș, *Însemnări...*), p. 21

²⁷ Idem, *Manuscrisele românești medievale...*, p. 176

²⁸ *Ibidem*, p. 176-177

²⁹ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 137

³⁰ Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale...*, p. 177

³¹ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 136

fenomene colaterale: pustiiri, peregrinări, abandonări de localități, retragerea populației în zonele mai puțin expuse, lăsarea în paragină a terenurilor cultivate. Toate acestea generatoare de masive dezechilibre pentru o lume a Vechiului Regim și așa destul de dezechilibrată.

În zona învecinată Crișanei, protopopul Iacob de Bixad nota în anul „1704 luna lui decembrie 21” că, „Atunci au luat ungruții(curuții n.n.) Săcmariu de la nemți”. Într-un stil de raportare la eveniment specific lumii vechi(prin intermediul semnelor, al miraculosului), amintitul semnatar al însemnării ne îndeamnă să credem că, respectivul fenomen a fost prevestit, deoarece spunea el „au fost înainte de ce au luat Săcmariul mare arătare, c-au fugit marga(animalele n.n.) țării de dă-abia o au strâns în trei zile”³². În același an pe fila unei cărți de cult se scria „să știe și aceasta când s-au făcut besereca aceasta în Buntești anului Chis, 1704(?) fiind vremea cu foarte anevoi multe și împărăchiată vreme, încă neștiind cine va domni țara împăratu Leopoldu au kraiul Rakoczi fiind nevoi multe pe țară”³³. Autorul însemnării, la fel ca și marea majoritate a congenerilor săi, catapultați fără voie în spectrul războiului cade în stări de profunde interogații referitoare la ceea ce se întâmpla cu ei, deoarece împotriva „anevoilor multe” și a „vremurilor împărăchiate” armele lor de apărare, fuga sau rugăciunile, nu aveau o eficiență prea mare. Refugiat din fața războiului în zona Banatului, Vasile Sturze Moldoveanu nota în 1706 că și-a făcut însemnarea în momentul în care se afla „în sat în Sântandreaș, lângă Temișvara, (și n.n.) în vremea când s-a rădicat curuții lui Racolți Freț pe nimeți și era răutate multă în Ardeal și la Crișul Negru și câmpia Giulei era pustie toată și eu dascălul Sturze încă am fost fugit în Țara Turcului, în Sântandreaș”, tot acum spune el „era ciuma cea mare și au murit în Sântandreaș 366 de suflete și în totă Țara Temișvarei”³⁴. Iarăși scribul cochetează cu modalitatea de scriere a anelelor, încercând să surprindă și să refacă un tot cât mai complet al perioadei la care se referă. În anul același an, diacul Toader din Ardeal desăvârșea copierea unui Triod într-un sat de lângă Beiuș. La sfârșitul lucrării, copistul nota: „Această carte ce se zice Triod românesc ce cuprinde într-însa-ne slujba pe postul cel mare a paresimilor să știe că a scris eu smeritul și mult păcătos popa Todea Ardeleanul când am fost popă în Nimăiești lângă Beiuș cu multă nevoie de curuți că mai în toate zilele fugiam și de sârbi și de lobonți și de curuți”, continuându-și consemnarea el amitește că „în acela an când au aprins curuții Beiușul” și că normal nu a făcut aceste însemnări pe degeaba, ci pentru aceea „am lăsat ca să știe anul de la nașterea Domnului 1706”³⁵. Pe un *Tripeasniț* manuscris aflat în localitatea bihoreană Chistag stă înscrisă o altă fază din evoluția conflictului, mai specific luptele de pe valea Crișului Repede, însemnarea făcându-se „când au fost cotunele lu Carolu în cortilu pe krișu”³⁶. În anul 1707 Ioan de Aștileu nota prezența activă a curuților în zona

³² Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 168

³³ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 83

³⁴ Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale* ..., p. 177

³⁵ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 14

³⁶ *Ibidem*, p. 214

din apropierea cetății Oradea, mai precis în localitatea Cefa, de unde „*au mârș pă vidic ș-au bătut 8 beserci, ș-au aprins oarecăți lobonți*”³⁷. Trei ani mai târziu, în cadrul aceluiași conflict sesizând cu amărăciune „*iuțimea*” și „*răutatea vremurilor*” generatoare de atâta haos preot Ioan din Ghelani scria: „*1710 întru anii de la Hristos au fost la Sânmărtin boală rea...apără pre toți robii tăi și dă Doamne bine în țară și multă pace dă Dne Is. Hs. Și să fie oameni buni nu fie lotri și tâlhari că ar fi bine*”³⁸. Ultimele cuiburi de rezistență ale armatei rackoczieine sunt cucerite și ele în anul 1711. Căderea unuia dintre acestea este amintită de un membru al elitei locale rurale; el nota: „*Atunci spârgea Șinteiul nimeți luna lui august 1711*”³⁹. Încetarea efectivă a ostilităților a avut loc, cum am mai amintit, în anul 1711, an în care Vasile Sturze Moldoveanu, aflat în drum din Banat înapoi spre zona Crișanei, termina de copiat un Octoih, și l-am terminat ne spunea el „*când s-au împăcat nemții cu curuții*”⁴⁰.

Refacerea zonei, în special a zonei administrative, după conflictele amintite este surprinsă și ea în cadrul aceluiași tip de documente. De pildă, „*popa Vasile din Aștileu*” amintește că și-a scris însemnarea „*cu mila lui Dumnezeu*”, atunci „*când au zidit nimeți aracul cetății de Oradea meseța februarie 27 ani 1732*”. Fapt confirmat, un am mai târziu, de un alt scrib din aceeași localitate, „*diacul Simeon ot Aștileu*”, care afirma la rându-i că, „*s-au făcut aracul cetății de la Oradea*”⁴¹.

Următorul eveniment cu impact direct și profund asupra acestui spațiu și asupra lumii rurale este mișcare de împotrivire la unirea cu Biserica Romei de la mijlocul secolului al XVIII-lea, convulsiiile cu caracter religios ce cuprind în special zona montană a Crișanei. Aici pe fondul amplificării tensiunilor sociale, al mișcărilor țărănești din domeniul de Beiuș, iar mai apoi prin contagiere extinse și pe domeniile Vașcău și Beliu, se declanșează un „război” între vicarul episcopal greco-catolic și episcopul ortodox de Arad, fiind antrenată în acest conflict și lumea satelor. Și acest fenomen este consemnat cu o îndeajuns de inteligibilă acuratețe pentru a putea fi reconstituit din punct de vedere istoric prin intermediul însemnărilor lăsate nouă de „*intelectuali*” satului crișan.

Ca un preambul la această mișcare proprie zonei, un deceniu mai devreme are loc o acțiune de sincronizare cu mișcarea religioasă declanșată în Transilvania de către călugărul Visarion Sarai. Populația zonei este la curent cu ceea ce se întâmpla în ținuturile apropiate, ne convinge de acest lucru o înscriere făcută pe o Evanghelie a satului bihorean Ucuriș. Aici se scria ca, „*Să se știe când au fost văleat Hs 1744*” că vremurile acelea au fost marcate de fenomene și fapte cu caracter extraordinar și miraculos, deoarece întâi „*s-au arătat o stea mare cu coadă și a fost trei luni și apoi s-au ascuns*”, iar mai apoi minunea cerească a fost dublată de una pământescă, căci „*au ieșit un om sfântu și vinitu la Lipova și au făcut minuni mari asemănându-se*

³⁷ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 178

³⁸ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 188

³⁹ *Ibidem*, p. 214

⁴⁰ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 178

⁴¹ Titus Roșu, *op. cit.*, p.213

cu Cristos și au ridicat o cruce și iarăși au închină creștini și mulți bolnavi au mers și s-au și izbăvit”, cu toate aceste însă lumea zonei nu o ducea prea bine pentru că, „într-aceea vreme au fost grâu săcu, într-aceste două... Biharii și Zărandului...”⁴². Urmărilor acestei apropieri sunt cu efecte destul de grave asupra locuitorilor din zona Beiuș, mulți dintre ei căzând victime represaliilor autorității. Ele ne sunt reliefate de către o însemnare, făcută pe un *Euchologhion*, unde ni se arată că: „între anii de la Hs. 1744 de ani atuncea au pierit robi mulți la Beiuș și lui popa Flore i s-au tăiat capul”⁴³.

Despre efectele mișcării religioase din zona montană crișană aflăm din însemnările lui Popa Iosif din Beiuș, care pe al său manuscris, încadrându-și temporal terminarea copierii, nota „*Scris-am eu Popa Iosif din orașu Beiușu între anii dela Domnulu Hristosu 1753*”. În continuare el amintește și de „*comișii care au venit dela împărăție(și care n.n) au tematu toată Câmpia înainte și Pomezul și apoi s-au dus înapoi și noi am rămasu netemați înaintea lor*”⁴⁴. Este vorba despre comisia imperială, care a avut menirea de a conscrie din punct de vedere religios zona cutremurată de conflictele religioase pentru a o putea încadra mai apoi confesional⁴⁵. „Răzvrătirea” religioasă cuprinde o arie temporală și spațială mai mare, ea fiind prezentă și în zona Serbiei de unde emigrează circa 100000 de indivizi spre Rusia⁴⁶. Atenți la mai tot ceea ce se întâmplă în zona lor și în celelalte zone apropiate, referitor la acțiunile cu caracter religios, „cărturari” sătești consemnează și această migrațiune a sârbilor ortodocși din fața „furiei catolicizante”. În directă legătură cu acest fapt, Popa Pinte nota lapidar: „*Scris-am eu ... când au scosu sârbi din țara lor și s-au dus în Țara Muscalului*”⁴⁷.

Răscoala lui Horea, eveniment marcant pentru lumea țărănească din Transilvania, este și ea beneficiara unor notări marginale pe cărțile de cult. Pe un *Minei* al localității Soimuș-Petrea se nota: „*Să se știe și această că în anul 1784 și în cinci s-au ridicat în Ardealu un om anume Horea Ursă fiind om prost și au sculat oaste mari*”, iar acesta împreună cu oastea sa scria autorul „*au omorât mulți Domni din Ardealu și le-au prădat curțile și tot ce au avut, până ce au prins împăratul de veste*”. După ce informațiile au ajuns la urechile împăratului situația se schimbă sesizează el căci, „*au venit cătane mulți și au prădat oastea Horii și pe el l-au prins și l-au dus la împăratu*”. Efectul acestei mișcări consideră autorul însemnării este conscrierea din același an, când „*au venit un căpitan nemțesc dela împărăția de au scris toate sufletele (1784) de la cel mic până la cel bătrân, cum și prolica și numele, de câți ani, partea bărbătească și femeiască...*”⁴⁸. Un alt contemporan al evenimentului nota cuprins de

⁴² *Ibidem*, p. 195

⁴³ *Ibidem*, p. 188

⁴⁴ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 179; Titus Roșu, *op. cit.*, p. 40

⁴⁵ Ștefan Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, Oradea, 1935, p. 36-39

⁴⁶ Gheorghe Gorun, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa centrală 1750-1800*, Oradea, 1998, p. 149-155

⁴⁷ Titus Roșu, *op. cit.*, p. 213

⁴⁸ *Ibidem*, p. 49

emoții, pe o *Evanghelie* a satului Săliște de Vașcău, următoarele: „*La ce lucru minunat grăesc și înfricoșat lucru vreme de povestit și întâmplare vorovesc lucru de moarte cumplit, neauzindu-se nimicitoria ce s-a întâmplat pe Crișu și în Cîmpeni-sat și în Abrud oraș frumos și prin țară mai jos la Idin și prin Cricău despuiati munții pînă la Trascău. Ce mă rog de ascultare să vă spuiu acea întâmplare ce avînd Crișan nevoie că nu le dau chisturile voie s-au vorbit ...toți ca să-și omoare domnii toți nici doamne nici domnișoare să nu rămână în picioare. Ce D-zeu cel prea sfânt au zdrobit acel gând rău căci care văzându-se în pace, vor ști ce își vor face bătând în cîteva sate a ucidecid și a bate. Bătînd pînă la Mihăileni către Cîmpeni cu honog și cu căpitani să se bată toți*”⁴⁹. Dacă lumea rurală transilvană (ne referim la Transilvania propriu-zisă) a primit cu entuziasm răscoala, pare-se că țărani și lideri lor intelectuali din zona *Partiumului* nu au privit evenimentele cu o deosebită simpatie, deoarece condițiile în care ei trăiau erau mai bune decât cele de care beneficiau țărani-iobagi din zona interioară a Transilvaniei. Cel puțin așa rezultă din însemnările citate mai sus, în ele mișcarea fiind privită ca „*lucru de moarte cumplit*”, iar acțiunea imperialilor condusă de providență, de „*Dumnezeu cel prea sfânt*”, care intervine în favoarea „*domnilor și domnișoarelor*” pentru a nu fi omorâți zdrobind „*acel gând rău*”.

Conflictele armate, în care este antrenată Casa de Austria, devin și ele subiecte de „*politică*” pentru lumea rurală crișană din ce în ce mai curioasă de ceea ce se întâmpla în vremea sa. Războaiele austro-otomane din ultimul sfert al veacului al XVIII-lea suscită și ele interesul lumii țărănești. „*Mult scârbitul popa Nicolae Popovicî*” din Sititelec, fixând proprietatea sa asupra unei cărți, ne amintește că a cumpărat-o „*în zilele arhiereului de la Arad Pavel Avacumovici și a împăratului Iosif când a avut bătaie cu turcii la Belgrad 1788*”⁵⁰. Același eveniment este relatat și de un alt silitor al scrisului din zona noastră, anume preotul Ioan Ursovici din Fonău. Însemnarea pe care acesta o face însă surprinde și alte evenimente ale timpului, respectiv sucesiunea la tronul imperial a noului împărat, despre care el ține morțiș să se afle. Astfel, el înscrie dania unei cărții atunci „*Când s-au bătut împăratul Iosif cu turcul*”, spunându-ne că, mai „*apoi Iosif s-au mutat dintru această viață la cea de veci*”, pentru ca în tron să fie „*ridicat împărat Leopold în locul lui Iosif și arunci au fost lui Hs 1789*”. Mai departe, într-un spirit specific unui „*adevărat istoric*”, ne arată cât de scurtă a acestuia, deoarece scrie el, „*Leopold au stătut împărat în anul 1791*”⁵¹. Moartea fulgerătoare și domnia extrem de scurtă a acestui împărat este atestată și de o altă însemnare făcută pe un *Molitvetnic*. Arătând impactul providenței asupra istoriei lumii (și capetele încoronate se supun voinței lui Dumnezeu) autorul însemnării scria:

⁴⁹ *Ibidem*, p. 35

⁵⁰ *Ibidem*, p. 181

⁵¹ *Ibidem*, p. 183; Pe un *Triodion* al satului Beznea (azi Delureni) preotul local nota cu amărăciune moartea mamei celor doi împărați: „*Cade-se a ști sau să fie de știre tuturor cum că Înălțata Crăiasa noastră Maria Terezia, au răpăusat în luna lui noiembrie...zile 1780*” (*Ibidem*, p. 243)

„După porunca lui Dumnezeu, împăratul nostru Leopold și-au dat sufletul Creatorului său. Feavrie 19 zile 1792”⁵².

Războaiele duse de habsburgi împotriva Franței napoleoniene sunt consemnate fragmentar atât de însemnările marginale, cât și de unele documente de arhivă. Momentele de început ale conflictului sus amintit determină în zonă o oarecare agitație, deoarece deși spațiul crișan, de această dată, nu era implicat într-un mod direct, el trebuia să participe la război fie prin asigurarea de materii prime pentru oștile austrice aflate în conflict, fie pentru cele cantonate în zonă și aflate în refacere, fie, pur și simplu, prin recruți. Cel din urmă aspect este surprins de un preot din zona Beiușului, care amintind de recrutările voite sau nevoite ale bărbaților de aici, scria „în anul 1797 au fost mare foc între feciori și s-au dus mulți feciori din vidicul Beiușului”⁵³. Doi țărani din localitatea episcopia Bihor, luându-se la hartă în anul 1809 în fața cârciumii din sat, își reproșează unul altuia scoaterea la vederea a armii și amenințarea cu ea. Armă pe care spune unul dintre ei „ar trebui să o scoți în fața francezilor”. Cel care a fost apostrofat răspunde provocării spunând că: „Mă voi duce și eu și o să căsăpesc vreo 12 francezi”⁵⁴. Pe o *Evanghelie* păstrată la Beiuș, Nicolae Popovici, *de legea răsăritului preot*” făcând o descriere a timpurilor de la mijlocul deceniului doi al secolului al XIX-lea amintea alături de regimul meteorologic rău, „ploaie multă întru toată Țara Ungurească și în vecinele ei și în luna lui Mai au fost neaua sau zăpadă” și de foametea care bântuia încă zona, de terminarea războiului dus de austrieci și aliați lor, mai specific amintea el, „de cu primăvară, au fost mare bătaie în Galie că de tot au bătut și surpat binecredinciosul Alexandru Pavlovici împăratul muscalilor pe sumețul și falnicul Bonaparte Napoleon împăratul francilor care asemenea era lui Darie și lui Porus cu mândrie și cu sumeție și l-au izgonit din scaun și l-au trimis rob la ostovul Elbe”⁵⁵. Deși într-un mod oarecum deformat, ne mai amintindu-i pe ceilalți aliați cu care s-a reputat victoria asupra francezilor, el reușește să redea într-o formă „exactă” o pagină de „istorie universală”, raportându-se la niște repere spațiale foarte îndepărtate.

Revoluția de la 1848-1849 are și ea partea sa de reprezentare la nivelul mental al lumii rurale din Crișana. Înainte de toate ea este consemnată de diverși cărturari locali prin prisma „înlesnirilor” pe care le aducea, iar mai apoi prin prisma atrocităților specifice oricărui război. Preotul Pop Vasilie din localitatea Forău sesiza în a sa însemnare referitoare la eveniment în primul rând că, „în anu 1848 s-au șters slujba dejma și pap(istașele)... și alte greutăți din țară”, și doar mai încolo că, „mergând pe 1849 s-au început foarte multe răutăți... și bătăi”. Și aceasta nu peste tot ci, „mai ales în partea Ardealului cât... ardeii...n-au fost slobod nici un om a veni în Țara Ungurească și foarte mulți oameni au pierit”. Un alt preot nota: „n-au venit

⁵² *Ibidem*, p. 48

⁵³ *Ibidem*, p. 49

⁵⁴ Direcția Județeană a Arhivelor Statului Bihor, Fond *Episcopia romano-catolică* seria: Acte juridice-Cauze criminale, dosar 112, f. 100v-101

⁵⁵ *Ibidem*, p. 71

veste de sobociag(libertate n.n.) *să nu dăm la domnii pământului nimic*⁵⁶. Ne fiind zona implicată la modul cel direct cu puțință fenomenul este resimțit oarecum periferic de lumea rurală, doar prin ceea ce putea să aducă, răutățile războiului fiind trecute așa cum se poate observa într-un plan secund. Preotul din Măraș este și mai puțin impresionat de eveniment el se mulțumește să constate că, „*au fost răsmeriță mare pe toată lumea - adevărat au început bătăie pe toată țara în anul 1848 amu doară vedem că tot așa ține și pe acest an al 1849-lea încă*”⁵⁷. Tragismul, panica și frica, care caracterizează însemnările marginale făcute de lumea țărănească pe vreme de război este absentă și de această dată. Din nou aflarea în afara teatrului de război, în afara zonei de interes proximal își spune cuvântul. Pe o *Psaltire* însă trăirile, care sunt specifice acestor perioade de neliniște, revin și sunt puse pe tapet cu un specific rural de raportare la extraordinar. Însemnarea ne arată și ea cum „*s-au început veselie lui Kossuth și au ținut și în anul 1849*”. dar insistă asupra faptului că, „*s-au făcut atât de grozavă cât în multe locuri au sângerat floarea între români adevărat preoți*”. Dar nu numai între aceștia căci atrocitățile s-au îndreptat și asupra oamenilor simpli și asupra femeilor, „*cărturarul*” amintind că, „*pe oameni nevinovați îi împușcă și muierile cele groase le-au dostăit - adevărat le-au scos afară din ele*”⁵⁸. Tot el este cel care informează posteritatea despre intervenția armatelor imperiale austriece și țariste în Transilvania și despre încheierea conflictului. Și el și Popa Murg consideră că aceștia au fost „*de la Dumnezeu dăruii*”, pentru că au spart oastea lui Kossuth. La sfârșitul consemnării evenimentelor lumea rurală răsufla ușurată căci, „*în anul 1850-1851 au fost pace și liniște*”, doar pentru puțin timp însă deoarece nota scribul au început alte neplăceri, mai exact „*în anul 1852 au fost scumpe pe aici cât pentru un porc au dat oamenii 10 f. cât la 4 vite și atunci au pierit multe vite de călbează*”⁵⁹. Din nou se poate observa cum, chiar fragmentar, ostenitorii scrisului din spațiul rural cochetează cu spiritul de scriere ale anelelor, amintind tot ceea ce cuprinde în ordine cronologică timpul lor.

Ne vom opri aici cu exemplificările din această zonă a evenimentialului istoric al lumii țărănești, însă ținem să menționăm că ele continuă să se scrie și dincolo de limita temporală trasată de noi și că ele sunt mult mai dense și mai frevente decât se întrevide din scurtul nostru excurs. După ce am urmărit aviditatea cu care alerga lumea țărănească și ai săi lideri intelectuali în căutarea senzaționalului timpului trăit, lucru din ce în ce mai evident după mijlocul secolului al XVIII-lea, putem constata, și sperăm să nu ne înșelăm, că modalitatea de raportare a țărănimii la istorie se face în primul rând prin prezentul trăit. Istoria care momentan contează pentru ei este istoria trăită, ceea ce noi numim prin termenul de istorie recentă, istoria de care se va ține seama în lumina Judecății de Apoi. Istoria pierdută în trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat pare o necunoscută. Pare doar, deoarece

⁵⁶ *Ibidem*, p. 82

⁵⁷ *Ibidem*, p. 125

⁵⁸ *Ibidem*, p. 163

⁵⁹ *Ibidem*

mișcarea culturală de la vârful piramidei intelectuale a vremii a avut grija ca aceasta să nu rămână pentru mult timp așa. Aici se întrețineau și se consolidau ideile referitoare la romanitatea și vechimea poporului român pe aceste meleaguri, și tot de aici, lent fără doar și poate, erau difuzate spre marea masă a țărănimii.

Înmulțirea în zona noastră a producției de carte manuscrisă și tipărită, în interiorul căreia sunt redată cu o oarecare frecvență și cronologiile biblice, acele istorii ale lumii care încep cu facerea lui Adam și care expun derularea temporală până în prezent prin intermediul urmașilor lui Adam și a monarhiilor universale⁶⁰, precum și al calendarelor adresate lumii rurale⁶¹ au menirea și ele ca, fie și confuz, să cristalizeze un rudiment de conștiință istorică.

Încercând să concluzionăm cu privire la problema luată în discuție, nu putem spune decât că, lumea țărănească din zona Crișanei în zorii modernității transilvane își asuma trecutul și reprezentarea timpului istoric în două modalități. Prima dintre ele ar cea a unui trecut nedatat, indeterminat și confuz, iar cea de a doua printr-o incipientă coagulare a unei conștiințe istorice, care se va obiectiva într-o „conștiință istorică modernă sincronă cu cea de sorginte barocă și iluministă”⁶² abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea prin intermediul Școlii ardelenе. Între aceste două extreme naviga lumea rurală ori de câte ori avea nevoie a unei referințe la memorie, la trecut.

Un mare istoric francez într-una din lucrările sale, punând problema tranziției și, inerent, a vieții dominate de aceasta, considera că, „Totul e tranziție, viața însăși e o tranziție de la individ la biosferă, trecând prin specie, punctișor de spațiu-timp, ne mișcăm insensibil spre absurdul, inconceptibilul neant sau către un dincolo de timp și spațiu care ar atribui în fine un sens oricărei clipe trăite de o conștiință de sine sub privirea morții”⁶³. Fiecare individ, epocă sau vârstă a umanității, noi toți cei trecuți și cei prezenți, de la primul hominid conștient de moartea sa (din momentul în care apare primul mormânt marcat de semnul intenționalității⁶⁴) până la cel mai recent om cu conștiință de sine am fost și suntem, într-o măsură mai mare sau mai mică, preocupați de tot ceea ce stă să vină, de ceea ce numim timp viitor. Acest timp de-a lungul istoriei umanității a fost scrutat cu emoție și interes, cu îngrijorare și, nu o dată, cu spaimă. Temerile legate de viitorul în și de după viață, generate de imposibilitatea unei reale pronosticări și de eternele incertitudini asupra sa, a provocat și întreținut frici apocaliptice, angoase și isterii colective de proporții⁶⁵. Cu cât mergem înapoi pe firul timpului, cu atât aceste trăiri

⁶⁰ Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 73

⁶¹ Florian Dudaș, *Contribuția cărturarilor români din Crișana la bibliografia românească în Epoca Luminilor (1780-1830)*, în *Crisia*, XVI, Oradea, 1986, p. 153-186

⁶² Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 74

⁶³ Pierre Chaunu, *Un futur sans avenir. Histoire et population*, Paris, 1979 apud Alexandru Zub, *Clio sub Zodia tranziției*, în *Secolul 20*, 1996, nr. 11-12, p. 11

⁶⁴ Idem, *Istorie și decadență*. În românește de Corina Mărgineanu, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1995, p. 17

⁶⁵ Vezi pentru această problemă: Jean Delumeau, *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată*, Traducere, postfață și note de Modest Morariu, București, Editura Meridiane, 1986, vol. II, p.

vis-à-vis de timpul care urmează sunt mai profunde, sunt trăite cu o îndoită emoție. Cauza declanșatoare a acestui fenomen este sentimentul de insecuritate. Lipsa de siguranței zilei de mâine, deci a viitorului foarte apropiat, este o caracteristică *forte* a societăților de Vechi Regim, iar aceasta debrușă într-o formă specifică de raportare la timpul viitor. O altă cauză ar fi perspectiva pe care o proiectau asupra viitorului țărani din societățile preindustriale, tradiționale și care era datoare, într-un procent covârșitor, viziunii creștine, bisericești asupra timpului în ansamblul său. Conform acestei modalități de luare în stăpânire a timpului totul se raporta la un început, la „nașterea lumii” și la un inerent sfârșit corespunzător distrugerii totale și al Judecății din Urmă. Fie că este vorba de creștinismul de rit latin, fie de cel ortodox ori protestant problema Sfârșitului Vremurilor este o constantă. O constantă în care implacabilitatea momentului final își pune amprenta asupra percepției viitorului individual ori colectiv, în care problema salvării și cea a mântuirii naște profunde interogații. În directă legătură cu această credință și cu perspectivele pe care le oferea ea credincioșilor, și ne referim aici la cele două alternative damnarea veșnică și sortirea Iadului ori fericirea eternă și accesarea la Paradisul extramundan, lumea credincioșilor aveau un prea strâns spațiu de manevre. În lumea occidentală și în Biserica Romei problema pare a devenii extrem de acută în secolele XI-XIII când, alternativele au fost considerate ca fiind prea puține. Așa cum am mai sesizat pe parcursul lucrării, în această perioadă și în directă legătură cu apariția și consolidarea unor noi clase sociale se insinuează aici o nouă posibilitate, binomul Iad-Paradis transformându-se în triadă prin insinuarea unui spațiu intermediar: Purgatoriul⁶⁶. Acest loc median, care mai dădea o șansă de a se salva celor cu păcate mărunte, este și rezultanta unei „cereri sociale”, dar și a meditațiilor profunde, provocatoare de crize de conștiință, din lumea elitei intelectuale. Dacă în lumea romano-catolică, o lume cu o mai accentuată interiorizare a păcatului, modificarea în acest domeniu se face relativ devreme. În lumea ortodoxă mai conservatoare refuzul reînnoirilor la nivelul doctrinelor și dogmei religioase păstrează aceleași două vechi alternative. Creștinului de rit oriental i se oferea după moarte doar cele două alternative: Iadul sau Raiul. Prezență activă la nivelul vieții rurale românești din Vechiul Regim, tema Judecății de Apoi nu a provocat nici o criză de conștiință, nici o mișcare care să aibă menirea unei primeniri în acest domeniu. Nae Ionescu făcând observații pe marginea modului de asimilarea a românii la creștinismului ortodox remarca cuminența cu care acesta acceptase dogmele și smerenia în ale modifica. Mai precis conchidea el în ortodoxie „poporul nostru se odihnește”⁶⁷. În gândirea tradițională a Răsăritului creștin, viața petrecută pe acest pământ nu era altceva decât o antecameră a eternității, o trecere

6 și următoarele; Lucian Boia, *Sfârșitul lumii O istorie fără sfârșit*, Editura Humanitas, București, 1999, passim

⁶⁶ Jacques Le Goff, *Nașterea Purgatoriului*. Cuvânt înainte pentru ediția românească de Jacques Le Goff. Traducere, prefață și note de Maria Carpov, București, Ed. Meridiane, 1995, vol. I, p. 19-38

⁶⁷ apud Emil Cioran, *Schimbară la față a României*, București, 1993, p. 83

din viață aceasta spre cea veșnică⁶⁸. Această trecere nu se putea face decât prin „poarta morții”⁶⁹. În viziunea ortodoxă românească, credincioșii primeau dreptul de a fi „cetățeni ai Cerului” în momentul în care se consuma botezul. Primirea credinței și contopirea în Biserică prin administrarea acestei taine asigura un loc confortabil în Rai. Așadar simplu motiv de a fi botezat și, mai apoi, de a păstra credința în care te-ai născut erau suficiente motive de a accede la viața veșnică. Iadul și moartea veșnică erau sortite celorlalți, mai exact celor „care nu l-au cunoscut deloc pe Christos(păgânii), sau nu au avut șansa să îl cunoască în Biserica în care trebuie(ereticii)”⁷⁰. Că Iadul este în special pentru aceștia ne-o demonstrează pictura bisericească. În pictura bisericii din Desești(județul Maramureș) între cei sortiți focului veșnic sunt pe de o parte necredincioși, reprezentați prin tătari, iar pe de cealaltă parte eretici, respectiv austriecii⁷¹, ei având o „altă credință în Dumnezeu”. În câteva dintre bisericile de lemn ale Bihorului(de exemplu cea din Surduc) în imaginile care reprezintă Iadul apar așa-numiți căpcăunii. Aceștia conform tradiției orale perpetuate până la sfârșitul secolului al XIX-lea ar fi tătari, turci sau „curuși”⁷², iar elementul caracterial definitoriu al lor ar fi canibalismul.

Revenind asupra problemei deschise constatăm alături de istoricul Daniel Barbu că, în sensibilitatea românească problema Timpului de Apoi se pune prin perspectiva credinței și nici de cum al păcatului, din punct de vedere colectiv(prin apartenența la creștinismul de rit ortodox, considerată ca act de omologare, de integrare în normalitatea socială) și mult prea puțin în mod individual⁷³. Totuși consideră el, au loc mutații și din acest punct de vedere în perioada cuprinsă între anii 1680-1830, când mai întâi la nivelul superior al elitei intelectuale și politice, iar mai apoi printr-o difuziune lentă spre straturile bazale problema salvării sufletului, și de această dată în mod individual, devine mai acută. Referințele folosite de distinsul istoric sunt, în genere, din spațiul extracarpatic. Ce se întâmpla însă în tot acest timp în Transilvania și, mai ales, părțile vestice ale acesteia?

Înainte de toate datele problemei sunt și nu sunt prea deosebite. Discutăm despre același rit, aceiași credință, aceiași masă informă rurală cu o confuză imagine asupra religiei, însă ne raportăm la un spațiu unde amprenta multiconfesionalului și multietnicului își lasă amprenta. Masivul numeric țărănesc din Transilvania, la fel ca și ceilalți credincioși ortodocși, are o percepție vagă

⁶⁸ De pildă, într-o însemnare marginală făcută pe o carte de cult, autorul semnalând posterității decesul împăratului scria: „Josif s-au mutat dintru această viață la cea de veci”; Titus Roșu, *op. cit.*, p. 183

⁶⁹ Atanasie Popa, *Precizări privind panegiricul din 1639 a lui Toader din Feldru*, în Ștefan Meteș la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 410

⁷⁰ Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 233

⁷¹ Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 75

⁷² Viorel Faur, Barbu Ștefănescu, *Un important document despre realitățile etno-folclorice bihorene de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Biharea”, X, 1982, p. 234; Titus Roșu, *op. cit.*, p. 208

⁷³ Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 233-239

asupra tot ceea ce înseamnă religie, inclusiv despre propria religie. Pentru țăranul premodern din zona noastră credința se rezuma la „ținerea legii”, mai specific, la ținerea sărbătorilor și a posturilor, la frecventarea sacramentelor (nu întotdeauna, abaterile de la normă fiind, așa cum o demonstrează o serie de documente, frecventă), la „facerea crucii drept pe piept”, cunoașterea celor Zece Porunci și a Crezului. În definitiv acest miniscule atașament de credință era îndeajuns pentru a-i asigura un loc confortabil în Lumea Cealaltă. Acest fapt era și ceea ce i se și cerea din partea elitei religioase a vremii. Cel mai elocvent exemplu în acest sens fiind cererile cu care clerul ortodox din Transilvania acceptă uniunea. Clerici strănși în sinod la Alba-Iulia accepta la 1698 unirea cu Biserica Romei doar dacă, li se respecta „obiceiul ecleziastic”: ceremoniile liturgice, sărbătorile, posturile, calendarul și alegerea episcopului de către protopopi. În aceste condiții când elita ecleziastică nu avea nici ea mai mari pretenții de la sine e normal ca, la nivelul țăranesc acestea să fie și mai reduse. Lipsa unor cerințe mai înalte făcea ca lumea rurală, și așa rău creștinată, să nu aibă o conștiință clară nici asupra celor mai elementare noțiuni de religie. Ca de pildă, noțiunea de păcat, care în conformitate cu preceptele bisericesti era trecută în contabilitatea Lumii de Apoi. Unul dintre păcatele capitale era omuciderea, care în conformitate cu preceptele bisericesti era trecută în contabilitatea Lumii de Apoi. Ea apare în Decalogul Sfintei Scripturi. Pentru lumea rurală din Crișana uciderea unui individ nu intra la capitolul păcat, ci la acela de „greșeală”. Dintr-o însemnare pe carte de cult a unei localități bihorene iese în evidență acest lucru; aici făcându-se consfințirea daniei se scria că a fost cumpărată de „*Damă Mihai pentru moartea nepotu său Dăm luon că l-au el omorâții deci o au datu pentru acea greșeală pomană la beserecă... pomană pentru acel suflet*”⁷⁴. Deci nici vorbă de păcat, de aceea, conform propriei viziuni, nu putea să se contabilizeze ca un minus în contul viitorului mort.

⁷⁴ Titus Roșu, *op. cit.*, p.101

**JUSTIȚIE ȘI MORALITATE PE DOMENILE
DIOSIG – SĂCUIENI
(SECOLUL XVIII ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI al XIX- lea)**

I

În general, justiția feudală se distingea prin câteva caracteristici și anume: nesepararea atribuțiilor aceluiași dregător, amestecarea cauzelor civile cu cele penale și inexistența lucrului judecat în sensul că aceeași cauză putea fi reluată la altă instanță urmând ca autoritatea supremă, respectiv legea supremă să fie reprezentată de suveran. Organizarea judecătorească a fost destul de complexă și se desfășura pe mai multe nivele: ca primă instanță de judecată era Scaunul de judecată domenal, unde judecata se făcea pe baza legilor generale (*Tripartitul* lui Werböczi, *Approbatæ constitutiones regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum* și *Compilatae constitutiones*), dar și a Statutelor orașelor și a privilegiilor dobândite precum și a dreptului cutumiar¹, a doua instanță era reprezentată de Scaunul de judecată comitatens sau Scaunul general (*sedes generalis* sau *sedria generalis*), care rejudeca unele cauze la solicitare și care funcționa și ca primă instanță în cauzele civile care depășeau 100 de florini și penale ale căror părți beneficiau de privilegiu nobiliare, în secolul al XVII – lea². Încă din *Prolog*, *Tripartitul* teoretizează noțiunile de drept și dreptate, prima fiind o virtute morală, iar a doua împlinirea acelei dreptăți. Justificarea legilor a fost inspirată din dreptul canonic instituindu-se astfel teama legilor. Nu lipseau însă nici principiile etice cu privire la dreapta judecată așa cum au fost menționate în *Statutele Capitlului de la Oradea*³.

În general, procedura civilă și penală a urmărit să conserve orânduirea în cadrul căreia a funcționat, încercând să protejeze privilegiile și statulul diverselor clase sociale ceea ce a dus la imposibilitatea aplicării unitare a legilor. Pe cale de consecință, pedepsele erau aplicate diferit, în funcție de poziția socială a părților.

¹ Dreptul cutumiar sau legea necrisă (*jus valachicum*, *jus Valachie*, *lex valachorum* etc) a fost menționat și de *Tripartit* constituind o sinteză a unei societăți cutumiare. Vezi explicațiile la Kolozsvári S, Ovári K., *Az erdélyi törvények hatóságok jog szabályai*, I, Budapest, 1885, *passim*; G. Fotino, *Ce este dreptul vechi românesc?*, București, 1939

² *Istoria românilor. O epocă de înnoiri și spirit european (1601 – 1711/1716)* (în cont. *Istoria.....*), (coord. Virgil Cândea), V, București, 2003, p. 709

³ Bunyitay Vincze, *A váradi káptalan legrégibb Statutumai*, Oradea, 1886, *passim*. Vezi și explicații la Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, IV, Cluj, 1989, p. 132 – 133 ; de fapt, cel mai vechi izvor juridic a fost Registrul de la Oradea, care cuprinde 389 de judecăți prin proba fierului roșu dintre anii 1208 – 1235, iar Statutele capitlului de la Oradea este datat 1374; Karácsonyi I, Borovszki S., *Regestrum Varadiense examinum ferri candentis*, Budapest, 1903

De exemplu, nobilii nu puteau fi arestați sau reținuți de nimeni, ci trebuiau citați și judecați prin respectarea procedurii; totuși titlul de nobilitate era anulat de săvârșirea unor infracțiuni grave cum ar fi : omorul, tâlhăria, incendierea, furtul și violul⁴. Deasemenea, deschiderea unui proces era condiționată de existența unei plângeri prealabile, fără de care nu se demara, în afară de câteva cazuri izolate, acțiunea judiciară.

De fapt, tot pe parcursul secolului al XVII – lea, odată cu reorganizarea administrativă a comitatelor prin împărțirea acestora în două cercuri, s-a realizat o divizare a Scaunului de judecată comitatens și în funcție de cauze. În aceste condiții au apărut Scaunele parțiale (*sedes partialis*), care judecau cauze mai mici ale nobililor ce nu depășeau 100 de florini și Scaunele filiale (*sedes filialis*), care judecau pricinile civile și penale ale populației⁵. Peste instanțele de comitate se situa Tabla princiară (sec. XVI - XVII), care judeca în apel cauzele înaintate de comitate, orașe libere regești, scaune secuiești și districtele săsești. Această instituție avea în frunte un președinte, care conducea în numele principelui și doi protonotari, unul pentru Transilvania și altul pentru Partium⁶.

Ulterior, Leopold I, mort în 1705, a recunoscut toată zestrea juridică a Transilvaniei și a Partiumului, cu excepția lui *jus resistendi*, dar principiul separării puterilor în stat a cam lipsit în secolul al XVIII – lea, pentru că unii funcționari ai statului aveau atribuțiuni multiple, atât administrative, fiscale cât și judiciare. Totuși, ultimul cuvânt în materie de justiție îi revenea împăratului, care, singur, avea și dreptul de grațiere și care judeca în apel cauzele mai importante⁷. Alte instituții judiciare erau Cancelaria Aulică și Guberniul, care judecau tot în apel cauzele mai grave.

Datorită nedefinirii clare a atribuțiunilor unor instituții administrative, în prima jumătate a secolului al XVIII – lea, s-a demarat, de către suverana Maria Terezia (1740 - 1780), reforma administrativă, care presupunea separarea puterii executive de cea judecătorească. Acest lucru s-a realizat prin înființarea Tablelor Continue (1763), care erau instituții judecătorești, la nivel de comitate, unde se judecau cauzele nobililor și ale persoanelor libere. De fapt, prin această inițiativă s-a urmărit scoaterea sistemului judiciar de sub influența Stărilor și impunerea controlului statului asupra acestuia. Tot ea a contribuit, alături de colaboratorii ei

⁴ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 155

⁵ *Istoria....* p. 709

⁶ *Ibidem*, p. 708. Vezi, de fapt, toată problematica juridică la : Trócsányi Zsolt, *Erdély központi kormányzata 1540 – 1690* (Conducerea centrală a Transilvaniei), Budapesta, 1972; A. Herlea, V. Șotropa, I. Floca, *Vechi legislații transilvane. I. Aprobatae Constitutiones 1653*, în *Mitropolia Ardealului*, XXI(1976), nr. 7 – 9; Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen, *Corpus statutorum Hungariae municipalium, I. Statua et constitutiones municipiorum Transylvaniae ab antiquissimis temporibus usque ad finem seculi XVIII*, Budapesta, 1885 dar și: Idem, *Magyar törvénytár, 1540 – 1848 évi Erdélyi törvények* (Legile din Transilvania din anii 1540 - 1848), Budapesta, 1900; Herlea Alexandru, *Studii de istorie a dreptului. I. Organizarea de stat*, Cluj, 1983, *passim*

⁷ *Istoria românilor. Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711 - 1821)* (coord. Paul Cernavodeanu, Nicolae Edroiu), București, 2002, p. 387 – 388

juriști, la generalizarea principiilor cuprinse în Codul civil și cel penal terezian, prin care se încerca reșezarea raporturilor dintre cetățeni prin nesocotirea rangului social dar și stabilirea unui echilibru între gravitatea delictelor și asprimea pedepselor⁸. Desigur că reforma administrativă a fost continuată de Iosif al II – lea (1780 - 1790) prin instituirea Sedriilor judiciare (1787) și prin impunerea rescriptului imperial din 13 iulie 1784, când au fost înființate un număr de 11 noi comitate, toate cu organizare administrativă proprie, separată de cea judecătorească⁹. Bineînțeles că, pe lângă aceste instituții judiciare superioare, la nivelul domeniilor și al satelor au continuat să funcționeze instanțele specifice secolului al XVII – lea, unde se judeca acțiunea pe fond. Dar, situația nu a fost de lungă durată pentru că după anul 1790 s-a revenit la mai vechea organizare, odată cu moartea lui Iosif al II – lea.

INFRAȚIUNI ȘI PEDEPSE

Pedepsirea infracțiunilor menționate de documentele vremii cu evoluat astfel încât, dacă la început se utiliza la judecare dreptul nescris, după înființarea și consolidarea instituțiilor judiciare pedepsele se împărțeau în mod oficial, în funcție de poziția socială. *Tripartitumul* împărțea cauzele de judecată în: cauze de importanță majoră(grave) și cauze minore. Printre cele mai grave cauze erau amintite de lege : trădarea suveranului (nota infidelitatis), crimele, baterea de monede false, vătămările corporale, incendierile, violarea corespondenței oficiale, erezia și altele. Din acest punct de vedere domeniile Diosig – Săcuieni au înregistrat, la scaunele de judecată, o diversitate de infracțiuni de la abuzurile oficialilor domeniali la infracțiuni la regimul obligațiilor urbariale, infracțiuni de drept comun (furturi, datorii, înșelăciune, contrabandă, incendieri, devastări, violență, omoruri etc.), infracțiuni la regimul monopoliilor feudale, la dreptul familiei sau delicta ale armatei încartiruite.

ABUZURI ALE OFICIALILOR

Dacă până nu demult, istoriografia îi acuza, uneori pe bună dreptate, pe oficialii domeniali de abuzuri de funcție în defavoarea iobagilor și jelerilor, acum observăm că membrii comunității nu au avut nici o rezervă în a depune numeroase reclamații împotriva acestora atunci când situația o impunea. Nu trebuie, însă, să credem că pe domeniul nostru toate aspectele legate de viața de zi cu zi se derulau absolut normal, într-o armonie desăvârșită. Si aici, ca și pe alte domenii, nemulțumirile și infracțiunile au luat expresii diverse. De multe ori oficialii domeniali au procedat dur cu locuitorii. De aceea, iobagii i-au reclamat la comitat

⁸ *Ibidem*, p. 398; Vezi și Gusztáv Thirring, *Magyarország népesége II. József korában*, Budapest, 1938, *passim*

⁹ *Istoria românilor. Români între Europa clasică și Europa luminilor(1711 - 1821)* (coord. Paul Cernavodeanu, Nicolae Edroiu), București, 2002, p. 391

sau la autoritatea domenală superioară lor. Astfel că, pe baza plăgerilor trimise sau demarat mai multe cercetări cu audieri de martori pe diferite probleme. De exemplu, la 25 septembrie 1784, administratorul domenal Matei Fülöp din Hoszúpályi a raportat administratorului domenal din Diosig despre incidentul care a avut loc între locuitori și oficiali pentru că ultimii ar fi dorit să confiște animalele celor dintâi. Cu acea ocazie a fost găsit vinovat juratul Ștefan Kovács, care a fost, apoi, arestat pentru instigare la nesupunere¹⁰. În 26 septembrie 1784, același Ștefan Kovács a fost interogată de autoritățile domeniiale din Diosig prilej cu care a declarat că incidentul menționat anterior nu era decât unul spontan¹¹. În iulie 1786 la Cherechiu, paznicii Koncz János și Szántó Péter au încălcat fânașul domenal pe care îl aveau în pază, în locul numit Vársászeg, cu 10 boi provocând numeroase pagube¹². Fânașul și pădurea Egyed din Diosig au fost încălcate de către Magyar Ferencz, servitorul proprietarului la 1787. Acesta a dus 8 boi în pădurea domenală profitând de poziția pe care o avea la domeniu¹³. La 16 – 17 septembrie 1791, la Săcuieni, s-a întreprins o cercetare cu martori de către Scaunul de judecată domenal în cazul lui Voschicz Ferencz, fost inspector domenal, care era acuzat de speculă cu animalele domeniului, folosirea nutrețului stăpânului de pământ pentru animalele proprii, abuz la robota supușilor. Instanța de judecată a audiat toți martorii dar nu a putut să soluționeze cauza pentru că acuzațiile nu s-au confirmat¹⁴; la 2 ianuarie 1794 a fost înregistrată plângerea lui Franciscus Bószörmény împotriva șefului poștei din Leta Mare, care se făcea vinovat de furt de trestie, neachitarea decimei din porumb și de sechestrarea abuzivă de animale pentru a căror eliberare a solicitat iobagilor prestarea cărăușiei. Acesta a avut de suportat un proces destul de solicitant în urma căruia a și fost destituit¹⁵. La 11 iunie 1794, Szilágyi István la reclamat pe pretorul de plasă din Săcuieni pentru sechestrul ilegal al unei vaci, unui vițel și a unor bani în contul unei datorii mai vechi față de un conorășean din localitate. Bunurile rechiziționate depășeau cu mult suma datorată și, de aceea, reclamantul l-a adus în fața instanței pe pretor pentru a-i returna o parte din bani¹⁶. Iată că nici oficialii domeniiali nu puteau să abuzeze la nesfârșit de bunătatea și naivitatea oamenilor fără ca aceștia să reclame la instanțele superioare abuzurile săvârșite asupra lor.

Un alt caz, ajuns pe rolul instanței a fost acela a lui Simon István din 7 martie 1802. Acesta și-a angajat fiica la nobilul Bonis Imre din Săcuieni, care i-a promis, drept remunerație, șase florini, o pereche de cizme roșii, o năframă, două

¹⁰ Gorun, Gheorghe, *Răscoala lui Horea în comitatul Bihor. Izvoare narative*, I, 1776 – 1784, Cluj, doc. 90

¹¹ *Ibidem*, doc. 94

¹² D.J.B.A.N., fond D.C.S., Acte juridice, (în continuare D.C.S.A.J.) dos. 14, doc. din 30 iulie 1786

¹³ *Ibidem*, doc. din 21 iunie 1787

¹⁴ *Ibidem*, dos. 19, nenumărat

¹⁵ *Ibidem*, dos. 21, doc. din 2 ianuarie 1794

¹⁶ *Ibidem*, f. 296

rânduri de haine albe și un material pentru o cămașă, numai că la terminarea serviciului respectivul nobil nu și-a mai ținut promisiunea¹⁷. Tot la Săcuieni, la 15 iunie 1810 unii membrii ai comunității iobagilor și jelerilor au întocmit două demersuri scrise la Scaunul domenal împotriva inspectorului Glós István, care nu și-a respectat promisiunea de a distribui locuri de casă ca terenuri urbariale. Mai mult, iobagii au reclamat și pagube provocate la fânașuri dar și răpirea terenurilor deșelenele¹⁸.

O mare aversiune a comunităților, probabil în mod justificat, s-a născut împotriva notarilor și a primarilor, care erau amintiți în documentele juridice în legătură cu diverse fraude. Notarul din Kakad, de exemplu, în anul 1810, a fost reclamat pentru abuz în serviciu de către Zudor Kata, care nu a putut beneficia, în timp util, din cauza acestuia, de actele de care avea nevoie într-un proces civil cu părinții adoptivi ai soțului ei decedat. Astfel că aceasta a pierdut mai multe ședințe pentru că notarul, având probabil interese, nu i-a eliberat unele acte¹⁹. Uneori și paznicii domeniali s-au dovedit destul de agresivi așa cum s-a întâmplat la 20 iulie 1816 când Pál Péter a agresat-o violent pe fiica lui Szokolai Daniel din Cherechiu în momentul în care aceasta se afla la munca câmpului administrându-i lovituri puternice care au determinat o incapacitate temporară de muncă, inapetență și insuficiență respiratorie după mărturisirea tatălui ei. Din această cauză a fost sesizat în scris avocatul domenal, solicitându-se pedepsirea agresorului²⁰. Dar altă dată paznicii au fost agresați de nobili, așa cum s-a întâmplat în Leta Mare la 8 februarie 1820, când locotenentul nobililor, Holló István, a încălcat interdicțiile stabilite prin violentare paznicilor. Interesant este faptul că acest document făcea referire la necesitatea reînființării scaunelor de judecată nobiliare, așa cum fusese anterior când nobilii beneficiau de un regim aparte de judecată²¹. Revenind la primari și notari putem constata că există foarte multe reclamații împotriva abuzurilor acestora. În Albiș, de exemplu, la 17 august 1823 a fost înregistrată, la Scaunul de judecată domenal, plângerea contribuabilului Ujlaki András împotriva primarului și notarului din localitate pentru faptul că aceștia și-au însușit ilegal din recoltele de cereale și din banii încasați din taxe și impozite de la locuitori²². Situația din Albiș nu s-a rezolvat nici în anul următor când noi reclamații au fost depuse împotriva primarului și notarului de acolo. Astfel că, la datele 1 iunie și 15 august 1824, Scaunul de judecată îi convocaseră deja în ședințe pe cei în cauze pentru alte infracțiuni și anume sustragerea de cereale și struguri din magaziiile domeniului²³. În Săcuieni, senatul orașului a primit un raport al judeului curții domeniiale în legătură cu abuzurile locuitorilor la regimul fânașului și al culturilor

¹⁷ *Ibidem*, dos. 26, nenumerotat

¹⁸ *Ibidem*, dos. 34, doc. din 15 iunie 1810

¹⁹ *Ibidem*, dos. 35, nenumerotat

²⁰ *Ibidem*, doc. din 20 iulie 1816

²¹ *Ibidem*, dos. 39, doc. din 8 februarie 1820

²² *Ibidem*, dos. 44, doc. din 17 august 1823

²³ *Ibidem*, doc. din 1.06.1824 și 15.08.1824

agricole. De aceste fapte se făceau vinovați o parte dintre locuitori, care își trimiteau vitele pe terenurile domeniiale. Dar problema cea mai gravă era aceea că vinovați erau și paznicii domeniiali, care încurajau încălcarea proprietății domeniiale²⁴.

Un caz aparte a fost acela al Primăriei din Săcuieni, care a constituit obiectul mai multor procese pe o perioadă destul de îndelungată. Astfel, printre alte acuzații aduse oficialilor de la primărie a fost și aceea de fals în acte de recomandare, faptă comisă în cazul a trei persoane, care au plecat sa-și caute de lucru la Oradea. Aceste recomandări s-au dovedit a fi false pentru că una dintre persoane s-a apucat de furat²⁵. Dar cu cele mai multe abuzuri a fost reclamat primarul din perioada 1845 – 1846, Ruszka Sándor, care a fost acuzat de influențarea electoratului cu băuturi alcoolice, nedeținerea în termen a bilanțului de cheltuieli, nerespectarea programului ședințelor de consiliu, exercitarea serviciului public în stare de ebrietate, amendarea și arestarea nejustificată a unor cetățeni, favorizarea infractorilor în cazuri de furt, contrabandă cu băuturi alcoolice, încarcerarea și tratamentul inuman al unui nobil din Săcuieni, delapidarea banilor comunității, agresiunea membrilor consiliului orășenesc. Ca urmare a acestora a avut loc un proces în urma căruia primarul din Săcuieni a fost demis din funcție²⁶. Dar procesul a continuat și după demiterea lui pentru că noul primar al Săcuieniului, Deak Ferencz alături de consilierii săi, au depus mărturie împotriva lui Ruszka Sándor pentru gestionare iresponsabilă a bugetului comunal pe anii 1844 – 1845, însușirea în interes personal a banilor din amenzi, neachitarea împrumuturilor de cereale pentru armata încartiruită și neînceperea urmăririi în cazul unor hoți de fân²⁷. Dar primarul învinuit nu s-a lăsat așa ușor pradă sistemului judiciar în vigoare, ci a fost susținut de Nagy József, avocatului domeniului Săcuieni, care a elaborat un memoriu către comitatul Bihor prin care demonstra că schimbarea primarului de către primpretorul plasei Săcuieni Draveczy Sándor a fost un abuz, pentru că, în conformitate cu legea IX din 1836, primpretorul nu putea să-l schimbe pe primar numai cu acordul stăpânului de pământ²⁸.

ABUZURI ÎMPOTRIVA OFICIALILOR

Dacă autoritatea domeniială sau locală și-a permis, așa cum am văzut, să recurgă de nenumărate ori la unele infracțiuni sau abuzuri, aceasta nu a fost scutită de furia iobagilor sau a infractorilor. Diferențierea socială și aplicarea neechitabilă a legilor i-a supărat pe iobagi, care au răbufnit uneori. În Pocsaj, de exemplu, în

²⁴ *Ibidem*, dos. 52, doc. din 21 iulie 1828

²⁵ *Ibidem*, dos. 60, nenumărat

²⁶ *Ibidem*, dos. 66, nenumărat

²⁷ *Ibidem*, dos. 60, doc. din 24, 26 ianuarie 1846

²⁸ *Ibidem*, dos. 65, doc. din 03.01.1846

1767 a avut loc un mare proces pentru agresarea vameșului Páák György și a șefului poștei Kondássa János la adresa căruia s-au proferat înjurături precum: „futu-i vanghelia sufletului și crucea sufletului lui”. Dar grav a fost și faptul că cei doi agresori și calomniatori, Bordás și Orosz au desconsiderat și titlul de noblețe a celor amintiți prin exprimarea: „szarom a nemességedbe, a nemeseknek csak a szara vagy”. La proces au depus mărturie 11 martori, iar inculpaților li s-a dovedit vinovăția în mod clar²⁹. Alt proces a fost în 1779 în Abrămuț unde haidonul domenal Gódenyi a fost agresat de Kovács János. Haidonul se afla în timpul serviciului încercând să aresteze câțiva chezași și să-i conducă la Scaunul de judecată din Săcuieni. În timpul dezbaterilor unul dintre martori a declarat că haidonul a bătut împreună cu chezașii iar apoi, în timpul încercării de reținere a lor unul înjurând foarte urât, a fost lovit de haidon cu patul armei provocând reacția lui Kovács János³⁰. În 1813 în Albiș, notarul a întocmit un raport către inspectorul domenal în legătură cu încălcarea interdicțiilor teritoriale și agresarea juzilor și juraților din localitate. Răufăcătorii l-au bătut chiar și pe primar dar și pe fiul unui jurat, care a și fost rănit la cap. De atunci s-a hotărât ca în Albiș să se consolideze substanțial paza terenurilor însămânțate³¹. Este adevărat și faptul că nobilii nu au avut totdeauna un renume bun în fața locuitorilor. În acest sens poate fi amintit și un proces din 1822, cu audieri de martori, referitor la doi tineri din Leta Mare, care au vătămat doi nobili în cârciuma din Almoșd. În ședință unul dintre tinerii vinovați a motivat gestul său prin exprimarea: „pentru că aceștia sunt nobili și nu niște locuitori cumsecade”³². Tot comunitatea era aceea care avea menirea să-i pedepsească pe cei care nu se supuneau normelor sociale. Máté István din Albiș a fost citat la Scaunul domenal pentru comportamentul său în fața antistiei comunale dar și pentru încălcarea moralei creștine. El mai era acuzat și de nesupunere în fața autorității locale, lipsă de considerație față de primar dar și neparticiparea la slujbele religioase și neprimirea Sfintelor Sacramente³³. Era o societate care-și cunoștea și respecta valorile morale, și acestea erau strâns legate de religie. În aceeași localitate autoritatea primarului a fost amenințată la strângerea restanțelor la impozite. Mai mult, un contribuabil l-a amenințat pe primar cu incendierea bunurilor sale pentru că i-a sechestrat unele bunuri din curtea sa³⁴. Dar și paznicii au fost agresati în mare măsură³⁵. Mészáros Sándor din Cherechiu l-a calomniat pe judele pădurilor Kiss Mihályi făcându-l hoț dar și pe întreg consiliu al pădurilor. Pentru aceasta el a primit 24 de ore de arest³⁶. Tot legat de păduri, Kis János a fost prins de paznicii pădurilor în timp ce tăia un

²⁹ *Ibidem*, dos. 7, doc. din 12.01.1767

³⁰ *Ibidem*, dos. 10, doc. din 01.07.1779

³¹ *Ibidem*, dos. 35, doc. din 15.05.1813

³² *Ibidem*, dos. 44, doc. din 26.10 și 5.12.1822

³³ *Ibidem*, dos. 53, doc. din 11.08.1830

³⁴ *Ibidem*, dos. 57, doc. din 29.08 și 20.11.1837

³⁵ *Ibidem*, dos. 60, doc. din 6.11.1840

³⁶ *Ibidem*, dos. 67, registru de evidența cauzelor, cauza 28

carpăn opunându-se la arestare : „cum adică, tu îndrăznești să ne sechestrezi pe noi?”. Pentru acest fapt a fost condamnat la o săptămână de pușcărie cu plată de 4 florini și 28 de crăițari pe zi³⁷.

Mai multe procese au fost derulate pentru lovirea paznicilor, care se aflau la locul de muncă. Desigur că oamenii nu se puteau obișnui, uneori, cu granițele sau hotarele dintre pământuri. Orice modificare în ceea ce privește pământul, care era sursa principală de existență, era percepută ca un afront adus persoanelor care-l lucrau. Era o adevărată psihoză a pământului pentru că oricare iobag sau jeler își lega ontologic viața de pământul pe care îl posedă.

MARGINALII ȘI JUSTIȚIA

Un alt segment al justiției feudale s-a derulat pe acest tip de infracțiuni, adică pe furturi și violență. Aici vom încerca să analizăm doar câteva aspecte, mai puțin cele legate de problematica monopolurilor feudale, infracțiuni care vor fi prezentate în altă parte. Oricum, gama de furturi din cadrul domeniilor a fost una deosebit de complexă, fiind prezentă în cadrul tuturor activităților sociale de atunci. Unul dintre primele cazuri de furt a fost a lui Tötösi Kupa Pintye din Diosig care, în contextul diminuării războiului lui Rákóczi, a comis mai multe furturi alături de unii din tovarășii lui de arme. Mai târziu, după încheierea Păcii de la Satu Mare (1711), respectiv prin anii 1717 – 1718, după aducerea militarilor austrieci în Diosig, au fost judecate mai multe cauze de omoruri comise în rândul militarilor³⁸. Totuși, și biserica a ținut pasul încă, alături de justiție, în vederea identificării și pedepsirii cazurilor care ar fi putut pune în pericol puritatea familiei sau a comunității. Biserica (catolică în Săcuieni și reformată în Diosig) a apelat la măsuri drastice de penitență împotriva celor care nu respectau normele bisericesti și sociale. Instațele bisericesti s-au păstrat funcționale până la 1868, iar până atunci ele au funcționat paralel cu cele judiciare. Însă, în cazul în care o persoană era pedepsită de către autoritatea judiciară prin lovituri de băta, nu mai putea primi pedeapsă din partea bisericii. Era, de fapt, o înțelegere între cele două autorități pentru a nu se realiza abuzuri de autoritate³⁹. Prezente au fost în instanțe și cauzele de vrăjitorie, fiind cunoscute la Diosig în secolul al XVIII - lea, până în prezent, doar cinci procese⁴⁰.

³⁷ *Ibidem*, cauza 21

³⁸ *Bihardiószeg fejlődéstörténete kismonográfiája* (szerkesztette Szabó József), Bihardiószeg, 2003, p. 31. Mulțumim pe această cale domnului Szabó József pentru sprijinul deosebit pe care ni l-a acordat referitor la această lucrare.

³⁹ *Ibidem*; Molnár János, *A Bihardiószegi Evangélikus Református Egyház multja és jelene. Egyháztörténeti monográfia*, Nagyvárad, 1885, *passim*;

⁴⁰ L. Major, *Erkölcsei problémák és bűncselekmények adatai a XVIII század első felében Bihar vármegyében*, în *Hajdu Bihar megyei levéltár Évkönyve*, 1996

Menționată de documentele Scaunului de judecată a fost cauza lui Vereș Ștefan, care a fost judecat pentru furt în cârciuma din Săcuieni⁴¹. În timpul anchetei s-a stabilit că acuzatul a furat niște haine de la un om sărac din Sântimreu, dar a furat și de la cârciumarul din Săcuieni, Takáts János, un cearceaf și un cojoc; tot el a mai furat și din casa zidarului, situată lângă cârciumă, suma de opt mărieși⁴². În Leta Mare, Nyika Péter, Suta Karácson și Suta János l-au angajat ca cioban pe numitul Miháncsi János numai că el a vândut două din oile pe care le avea în pază, unor măcelari din Vertes spunând că acestea au dispărut pur și simplu. Faptul a fost semnalat de judele primar al localității, iar cauza a ajuns pe rolul instanței domeniiale, acesta solicitând curții să ia împotriva ciobanului măsurile care se impun în conformitate cu „legile lui Dumnezeu și ale țării”⁴³. În urma procesului care a avut loc, acuzatul a fost închis dar apropiații săi, Man Tamás, Pap György, Man Péter și Abraham Miklós, toți din Leta Mare, au înaintat o scrisoare de chezășie pentru eliberarea lui Miháncsi János din închisoare. Chezașii au plătit pentru el toată paguba și au garantat că nu va mai comite asemenea fapte⁴⁴. Un alt caz a fost în Cherechiu și anume acela al femeii György Ilona de 53 de ani, care a fost inculpată pentru furtul banilor soțului ei. În timpul anchetei, nu s-a putut dovedi vinovăția ei pentru că a știut cum să-și susțină apărare, prezentând detalieri ale chetuielilor sale din ultimul timp⁴⁵. Dar mai grav a fost comportamentul lui Nagy János din Abrămuș, care a fost inculpat pentru spargerea casei domeniiale și a unei cămări aparținătoare de aceasta. Din rechizitoriu a reieșit că pe lângă aceste infracțiuni învinuitul mai comisese spargeri la pivnițele din dealul cu vii, dar avea și alte abateri la regulile comportamentale precum: injurii la adresa lui Veress József din Marghita dar și la adresa soției lui Molnár Mihályi, pe care a catalogat-o drept curvă. Mai mult, l-a înjurat și pe șpanul domeniial și își înjura și bătea soția mai mereu fără nici un motiv amenințând-o cu moartea. Soția lui s-a arătat deosebit de îngrijorată de felul său agresiv mai ales atunci când a amenințat-o că o va tăia în bucăți și o va incinera apoi. Din declarațiile martorilor a reieșit că era un mare consumator de alcool pentru că a vândut și lucrurile soției sale, fapt care, probabil, i-a afectat uzul rațiunii. În decursul anchetei învinuitul nu a conștientizat situația în care se afla spunând că nu se teme de nimic pentru că oricum poate suporta cu ușurință cele 50 – 60 de băte, amenințând că va sparge în continuare pivnițele oamenilor⁴⁶.

O situație aparte a fost aceea a paznicilor de porci, care, cu ocazia mai multor anchete, au fost inculpați pentru furt. Astfel, Kőllös Mihály și Cseke János, locuitori ai Salontei, i-au reclamat la avocatul domeniial din Săcuieni pe paznicii porcilor domeniiali, care le-au furat opt porci. Reclamanții au solicitat audierea

⁴¹ D.J.B.A.N., fond D.C.S. A..J., dos.5, doc. din 12.12.1758

⁴² *Ibidem*, doc. din 12.12.1758

⁴³ *Ibidem*, doc. din 01.11.1763

⁴⁴ *Ibidem*, doc. din 01.11.1763

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 9, doc. din 21 mai 1776

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 15, doc. din 10 iulie 1784

unuia dintre paznici, adică a lui Bóta József, care putea să dea relații despre furtul comis⁴⁷. Tot numele acestor paznici de porci mai apar și cu alte ocazii în anchetele judeului primar în legătură cu furtul unor stupi, care se aflau în proprietatea cârciumarului Farkas István din Săcuieni. Cercetarea a stabilit că autorul nu putea fi altul decât însuși paznicul porcilor Tamás Ferencz pentru că urma cizmei acestuia a fost descoperită în apropierea grădinii lui Farkas István, unde erau așezați stupii. Complicele făptașului a fost chiar Bóta József, care fusese implicat și-n furtul de porci și care, în momentul în care a fost învinuit „s-a speriat atât de tare încât nu-și mai găsea locul și nu mai știa ce să facă”. Ulterior, toată documentația acestei anchete a fost înaintată la Scaunul de judecată domenal⁴⁸.

Dar, poate, în acest peisaj al infracțiunii de furt cel mai frecvent era furtul de produse agricole, mai ales din magazia domenală. Vékony János angajat ca și căruțaș a fost acuzat de furtul a doi saci de grâu din magazia domenală de cereale, pe care i-a vândut apoi la un comerciant din Debrecen, cu ocazia târgului de la Marghita⁴⁹. Balogh Ferencz din Leta Mare a fost acuzat de furt de cereale pe un scenariu asemănător cu al lui Vékony János, pe baza raportului șpanului Szarvas János, care l-a și arestat pe făptaș, dar cei încredințați cu paza lui erau rudenii și, astfel, i-au favorizat evadarea⁵⁰. Pentru furt de grâu a fost acuzat și Kovács István din Leta Mare⁵¹. În localitatea Albiș, Koncz András, jude primar împreună cu senatul comunal au atestat faptul că locuitorii din Albiș și cei din prediul Véd, au furat din magazia de cereale a domeniului aproximativ 45 de saci de grâu⁵². Un alt mare proces a avut loc în 1817 având ca obiect furtul unui tezaur din Cherechiu. Protagonistii acestuia au fost Szilághi Ferencz, Szilághi János, Nagy János, Tompa István și Kozma Kata, toți locuitori din Cherechiu, care, cu ocazia înhumării lui Kállai András în cimitirul localității, au descoperit un vas plin cu monede de aur. Aceștia au împărțit comoara între ei după care au încercat să valorifice piesele de aur la diferiți comercianți din Săcuieni, Oradea, Debrecen și Buda. Dintre ultimii, instanța i-a descoperit pe Theodorovics Peter din Săcuieni, Papp Constantin, Schönner Klára din Sălacea, Botskovics Simon din Oradea, Valsich Herman și Kron Izrael din Pesta. Implicat a fost și aurarul Balogh György din Debrecen, care a vândut mai departe aurul unor comercianți evrei tot din Debrecen⁵³. Procesul a avut un oarecare ecou pentru că a mobilizat resurse judiciare semnificative; mai mult, au fost aduși martori și din împrejurimile Debrecenului. Din declarațiile acestora a reieșit că aurarul Balogh György a vândut tezaurul mai departe lui Kain David din Gilányi și Izsák Iakab din Alsó Ponyvás, ambele localități situate lângă Debrecen. La un moment dat, în timpul

⁴⁷ *Ibidem*, dos. 24, doc. din 21 decembrie 1800

⁴⁸ *Ibidem*, dos. 25, doc. din 11 februarie 1800

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 35, doc. din martie 1809

⁵⁰ *Ibidem*, doc. din 17 septembrie 1812

⁵¹ *Ibidem*, doc. din 7 septembrie 1813

⁵² *Ibidem*, doc. din 28 august 1817

⁵³ *Ibidem*, dos. 34, doc. din 15 iunie 1817

audierilor, ultimul a declarat că a cumpărat de la aurar 30 de bani de aur de proveniență olandeză și turcească pentru care a plătit 330 de florini, fiind, apoi, revânduți⁵⁴. După cum se poate observa, procesul s-a derulat cu celeritate, autoritatea manifestând un mare interes pentru asemenea problemă. La o nouă audiere, care avusese loc peste numai patru zile, martora Kos Sámuelné din Debrecen, a declarat că știe de toată această situație pentru că cel care a adus banii la Debrecen s-a prezentat pentru prima dată la ea dar, neavând destui bani, l-a recomandat pe giuvaerghiul Balogh⁵⁵. Oricum, cei care au găsit și valorificat tezaurul au fost arestați și condamnați. Tot legat de bani putem aminti și cazul tăbăcarului Tarsonyi István din Săcuieni, care a cumpărat piele de la negustorul Lázár Mátyás din Cherechiu, numai că cei zece florini cu care a plătit marfa au fost considerați bani falși⁵⁶.

Dar cine era pregătit pentru a fura nu mai ținea cont de la cine fura, ci recurgea pur și simplu la acest fapt. Nagy István, de exemplu, din Albiș a fost arestat pentru furtul unui plug de fier, iar cercetarea lui s-a desfășurat cu inculpatul în stare de arest⁵⁷. Un alt caz a constituit obiectul unei anchete discutate de către senatul orașului Debrecen în legătură cu furtul masiv de lemne din pădurea Halászi aflată în hotarul localității Leta Mare. În urma cercetărilor nu s-a putut stabili nimic precis, decât faptul că nobilul Miko Ferencz avea foarte mult material de construcție la casa pe care tocmai și-o construia⁵⁸. Nu întotdeauna autoritatea judiciară a pedepsit cu hotărâre asemenea fapte antisociale. De multe ori cauzele erau lăsate în suspensie nefiind finalizate. Din această cauză vicecomitele comitatului Bihor a trimis un ordin primpretorului plasei Valea lui Mihai prin care îi solicita pedepsirea hoților de lemne din pădurile domeniiale, care acționau în localitățile Valea lui Mihai, Săcuieni, Cubulcut, și aplicarea fără rezerve a legilor dietelor din 1609, 1613 și 1729, cu privire la procedura legală față de iobagii care comiteau asemenea fapte. Autoritatea juridică comitatensă a manifestat o oarecare îngrijorare în ceea ce privește îndeplinirea competențelor instanțelor locale, care aveau tendința să tergiverseze cauzele⁵⁹. În Leta Mare, servitorul Veress Sándor, porcarul Gitye József și Pap János au furat șapte căruțe cu fân de la alți locuitori din aceeași localitate. Ei au fost menționați într-un raport întocmit de primarul orașului Debrecen⁶⁰. În aceeași localitate, în cărciuma evreului Iakab Kive, i s-a furat lui Brázda László suma de 51 de florini, iar bănuții au fost Zurbó Gábor și Tudurucz Demeter, care mai fuseseră condamnați anterior⁶¹. În Albiș, Bundik Ferencz de 44 de ani, reformat, militar, cu familie și

⁵⁴ *Ibidem*, doc. din 22 iunie 1817

⁵⁵ *Ibidem*, doc. din 26 iunie 1817

⁵⁶ *Ibidem*, dos. 44, doc. din 9 decembrie 1824

⁵⁷ *Ibidem*, doc. din 28 martie 1824

⁵⁸ *Ibidem*, doc. din 10 aprilie 1824

⁵⁹ *Ibidem*, dos. 47, doc. din 18 iulie 1826

⁶⁰ *Ibidem*, dos. 50, doc. din 7 martie 1827

⁶¹ *Ibidem*, doc. din 29 iulie 1827

copii, a fost inculpat pentru furtul unor bani de argint și aramă din casa oficialilor domeniiali. Furtul s-a petrecut în timp ce casa respectivă era în flăcări, el pătrunzând acolo, de unde a luat banii. Se pare că nu a putut fi condamnat⁶². Dar Zsófi János tot din Albiș a doborât toate recordurile cu cazierul său, fiind un recidivist convins. Și anume: a furat de la învățătorul Nagy Antal cinci câble de grâu, iar de la văduva Alföldi Ferencz ovăz în valoare de 14 forinți și 32 de crăițari. A fost condamnat și închis pentru aceste fapte, dar a fost ulterior eliberat pe cheazășie. Nu s-a oprit aici însă, ci cum a fost eliberat a continuat să fure grâu de la Bereczky István unde a fost surprins de paznici, dar a reușit să scape cu fuga. O vreme a stat ascuns, timp în care a mai furat și din cămara judeului curții domeniiale împreună cu alți complici după care a fugit la Oradea de unde a mai furat și 30 de perechi de cizme de la un cizmar. Între timp a fost prins și întemnițat la pușcăria din Săcuieni de unde a reușit să evadeze, continuându-și activitatea infracțională la Debrecen, unde a fost condamnat pentru trei ani⁶³. Botos Imre a fost trimis de stăpânul său la Almoșd după nisip, dar s-a oprit la cărciuma Becsalı de unde a furat clopoței de la cinci vite ale oamenilor care se aflau acolo. A fost descoperit și arestat pentru două săptămâni cu obligativitatea despăgubirilor integrale⁶⁴. Nagy János din Albiș a fost acuzat de furtul unui clopoțel de aramă de la Szabó István, a unei fețe de masă de la Bereczky Péter, a unei securi de la moara din Petreu, care era a lui Mészáros Sándor, a două hamuri și a unui clopot. A fost invitat în fața instanței ca să se apere de invinuirile care i se aduceau. Dar el, deosebit de abil dar nu destul de convingător a declarat că a găsit clopoțelul de aramă în Albiș la locul numit Fancsal, fața de masă a luat-o în glumă, securea a găsit-o în cânepiște, iar cele două hamuri le-a găsit în niște tufișuri la moara din Petreu. Mărturia nu prea i-a fost de folos pentru că a fost condamnat la trei luni de închisoare și recuperarea prejudiciului prin executare silită, sarcină care cădea în responsabilitatea juzilor primari din Albiș⁶⁵.

La 10 decembrie 1846 s-a ținut ședința Scaunului de judecată în Săcuieni avându-l ca reprezentant pe judecătorul Toperczer Ödön, în calitate de președinte, Csanády József și Dobozı István ca judecători, Baranyi Ferencz ca primpretor, Kecskes Lajos ca jurat și un avocat domeniial, în legătură cu cauza de furt de pe fânașul domeniial. Cel învinuit a fost Megyeri István, care a negat furtul dar a recunoscut că Borsos János și Varró János i-au adus fân de pe fânașul domeniial în schimbul băuturii. Interesant este faptul că Megyeri, care a fost acuzat de complicitate la furt și tănuire a fost condamnat la o lună de detenție, iar ceilalți doi care au comis propriu-zis furtul au primit două săptămâni de închisoare. Cu recuperarea daunelor a fost însărcinată primăria din Săcuieni, care trebuia să încaseze de la fiecare câte patru crăițari pentru fiecare zi de închisoare, cu titlul de

⁶² *Ibidem*, dos. 53, doc. din 16 mai 1833

⁶³ *Ibidem*, dos. 67, Registru de evidența cauzelor, cauza 24 din anul 1838

⁶⁴ *Ibidem*, cauza 26 din 1845

⁶⁵ *Ibidem*, cauza 27

cheltuieli de detenție⁶⁶. În aceeași zi instanța a mai dezbătut câteva cauze dintre care o amintim pe aceea în care au fost implicați mai mulți locuitori din Albiș în furtul de lemne din pădurile domeniiale. A fost vorba de un grup organizat de indivizi : Máté József, Bereczky András, K. Mészáros János, Gonda Sándor, Mészáros János, nobilul Bereczky Ferencz, Nagy Sándor, dar și mulți alții au fost condamnați la 48 de ore de arest și recuperarea pagubei de 130 de forinți. Numărul mare de condamnați a făcut arestul neîncăpător, fapt care a dus la încarcerarea vinovaților prin planificare⁶⁷.

Pentru unii însă, meseria a constituit un suport în vederea comiterii de infracțiuni. Așa a fost cazul lui Berekszászi Imre din Săcuieni, care a format o adevărată rețea de spargere a pivnițelor oamenilor. Lăcătuș de meserie, el cunoștea foarte bine mecanismele de închidere a ușilor de la pivnițe și a profitat de acest fapt pentru a intra în acestea cu scopul de a fura obiecte și băuturi alcoolice. Probabil, băutor convins de vin, el, împreună cu „ucenicul” său, Csehek Mihály, a dat prima spargere la Bábolnay István din pivnița căruia au sustras un cerc metalic, o sticlă și un pahar, un cazan cu două toarte și o încuietoare veche; la al doilea furt i-a avut complici pe Úri Imre, Imré Sándor și Pap Sándor cu ajutorul cărora a spart pivnița lui Kerekes Sándor, de unde au furat vin, apoi, a furat de la Sárvány Pál șapte farfurii de porțelan, două sfeșnice de aramă, șase linguri de cositor, de la nobilul Bokor Imre de pe „Veres Domb” au furat vin de mai multe ori, de la Iriny Janos au furat vin de mai multe ori. Complicii săi au fost vreo zece la număr fiind arestați toți. Condamnările au fost următoarele: Berekszászi Imre a primit o jumătate de an, patru dintre complici câte o lună, iar ceilalți câte o săptămână cu obligativitatea ca fiecare să-și plătească detenția cu patru crâițari pe zi, la care se adaugă muncă în folosul comunității, post două zile pe săptămână și recuperarea prejudiciului creat⁶⁸. În Cherechiu, Feher Imre a fost acuzat că a furat de la arendașul evreu Nussbaum Daniel mai multe borcane cu lipitori. Autorul furtului a ajuns la Scaunul de judecată⁶⁹.

În general, marginalitatea a fost un fenomen prezent încă din Evul Mediu și se accentuează pe măsura evoluției umanității. Ea a rezultat din respingerea sistemului instituit de către majoritate prin refuzul de a se conforma unor reguli stabilite prin convenție. Imaginea marginalului a apărut în literatură, artă, scrieri ale teologilor sau moralistilor dar, poate, cel mai mult, a fost evidențiată de legislația statală sau ecleziastică, astfel că marginalul era omniprezent în arhivele scaunelor de judecată și ale tribunalelor. Încă în dreptul roman s-a impus noțiunea de surghiun pentru cei care erau adepții marginalității, noțiune care a făcut carieră în dreptul penal de apoi. Astfel, printre tipurile de surghiuniri erau interdicția de ședere pe un anumit teritoriu dar și „interdicția de apă și foc” (*interdictio aque et*

⁶⁶ *Ibidem*, cauza 14 din 1846

⁶⁷ *Ibidem*, cauza 18

⁶⁸ *Ibidem*, cauza 20

⁶⁹ *Ibidem*, dos. 66, doc. din 10 iunie 1847

ignis) fiind vorba, de fapt, de imposibilitatea de a beneficia de binefacerile pe care le oferă viața în comunitate. Marginalizarea era, de fapt, urmarea comportamentelor neconforme cu regulile de organizare a vieții cotidiene prin încălcarea normelor etice și juridice și a sistemului de valori convenționale. A fi situat la marginea societății însemna a fi alungat din spațiul social de proveniență, fapt care avea repercusiuni majore asupra celor în cauză⁷⁰.

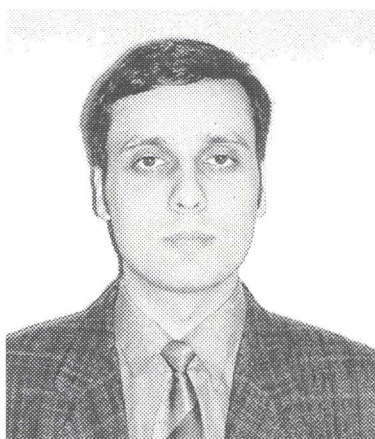
Marginalizarea se făcea în urma excluderii indivizilor din cadrul unei colectivități, la început, pe baza dreptului cutumiar. Mai târziu dreptul cutumiar a fost înlocuit cu procedura judiciară și, pe cale de consecință, aspectele marginalității au început să fie consemnate. Astfel, aflăm din actele judiciare despre diferite fapte precum, agresiuni, furturi, certuri, omoruri, secvențe care erau parte a vieții sociale de atunci⁷¹. Acești delicvenți, chiar dacă delictelor lor erau minore, trezeau neîncrederea generală a membrilor societății și mai ales a judecătorilor. Mereu situându-se între muncă și delicvență, acești oameni, suspendați parcă între două moduri de viață, urban și țărănesc, vagabond și sedentar, au fost mereu între statutul de vinovat și victimă. Desigur că nu toți marginalii erau excluși de către societate, dar aceste grupuri aveau în comun un mod de viață diferit de cel socialmente recunoscut prin faptul că refuzau să se supună normelor stabilite.

⁷⁰ Bronislaw Geremek, *Marginalul*, în *Omul medieval* (coord. Jacques Le Goff), Polirom, Iași, 1999, p. 323 - 324

⁷¹ Câteva exemple care ar putea fi amintite, comparativ cu ceea ce noi am studiat, ar fi situația infraționalității din diferite zone ale Europei în Evul Mediu. Și anume: la Anvers (Franța), în secolul al XIV – lea, condamnările pentru acte de violență au fost de trei ori mai multe decât cele pentru furturi; la Gand situația a fost asemănătoare în aceeași perioadă cu mențiunea că actele de violență cu fost reprezentative pentru cei care proveneau din elita socială. În secolul XV în Brescia, aproape 50% dintre sentințele date au fost pentru vătămări corporale în timp ce furturile nu reprezentau decât 7%; în Anglia secolului al XVI – lea, preponderentă a fost violența urbană. Actele de infraționalitate nu erau specifice numai clasei medii sau săracilor ci și nobililor dar și oamenilor bisericii. Vezi la : H., R., Hilton, *A Medieval Society: the West Midlands at the End of the Thirteenth Century*, Londra, 1966;

G. Dosio Bonfiglio, *Criminalita ed emarginazione a Brescia nel primo Quattrocento*, în *Archivio Storico Italiano*, 1978, p. 113 – 164; Barbara Hanawalt, *Crime and Conflict in English Communities, 1300 – 1348*, Cambridge, 1979. Pe domeniile Diosig – Săcuieni disponerea infraționalității era chiar invers decât în alte zone ale Europei astfel că aici predominau furturile și mai puțin violența. În mod normal însă nu se poate face o comparație decât de suprafață între zone medievale, pentru că aceste erau caracterizate de o mare diversitate, la care se adaugă marea decalaj de ani dintre Evul Mediu european și cel aparținând spațiului românesc.

ACTIVITATEA CULTURAL-ARTISTICĂ A REUNIUNII DE CÂNTĂRI „HILARIA” DIN ORADEA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Radu ROMÎNAȘU,

asistent la Facultatea de Istorie-Geografie a Universității din Oradea, cu preocupări de istorie culturală

Apariția “Hilariei” s-a realizat într-un cadru politic și social complex, care s-a manifestat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Constituirea unei reuniuni muzicale a aparținut unui grup de tineri români ce urmau cursurile Arhigimnaziului și Academiei de Drept din Oradea, dornici de a promova o viață cultural-națională autentică pentru românii din Crișana.

Constituită în anul 1875, societatea corală, încă de la începuturile sale, a fost o mică redută culturală și națională, care s-a străduit să răspândească, prin intermediul cântecului, în condiții neprielnice, dragostea de limbă românească în rândurile populației din acest colț de țară.

Constituirea Reuniunii de cântări “Hilaria” a fost strâns legată de încetarea în același an a activității *Societății de lectură a tinerimii studioase din Oradea*. Tinerimea, care animase acțiunile acestei societăți de cultură, încă din anul 1852, a fost pe deplin conștientă de necesitatea continuării misiunii culturale sub o altă formă, treptat conturându-se ideea înființării unei reuniuni de cântări, care să ducă mai departe idealul național și cultural.

În ședința din 29 decembrie 1875, adunarea generală a aprobat proiectul de statut înaintat de Ioan Pop și Ioan Buna, tot atunci reușindu-se să se definitiveze și denumirea noii societăți corale, care a purtat numele de “Hilaria”. Statutele au fost prezentate spre aprobare Ministerului de Interne maghiar, în februarie 1876, autoritățile tergiversând aprobarea lor un an de zile¹.

Asociația corală orădeană, în urma unei organizări temeinice, a reușit să devină în societatea locală un veritabil mijloc de educație națională. Ea a încercat să continue eforturile culturale și naționale depuse *Societatea de lectură* și corul preparanzilor din localitate. În acest sens, “Hilaria” și-a fixat obiective complexe, prin intermediul cărora a căutat să amplifice modalitățile de contact cu publicul, dar și să acopere golul creat prin dispariția celor două organisme culturale menționate².

Până în anul 1900, nu există documente care să ne permită o analiză temeinică a activității corului, nepăstrându-se, nici un proces-verbal din care să surprindem primele acțiuni culturale desfășurate de “Hilaria”. După acest an, s-a evidențiat o activitate culturală notabilă, concretizată mai ales prin organizarea unor numeroase concerte. Acest fapt se datorează începutului de secol XX, care a înregistrat noi momente semnificative și în mișcarea muzicală bihoreană, aflată acum într-o vizibilă ascendență. Au apărut aspecte de factură novatoare, care au completat pe cele tradiționale ce și-au dovedit viabilitatea. Este momentul în care se afirmă noul dirijor al corului, Nicolae Firu, care a condus destinele Reuniunii timp de 40 de ani(1900-1940), de numele său legându-se cele mai semnificative succese ale “Hilariei”. Dirijor pasionat, acesta a dovedit o reală vocație pentru arta muzicală, dezvăluind și aptitudini de animator al vieții culturale, el axându-se, în principal, pe cercetarea trecutului istoric și cultural al românilor din Crișana. Era, de altfel, o nouă etapă din activitatea Reuniunii, care din anul 1903 nu-și mai limitează acțiunile doar în perimetrul urban al Oradei, membrii săi descinzând și în mediul rural cu doina și poezia românească³.

Izbuclnirea primului război mondial în anul 1914 a stopat aceste frumoase inițiative, paralizând activitatea Reuniunii, ai cărei membrii au fost mobilizați și trimiși pe front, inclusiv dirijorul Nicolae Firu. Din nefericire, războiul a activat din nou o maximă general valabilă în astfel de condiții: “inter arma silent musae”.

¹ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor(în continuare: AN-DJBh), *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 13, f. 5; Florin Iatan, *Reuniunea de cântări “Hilaria”*, în *Familia*, 1970, nr. 8, p. 14

² Ioan Chira, Viorel Faur, *Reuniunea de cântări “Hilaria”*, în *Familia*, 1970, nr. 8, p. 14

³ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 13, f. 5-12; Viorel Faur, *Cultura românilor din Bihor(1848-1918)*, Fundația Culturală “Cele Trei Crișuri”, p. 72; Idem, *Pagini din viața muzicală a Bihorului între anii 1849-1918*, în *Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea(1875-1975)*(în continuare: *Pagini din viața muzicală*), Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al Județului Bihor, Oradea, 1975, p. 124-127, 134-135, 141, 152-154, 160-163; Florin Iatan, *op. cit.*, p. 14; Teodor Neș, *Oameni din Bihor*(în continuare: *Oameni...*), Oradea, 1927, p. 423

După încetarea ostilităților, Reuniunea muzicală a beneficiat de un cadru de manifestare mult mai benefic pentru acțiunile culturale, în condițiile formării statului național unitar român⁴.

Afirmarea culturii muzicale românești moderne, a constituit un fenomen specific dezvoltării de ansamblu a societății românești, favorizată de crearea, la 1 decembrie 1918, a statului unitar român, act vital pentru evoluția și dezvoltarea tuturor segmentelor vieții social-economice și spirituale. Noua etapă pe care a parcurs-o poporul român după Marea Unire a însemnat pentru cultura muzicală îndreptarea eforturilor în direcția perfecționării formelor de activitate profesională, chemată să satisfacă exigențele iubitorilor de frumos.

După anul 1918, în concordanță cu principiile dezvoltării cultural-artistice și cu obiectivele instrucțiunii publice la nivel național, muzicienii animați de idealuri generoase au impulsionat activitatea desfășurată prin intermediul concertelor și școlilor muzicale de stat și particulare⁵.

Intelectualii din Crișana au înțeles cerințele momentului, vehiculate energic pe noul drum al consolidării unității naționale și a propagării culturii în toate segmentele societății românești. Astfel, Bihorul a reușit treptat să se integreze eficient în noile condiții politice, economice și culturale din cadrul României întregite. Acest fenomen este valabil și pentru instituțiile culturale locale, care au încercat să răspundă cerințelor formulate.

Este cazul și Reuniunii de cântări "Hilaria", care și-a desfășurat prima ședință de după război, la 17 decembrie 1918, cu scopul de a se organiza în noile realități socio-politice și culturale ale timpului.

În acest scop, s-a ales un comitet restrâns, care a avut în frunte pe Teodor Popa, funcția de vicepreședinte revenind lui Vasile Chirvai. Întreaga ședință a stat sub semnul așteptării armatei române dezrobitoare. Cu această ocazie, corul și-a manifestat dorința de a organiza o amplă manifestare cultural-artistică.

Conducerea Reuniunii a reușit să facă față necesităților de moment și să pregătească câteva manifestări artistice notabile desfășurate la începutul anului 1919. Astfel, ziua de 24 ianuarie 1919 "Hilaria" a aniversat-o într-o perioadă tensionată, prin aranjarea unei șezători, la care a participat un public select. Aceasta a fost deschisă de Teodor Popa, corul intonând mai multe cântece naționale, între care și *Deșteaptă-te române*. Despre semnificația zilei de 24 ianuarie a vorbit Nerva Iercan, în cadrul unei disertații care a actualizat eforturile românilor de peste Carpați în vederea conviețuirii într-un singur stat. Spre finalul manifestării, Andrei Popovici a declamat poezia lui George Coșbuc *O scrisoare de la Muselim Selo*, iar Nora Popoviciu a încântat auditoriu prin executarea unei partituri muzicale la pian⁶.

⁴ AN-DJBh, fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea, dos. 13, f. 5-12; Viorel Faur, *Pagini din viața muzicală...*, p. 162-163; Ion Zainea, *Aurel Lazăr(1872-1930) viața și activitatea*, Editura Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 328; Teodor Neș, *Oameni...*, p. 533

⁵ Vasile Tomescu, *Cultura muzicală în spațiul României întregite*, în *Academica*, 1998, nr. 1-2, p. 20

⁶ AN-DJBh, fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea, dos. 13, f. 5-12; dos. 4, f. 63; Ioan Chira, *Activitatea interbelică a Reuniunii de cântări "Hilaria"(1919-1945)*, în *Reuniunea de*

Ziua de 20 aprilie 1919 a rămas adânc tipărită în memoria membrilor Reuniunii, care au sărbătorit intrarea armatei române eliberatoare în Oradea. Corul a avut un repertoriu bogat, detașându-se, cum era și firesc, cântecele naționale și patriotice. Două dintre acestea (*Pe al nostru steag* și *Deșteaptă-te române*) au sensibilizat întreaga asistență. Cuvântările au fost susținute cu o firească emoție de generalul Traian Moșoiu și episcopul Roman Ciorogariu. Ambele au evocat momentele de cumpănă și grea încercare din anul 1919, dar și momentul fericit al intrării armatei române în Oradea. A doua zi, de sărbătoarea Paștilor, în timpul săvârșirii Sfintei liturghii, corul dirijat de Nicolae Firu a dat răspunsurile liturgice, într-o atmosferă de înaltă simțire religioasă.

Prima aniversare la Oradea a independenței României întregite s-a desfășurat la 10 mai 1919 pe scena Teatrului orășenesc “Regina Maria”. La această serbare națională nu a putut lipsi corul “Hilariei”, care a încântat asistența prin abordarea unor cântece din compoziția lui Ion Vidu (*Negruța*, *Pui de lei*), completate de mai multe bucăți muzicale: *Andante* (de Lalo), *Nocturno* (de Chopin), *Siciliano et Prest* (de Franceur), aria *Luceafărul din Tamhäuser* (de Wagner). Despre însemnătatea zilei a conferențiat Gheorghe Tulbure, programul manifestării fiind întregit prin declamarea poeziei *Odă ostașilor români*, de către E. Zaharias. După concert, s-a făcut prin oraș o “retragere cu torțe” și o “convenire socială” în sala de festivități a Cercului catolic din localitate.

Seria momentelor culturale surprinse la granița de vest a țării au continuat la 23 mai 1919, când regele Ferdinand și regina Maria au vizitat Oradea. La amplele manifestări organizate în cinstea perechii regale, corul “Hilaria” și-a adus o contribuție substanțială, înălțând inimile celor prezenți prin răspunsurile date în cadrul serviciului divin desfășurat cu binecuvântarea episcopului Ioan Papp. De asemenea, președintele Teodor Popa a rostit o cuvântare de bun venit, angajându-se în fața suveranilor că Reuniunea va dezvolta o activitate culturală susținută și în noile realități interbelice. Rememorând în discursul său cele mai semnificative momente ale festivalului coral din 1906, T. Popa a angajat ferm “Hilaria” în sensul afirmării naționale în România întregită. Consecvent acestui principiu, corul a căutat să fie prezent și activ la toate momentele culturale organizate în orașul de pe Crișul Repede. Astfel, la 20 noiembrie 1919 a participat la deschiderea festivă a Cercului Militar din Oradea, unde a interpretat piese corale de înaltă ținută artistică.

Ziarul local *Tribuna* a evidențiat, în coloanele sale informative, importanța concertelor date de Reuniune atât în timpul de restriște, cât și după momentul unirii, când acțiunile sale s-au orientat și mai categoric spre cultivarea cântecului românesc și a tinerelor talente. Pentru a argumenta cele expuse cu puterea exemplului, gazeta a scris despre concertul din 7 februarie 1920 aranjat de “Hilaria”, în sala Cercului catolic. Programul a fost variat și bine ales. În prima

parte s-au executat trei cântece populare, care au fost completate de fragmente muzicale interpretate de soții Mărcuș și de un moment poetic susținut de Zina Lops, care a declamat poezia *Regina ostrogoșilor*. Partea finală a programului a aparținut artistului A. Gorodinski, care a susținut câteva partituri la pian și "Hilariei", care a încântat asistența în urma audierii Concertului nr. 6 de Borniansky⁷. În toamna aceluiași an, corul a elaborat un program artistic deosebit, susținut la 17 octombrie, cu ocazia desfășurării Adunării generale a *Astrei* la Oradea. Au fost executate mai multe partituri populare, punctul culminant al prestațiilor artistice fiind atins în timpul audierii Concertului nr. 6 de Bartniaschi. Această operă clasică a fost interpretată în mod excepțional, maestrul Dima felicitând, în final, pe Nicolae Firu, dirijorul corului. Același lucru a făcut și profesorul Nicolae Iorga, care a apreciat profesionalismul corului.

Necesitatea organizării temeinice a activității culturale a Reuniunii de cântări a determinat abordarea problemei referitoare la modificarea statutelor sale, care să corespundă noilor cerințe socio-culturale create după unirea din 1918. "Hilaria" nu mai putea să se limiteze la acțiuni localizate într-un perimetru restrâns deoarece, în noile realități, existența ei trebuia să fie legată de o colaborare activă la viața cultural-artistică zonală și națională. Corul orădean a fost nevoit să-și definitiveze un program care să coincidă cu necesitățile de ordin cultural și național de la granița de vest a tănărului stat unitar român. Din această perspectivă, conducerea a fost nevoită să gândească o serie de proiecte concrete care să se bucure de un grad mare de receptivitate în rândul societății civile românești. Acest deziderat se putea realiza numai printr-o gestionare viabilă a treburilor administrative și culturale, fapt care rezulta dintr-un proiect de statute elaborat în concordanță cu necesitățile reclamate de realitățile interbelice.

Astfel, modificarea statutelor s-a hotărât în ședința din 15 ianuarie 1921. În acest scop, s-a constituit o comisie de redactare a noului proiect de statut alcătuită din Aurel Lazăr, Ștefan Mărcuș și Teodor Popa. Noua formulare a statutelor a fost prezentată Comitetului Reuniunii în ședința din 18 ianuarie 1921, desfășurată în sala mică a Prefecturii județului, pentru ca patru zile mai târziu, ele să ajungă și în dezbaterile Adunării generale. La 10 octombrie 1921 ele au primit aprobarea și din partea Ministerului de Interne⁸.

Revigorată după aceste modificări statutare, Reuniunea s-a angajat într-o acțiune de redeșteptare a atmosferei artistice din urbea orădeană. În perioada 11-12 aprilie 1921, corul a invitat orchestra Operei Române din Cluj, să susțină două concerte la Oradea, prin acest fapt concretizându-se debutul prestigioasei instituții clujene în fața publicului local. De asemenea, în ședința din 7 mai 1921

⁷ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea*, dos. 4, f. 64, 66, 69; dos. 13, f. 12, 13, 25; Idem, *fond Parohia ortodoxă centrală Oradea*, dos. 16/1908-1920, f. 214, 215-216, 219; *Corul "Hilaria" la București*, în *Flori de crâng*, 1933, nr. 5, p. 14; Ioan Chira, *op. cit.*, p. 182, 193

⁸ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea*, dos. 11, f. 15-16; dos. 13, f. 13; Ioan Chira, *op. cit.*, p. 188-190; Teodor Popa, *Almanahul jubiliar al Reuniunii de cântări Hilaria(1875-1926)*, Tipografia și Librăria românească S.A., Oradea, 1926, p. 23

conducerea Reuniunii a hotărât să se pună în scenă piesa *La șezătoare* de Tiberiu Bredicianu, cu concursul a doi artiști prestigioși, Rita Mărcuș și Ionel Crișan, ce au fost susținuți din punct de vedere muzical de ofițerii corpului de vânători de munte. Programul artistic s-a desfășurat cu ocazia serbărilor naționale prilejuite de ziua de 10/23 mai, care au concretizat un început promițător pentru promovarea unor momente cultural-artistice autentice.

Aceste eforturi au încurajat conducerea Reuniunii în inițierea de colaborări culturale și cu alte asociații locale pentru o promovare mai eficientă a actului de cultură în rândurile românilor de la granița de vest. În acest sens, încă din ședința desfășurată la 17 februarie 1920, "Hilaria" a aprobat ideea de colaborare cu Reuniunea culturală "Cele Trei Crișuri", o societate tânără, care s-a dovedit a fi, pe tot parcursul perioadei interbelice, o puternică promoatoare a culturii, în spectrul său nuanțat și diferențiat.

Cu toate acestea, raportul de activitate pe anii 1920/1921, prezentat în Adunarea generală ținută la 6 octombrie 1921, nu a etalat rezultate notabile, deoarece "activitatea Hilariei nu a fost așa de rodnică în primii ani de după război, neatingând valorile de până la primul război mondial". Cauzele acestei situații au fost identificate atât în dezinteresul publicului român, cât și a membrilor Reuniunii, perioada de după unire fiind marcată de un materialism sufocant, la care s-a adăugat lipsa de inițiativă generalizată la nivelul întregii societăți românești. În ciuda acestor realități, Comitetul dirigent, care a redactat raportul, a menționat strădaniile "Hilariei" pentru încurajarea oricărei manifestări culturale din Oradea. Corul și-a dat concursul la mai multe reprezentații și momente artistice, participând totodată la slujbele religioase organizate în spațiul sacru al bisericii. De asemenea, implicarea sa în viața comunității s-a înregistrat și prin organizarea unor concerte religioase, respectivul raport reținând pe cel intitulat *La râul Vavilonului*⁹.

Pentru impulsionarea vieții artistice, a lansat un apel către iubitorii muzicii din Oradea. Acesta s-a dovedit a fi un impuls considerabil pentru viața culturală locală, el fiind semnat de un mare număr de artiști diletanți. Apelul a urmărit ca "Hilaria" să ajungă la o dezvoltare cultural-artistică mai intensă, corespunzătoare noilor circumstanțe create după unire. S-a solicitat celor care urmau să intre în Reuniune să-și dea tot interesul pentru ca aceasta să se poată manifesta cu prestații culturale viabile, care să conducă la un progres ireversibil.

Treptat activitatea Reuniunii s-a evidențiat cu ocazia numeroaselor evenimente culturale înregistrate la nivelul județului Bihor. S-a avut în vedere mai ales inițierea unei activități cultural-artistice de masă în mediul rural, susținută substanțial de societățile culturale existente, alături de cercurile culturale ale

⁹ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea*, dos. 11, f. 22, 29-30; dos. 13, f. 12; Idem, *fond Parohia ortodoxă centrală Oradea*, dos. 16/1908-1920, f. 217-218

învățătorilor și corurile școlare, care s-au deplasat la sate cu programe atent selecționate, sub coordonarea profesorilor de muzică¹⁰.

În anul 1923 s-a consumat un eveniment festiv în istoria “Hilariei”. Este vorba de împlinirea a 25 de ani de activitate a dirijorului Nicolae Furu, care a fost elogiât de lumea muzicală românească pentru toate meritele sale din acest domeniu..

În cadrul sărbătorii amintite, bihoreni au apreciat calitățile artistice ale maestrului și meritul său de a promova viața socială locală prin cântece, care au reușit să fortifice conștiința națională a românilor din această parte de țară, mult încercați de vitregiile timpurilor istorice¹¹.

Așa cum s-a afirmat de către unii reprezentanți ai vieții muzicale românești, un alt moment semnificativ din existența corului s-a desfășurat în anul 1924, când corul “Carmen” din București, sub conducerea maestrului Kiriac, a sosit la Oradea dintr-un turneu artistic organizat prin orașele Transilvaniei.

Reuniunea de cântări s-a pregătit intens pentru a primi așa cum se cuvine pe oaspeții din capitala țării. În acest scop, conducerea a fixat un repertoriu bogat alcătuit în special din cântece ocazionale pentru a face față diverselor situații (primire la gară, urări la banchet și spectacol).

Corul “Carmen” a sosit la Oradea în ziua de 29 aprilie 1924. Presa locală a înștiințat publicul local despre acest eveniment, care a avut o rezonanță aparte în urbea de pe Crișul Repede. Oaspeții au fost întâmpinați de o numeroasă asistență în frunte cu reprezentanții societăților culturale locale.

Concertul coral s-a desfășurat pe scena Teatrului “Regina Maria”, sala fiind populată cu un public din toate segmentele sociale. După cuvântul de deschidere adresat de George Bota, în numele oficialităților locale, Teodor Popa a mulțumit coralei din capitală pentru prezența sa la Oradea, unde societatea a adus “primăvara și pacea în inimi, armonia și îndemnul în cugete”.

În prima parte a programului artistic, au fost interpretate piese de muzică corală clasică și populară. Dirijor a fost maestrul D. G. Kiriac, care a avut ca soliști pe Elisa Băicoianu, Elena Locusteanu și G. Folescu. Repertoriul a cuprins *Imnul primăverii* (cor mixt) de C. Löwe, două melodii de J. Haydn, *Privighetoarea* de Alabiev, aria din *Bărbierul din Sevilla* de Rossini, *Popasul țiganilor* (cor mixt), *Cei doi grenadiri* de R. Schumann.

Partea secundă a concertului a lăsat loc melodiilor și corurilor populare: *La stâncuța sprâncenată* de D. G. Kiriac, *Opincuța mea* (cor mixt), *Peste vârfuri* de G. Dima, *Știi tu bade*, *Cântă puiul cucului* de Tiberiu Brediceanu, *Înghețată-i*

¹⁰ Ioan Chira, *op. cit.*, p. 194-196

¹¹ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 4. f. 72; Viorel Cosma, *Muzicieni din România. Lexicon*, vol. III, Editura Muzicală, București, 2000, p. 59; Iosif Sălăgean, *Nicolae Furu (1873-1965)*, în *Trepte vechi și noi de istorie, cultură și viață bisericească în eparhia Oradiei. Mărtirii-Evocări*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1980, p. 446-449; Viorel Faur, *Pagini din viața muzicală...*, p. 114

Dunărea, Foaie verde lămâiță, Zăz, zău, Am umblat pădurile de D. G. Kiriac, *Pe dealul cu florile* de E. Mandicevski.

După concert, oaspeților li s-a oferit un banchet, unde a conferențiat profesorul universitar Bogdan Ionescu despre importanța muzicii în cultura română.

Presa locală românească și maghiară a adus elogiile artei interpretative, și mai ales, dirijorului D. G. Kiriac, un artist complex în mai toate domeniile de manifestare ale artei muzicale: compoziție, interpretare, culegere, cercetare, prelucrare de folclor muzical, pedagogie, publicistică¹².

La începutul anului 1926 are loc o reorganizare a conducerii Reuniunii, noul comitet fiind condus de Teodor Popa, ajutat de vicepreședinții Lazăr Liviu și V. Pop. În funcția de secretar a fost nominalizat C. Moga, iar Nicolae Firu a fost reconfirmat ca și dirijor al corului.

Noua formulă, în majoritatea componenței sale, număra vechii reprezentanți ai Reuniunii, care dețineau o experiență notabilă în organizarea vieții cultural-artistice.

Semicentenarul Reuniunii de cântări a fost considerat o sărbătoare și un bun prilej de pregătire a acțiunilor de viitor. Președintele Teodor Popa, în discursul său, a plasat destinul "Hilariei" în domeniul preocupărilor de artă, ea trebuind să militeze în continuare pentru culegerea folclorului autentic, promovarea muzicii clasice în societatea românească, astfel încât să înțeleagă sensurile artei contemporane. De altfel, președintele Reuniunii a editat, cu această ocazie festivă, un Album jubiliar al "Hilariei" (1875-1926), în care au fost incluse o serie de materiale de factură istoriografică. La acestea s-au adăugat alte documente importante care au vizat aspecte legate de destinul corului precum: deviza Reuniunii (versuri și compoziție de Ion Vidu), "Cuvântul înainte" rostit de Aurel Lazăr și "Cuvântul de deschidere" al președintelui Teodor Popa, care au inaugurat festivitățile organizate în anul 1926, articolele apărute în ziarele *Universul* și *Adevărul* referitoare la participarea celor două coruri bihorene la festivalul coral desfășurat la Arenele Romane din București, în vara anului 1906.

Despre concertul jubiliar a scris și cotidianul *Universul* din București. Acesta a apreciat prin cuvinte alese valoarea manifestărilor culturale inițiate de "Hilaria". S-a specificat faptul că acest concert a încheiat o etapă distinctă din activitatea culturală desfășurată de Reuniune, care ar trebui urmată de toate celelalte societăți culturale ce discută steril în jurul problemei propagandei culturale. Activitatea viitoare - aprecia același ziar - trebuie să continue într-un ritm intensificat, lărgindu-se astfel neconținut drumul artei muzicale românești¹³.

¹² AN-DJBh, fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea, dos. 4, f. 72, 74; *Societatea corală "Carmen" la Oradea-Mare*, în *Vestul României*, 1924, nr. 33, p. 1; Teodor Popa, *Almanahul jubiliar...*, p. 23; D. G. Kiriac, *Pagini de corespondență*, București, 1974, p. 5, 8-12

¹³ AN-DJBh, fond Reuniunea de cântări "Hilaria", dos. 12, f. 2, 4, 8, 11; dos. 4, f. 77, 80; Ioan Chira, *op. cit.*, p. 222-225; Viorel Faur, *Documente inedite despre activitatea Reuniunii de cântări "Hilaria" din Oradea (1907-1918)*, Oradea, 1982, p. 273

În același an, corul a participat la serbarea festivă de sfințire a steagului clubului sportiv “Bihorul”, pentru ca în toamnă să organizeze o serată muzicalo-declamatorică urmată de dans, în sala mare a hotelului “Arborele verde”, contribuind astfel la dezvoltarea vieții sociale românești, care trebuia să dea dovadă de coeziune în perspectiva creionării unei intense atmosfere culturale românești la granița de vest a țării. Un an mai târziu, la 15 iulie 1927, “Hilaria” a participat la Congresul anual al *Asociației învățătorilor bihoreni*, filiala Oradea, unde a susținut un program artistic, în sala Cercului Catolic din localitate, colaborarea dintre cele două asociații materializându-se și în anul următor printr-o nouă manifestare artistică organizată cu prilejul Adunării generale a învățătorilor bihoreni. “Hilaria” a interpretat cântece populare din compozițiile lui Nicolae Firu, programul fiind completat de creațiile lui G. Muzicescu, *Doamne buzele mele*, G. Dima, *Răsunet la Crișana*, *Hai în horă* și N. Oarcea, *Trandafir de pe cetate*¹⁴.

Generația interbelică a crezut în cultura de masă, pe care a socotit-o drept element primordial în propășirea unei generații civilizate. În acest scop, s-a preconizat existența a cât mai multe instituții care să răspândească actul cultural sub diferite forme și mijloace. Influențați de aceste idei, “hilariştii” au inițiat noi acțiuni și manifestări care să mobilizeze societatea românească spre țeluri culturale și naționale. Din acest motiv, între anii 1926-1928, listele de înscriere ca membri în Reuniune au fost completate de numeroase persoane, care au înțeles scopul societății de cântări. Noii membri s-au acomodat rapid la cerințele stipulate în statute, ei alăturându-se ofensivei culturale, alături de vechii membri, ale căror nume figurau pe listele anterioare.

În ședința adunării de reconstituire a aparatului de conducere din 30 ianuarie 1926, s-a stabilit ca festivitățile jubiliare de împlinire a 50 de ani de viață muzicală românească a “Hilariei” să se desfășoare în luna aprilie sau în cursul lunii mai. Ajungând la această etapă însemnată din istoria sa, Reuniunea se afla la ora bilanțului. Președintele Teodor Popa, într-o ședință specială, a apreciat munca activă și culturalizatoare a Reuniunii, deși aceasta - aprecia în continuare Teodor Popa - nu a putut fi aplicată de fiecare dată la parametrii performanți, datorită vitregiilor timpurilor.

Ziua de 19 mai 1926 a fost aleasă pentru serbarea semicentenarului societății de cântări, așa cum rezultă din scrisoarea expedită de conducerea orădeană maestrului D. G. Kiriac, care era invitat de onoare la concertul ce urma să fie organizat cu acest prilej aniversar. La 7 mai, societatea corală “Carmen” a răspuns inițiativei, felicitând pe colegii din vestul țării pentru cei 50 de ani puși în slujba muzicii românești, manifestându-și totodată regretele neputinței de a participa la această sărbătoare, datorită unor cauze independente de voința sa și a unui program muzical încărcat, căruia trebuia să-i facă față.

¹⁴ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria”*, dos. 4, f. 79, 83; dos. 12, f. 11; Ioan Chira, *op. cit.*, p. 225-226

Fondată în anul 1901 la București, societatea corală "Carmen" nu a scăpat acest prilej pentru a invita la rândul ei corul orădean să participe, în zilele de 20 și 21 noiembrie 1926, la aniversarea a 25 de ani de la înființarea sa. Din păcate, datorită unor împrejurări neprevăzute "Hilaria" nu a putut fi de față la serbările organizate de sora sa mai mică din capitala țării. A trimis, în schimb, o telegramă de felicitare, în care i-a urat spor la muncă în activitatea culturală și aniversarea a 50 de ani de experiență muzicală.

Pe lângă alte cuvinte de salut adresate de o serie de asociații culturale, se evidențiază și telegrama trimisă de Reuniunea de cântări "Lyra" din Beiuș. Aceasta, prin A. Magier și Ioan Bușița, a adus omagiile sale colegilor din Oradea, care au reușit pe parcursul a 50 de ani să promoveze cântul românesc, contribuind astfel la menținerea și consolidarea sentimentului național.

Nivelul calitativ al corului s-a putut observa și din programul alcătuit cu prilejul concertului jubiliar organizat în sala Halei comerciale din Oradea. Dintre piesele muzicale interpretate amintim doar pe cele mai reprezentative: *Aceasta este ziua...* (psalm) de I. Bortnyanski, *Fântână cu trei izvoare* și *Mama lui Ștefan cel Mare* de Ghe. Dima, *Răsunetul Ardealului* de Ion Vidu. Și-au dat concursul o serie de artiști valoroși, între care s-au detașat soții Mărcuș și Alexandru Popescu.

Anul 1928 a adus "Hilariei" o nouă invitație din partea Reuniunii de muzică "Gheorghe Dima" din Sibiu, care a solicitat corului să participe la serbările sale semicentenare, în intervalul 19-21 mai, pentru o întărire a legăturilor frățești între cele două asociații, care își propuneau aceleași idealuri de cultivare și răspândire a muzicii românești.

Răspunsul orădenilor a conținut o scrisoare de felicitare, care amintea sibienilor de primirea acestora, în anul 1910, la Oradea, într-o atmosferă plină de entuziasm. De asemenea, "Hilaria" a evidențiat aportul Reuniunii "Gheorghe Dima" la consolidarea culturii muzicale românești din Transilvania¹⁵.

Un eveniment important din domeniul muzicii corale s-a petrecut în anul 1929, când prin eforturile "Hilariei", corul lugojean condus de maestrul Ion Vidu a concertat la Oradea, în sala Halei comerciale. Cei 70 de reprezentanți ai corului au fost așteptați de un comitet condus de profesorul și compozitorul Francisc Hubic, la gară fiind întâmpinați de membrii Reuniunii cu muzica militară locală.

Concertul a cuprins un program alcătuit din 15 bucăți muzicale din creațiile lui Ion Vidu, Ciprian Porumbescu, G. Muzicescu, A. I. Zirra, A. Bena, Fr. Hubic și M. Negrea. Publicul a apreciat mai ales interpretarea următoarelor compoziții: *Poporale din Bihor* (Hubic), *Pui de lei* (Vidu), *Două poporale* (A. I. Zirra), *Mândruțo te-ai gătit cu flori* (M. Negrea). Bănățenii au susținut un al doilea concert la cinematograful "Atlantic" pentru școlari și militari, oprindu-se și la statuia reginei Maria, unde publicul a aplaudat prestația artistică a corului condus de Ion Vidu.

¹⁵AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea*, dos. 12, f. 19-20; Ioan Chira, *op. cit.*, p. 228-230; Teodor Popa, *Almanahul jubiliar...*, p. 24

După concerte, Nicolae Firu a scris în cotidianul local *Gazeta de vest* un articol referitor la contribuția cultural-artistică nemijlocită pe care maestrul Ion Vidu a avut-o în viața muzicală a Banatului. Născut la 17 decembrie 1863 în satul Mânerău din Țara Moșilor, pe Crișul Alb, elev al Preparandiei din Arad, unde s-a evidențiat, absolvent al Institutului pedagogic din aceeași localitate, Ion Vidu a fost, într-adevăr, un renumit reprezentant al vieții artistice românești, care a reușit să facă din orașul Lugoj o “capitală a muzicii naționale”, conducând cu mult succes Reuniunea de cântări și muzică din localitate. Legătura sufletească stabilită între maestrul Vidu și membrii “Hilariei” a fost una adâncă și de durată, însăși deviza Reuniunii de cântări orădene fiind un text compus de acesta: Din vale din câmpii și munți/ Cu brazda de dureri pe frunți/ Venim cu doina noastră frați/ Să vi-o cântăm, să n-o uitați!

Tot în cursul anului 1929, a avut loc și sfințirea Catedralei ortodoxe din Oradea, care a suferit lucrări de renovare. Serviciul religios a fost oficiat de arhiepiscopul Andrei Crișanul împreună cu un sobor de preoți. Răspunsurile liturgice au fost date de corul “Hilariei”, care a dovedit o implicare activă în viața comunității locale românești, participând la toate evenimentele importante care s-au derulat în urbea de pe Crișul Repede, pentru a impulsiona o viață socială cât mai compactă în rândurile populației românești¹⁶.

Corul nu a lipsit nici de la manifestările prilejuite de inaugurarea *Căminului Național a Județului Bihor*, la 26 ianuarie 1930. Pe lângă răspunsurile date în cadrul serviciului religios, “Hilaria” s-a remarcat și prin intonarea unor partituri naționale, ce au fost audiate de un public numeros. În continuarea acestor acțiuni, Reuniunea a comemorat la 29 mai 1930 memoria eroilor români prin participarea la serbările organizate în acest scop, în sala Teatrului local, unde a executat admirabil compoziția lui Ion Vidu *Pui de lei*, urmată de o doină românească și un solo susținut de artista Pățcaș.

Exemplul corului “Ion Vidu” din Lugoj a fost urmat de “Hilaria” în vara anului 1930, când sub conducerea lui Nicolae Firu, corul a organizat un turneu în Banat. Prima localitate vizitată a fost Chișoda (locul natal al dirijorului), unde s-a angajat un concert, în urma căruia s-au strâns 13.000 lei care au fost destinați mării fondului pentru finalizarea lucrărilor de la *Căminul Național*. Următorul popas a fost înregistrat la Baziaș, unde publicul a fost chemat la audierea concertelor prin intermediul invitațiilor și afișelor. S-au interpretat compoziții aparținând maestrului Sabin V. Drăgoi: *Neamurile toate*, *Trandafir de pe răzoare* și *Idila bihoreană*, în care arta corală a compozitorului a atins un punct de vârf, autorul reușind să valorifice atmosfera de rusticitate specifică Bihorului. În

¹⁶ Ioan Chira, *op. cit.*, p. 223; AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 4, f. 84, 85; *Corul Vidu la Oradea*, în *Tribuna*, 1929, nr. 38, p. 3; *Concertul corului Vidu*, în *Ibidem*, nr. 39, p. 2; Viorel Cosma, *Un mare maestru al muzicii corale. Ion Vidu*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1965, p. 6-14, 30, 131

continuare, publicul a audiat creații aparținând lui Gheorghe Dima (*Cărăușul și Mândruliță de demult*), A. Bena (*La fântână*) și Ion Vidu (*Pui de lei*).

După concerte, Iosif Maiorescu, secretarul general al directoratului Timișoara, a mulțumit corului pentru propaganda culturală întreprinsă în localitățile din Banat¹⁷.

Relațiile “Hilariei” cu Banatul au fost menținute și prin legăturile constante realizate de dirijorul Nicolae Firu cu Sabin V. Drăgoi, de departe cel mai important compozitor bănățean de muzică religioasă din generația interbelică. Acestuia i s-au solicitat armonizări pentru îmbogățirea repertoriului Reuniunii de cântări orădene. A urmat o corespondență activă între cei doi, care s-a materializat printr-un schimb de partituri muzicale. O piesă armonizată de Sabin Drăgoi a fost trimisă “Hilariei”, care a inclus-o cu succes în programul unor concerte locale. În același an, 1931, maestrul bănățean a trimis la Oradea un *Motto* armonizat și alte piese corale, astfel că, Sabin V. Drăgoi a devenit un sprijinitor și un prieten al corului. La 25 ianuarie 1931, corul “Banatul”, de sub conducerea acestuia, a vizitat Oradea. Concertul organizat cu acest prilej a cuprins mai multe cântece religioase, după o scurtă pauză programul artistic fiind reluat cu fragmente muzicale pentru pian și violoncel, ultima parte lăsând loc cântecelor populare specifice Banatului. Corul a întors această vizită, în luna august, concertând cu un succes deplin la Timișoara, după cum reiese dintr-o scrisoare expediată de Sabin Drăgoi, prietenului său Nicolae Firu.

Un concert apreciat de publicul auditor s-a desfășurat în cadrul spectacolului *Ruga de la Chișoda*, programul conținând compoziții din operele lui Sabin V. Drăgoi, Macorov, Nicolae Firu și Ion Vidu.

Schimbul de scrisori între Oradea și Timișoara a continuat legând mai trainic prietenia între celor doi oameni de cultură. În 10 octombrie 1931, Drăgoi a trimis o nouă lucrare muzicală intitulată *Bănățeana*, o compoziție pentru cor mixt. Peste doi ani, “Hilaria” a primit o nouă partitură, pe care a armonizat-o într-o concepție ușoară. Piesa muzicală se intitula *Lăudați* și era scrisă pentru cor mixt și fanfară¹⁸.

Beneficiind de un repertoriu îmbogățit cu lucrări muzicale de înaltă calitate artistică, corul și-a câștigat o reală popularitate în rândul societății românești, fiecare manifestare cultural-artistică în care “Hilaria” își avea programul său transformându-se în adevărate prilejuri de culturalizare și educare. O astfel de acțiune a fost organizată de asociația “Locomotiva” C.F.R. Oradea, în mai 1932. Programul a fost deschis de reprezentanții “Hilariei”, care au interpretat imnul religios *Hristos a înviat!* Întreaga parte muzicală a fost susținută de cor cu înalt

¹⁷ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 4, f. 87, 91, 93; Ioan Chira, *op. cit.*, p. 233-234; Nicolae Rădulescu, *Sabin V. Drăgoi*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1971, p. 147

¹⁸ Ioan Chira, *op. cit.*, p. 239-242; Avram Florea, *Creația corală românească din Banat în perioada interbelică*, Editura Mirton, Timișoara, 2004, p. 46; AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 4, f. 97, 102, 103

profesionalism, publicul chemând de mai multe ori la rampă pe artiști pentru a culege aplauzele asistenței. S-au evidențiat compozițiile lui Nicolae Firu, de un real succes bucurându-se piesa *Mândro, de dragostea noastră*. Alte arii muzicale au fost acompaniate la pian de profesoara Gabriela Maczalik.

La 5 iunie 1932, corul a fost prezent în comuna Lăzăreni, județul Bihor, locul de unde a pornit inițiativa constituirii Reuniunii. Aici membrii au participat la o slujbă de parastas în memoria celor care au întemeiat societatea. Dintre personalitățile care au fondat corul, mai erau în viață doar Mihai Popescu, fost notar comunal și Dumitru Chiș, avocat și decan de onoare al baroului Oradea. "Hilaristii" au fost prezenți la această manifestare cu același dirijor, Nicolae Firu, care a condus destinele corului începând din anul 1899, sub bagheta sa înregistrându-se cele mai frumoase succese din istoria acestuia. Acest fapt a devenit o realitate certă și datorită stăruitoarelor eforturi depuse de dirijor pentru asigurarea unui succes deplin tuturor manifestărilor cultural-artistice în care era implicată și "Hilaria". El s-a preocupat până în cele mai mici detalii mai ales de partea muzicală a acestora, prin concursul său asigurându-se desfășurarea unor adevărate momente culturale la granița de vest¹⁹.

Un astfel de moment s-a înregistrat și la 11 februarie 1933, când corul a organizat un concert pentru sărbătorirea compozitorului Sabin V. Drăgoi, colaboratorul prețios al corului. A fost o adevărată serbare a cântecului românesc, multe din bucățile muzicale fiind acompaniate la pian de sărbătorit. Acesta a fost întâmpinat la gară de corul ceferiștilor din Oradea, care a cântat o serie de partituri naționale. Saloanele Halei de comerț au fost ocupate de un public numeros dornic să audieze cântece românești executate de cei mai buni artiști. Din program au făcut parte piesele corale *Mi-a trimis mândruța carte*, *Trandafir de pe răzoare*, *Bănățeana*, *De trei zile*, unele dintre acestea în interpretarea tenorului Aurel Tripon. Corul de sub conducerea lui Nicolae Firu a cântat *Mărește suflete al meu* (G. Muzicescu), *La fântână* (A. Bena), *Răsunetul Ardealului*, *Pe-al nostru steag* (Ciprian Porumbescu) etc. O surpriză plăcută pentru asistență a fost prezența compozitorului Sabin V. Drăgoi, care a acompaniat piesele soliștilor Paula Marian, Aurel Tripon și Eugen Ciontea. Manifestarea s-a încadrat în acel concert anual organizat de "Hilaria", care a devenit tradițional în viața artistică locală. De fiecare dată, el a fost urmat de o petrecere dansantă, devenită și ea tradițională, deoarece în vremurile trecute avea rolul de a consolida contactul între reprezentanții intelectualității românești. În saloanele *Căsei Naționale*, corul Reuniunii perpetuând această inițiativă, a invitat publicul român să ia parte la ceaiurile dansante organizate sub patronajul său, conștientizând importanța acestora și după momentul înfăptuirii României Mari, când elementul românesc trebuia coalizat și îndreptat spre înfăptuirea cerințelor de ordin cultural și social pe care le stipula realitatea timpului²⁰.

¹⁹ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări "Hilaria" din Oradea*, dos. 4, f. 105- 106, 109

²⁰ *Ibidem*, f. 114, 122, 129; Ioan Chira, *op. cit.*, p. 242-243; *Un concert ca pe vremuri*, în *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 883, p. 4; *Concertul societății corale "Hilaria"*, în *Ibidem*, nr. 888, p. 2;

“Hilaria” a răspuns favorabil și apelurilor lansate de autoritățile locale pentru participarea la marea adunare antirevizionistă de la Oradea din 28 mai 1933. Au fost solicitate toate formațiunile corale existente în localitate pentru interpretarea unui repertoriu muzical adecvat momentului, prin care adunarea populară să-și consolideze în conștiința sa ideea statului unitar român. Corul a interpretat mai multe cântece naționale, programul artistic urmărind crearea unei solidarități a sufletului românesc de la granița de vest a țării. În aceeași zi, corul a organizat un concert religios în catedrala ortodoxă, având în repertoriu bucăți muzicale din compoziția maestrului Sabin Drăgoi. S-a distins partitura *Lăudați*, care a fost interpretată pentru prima dată cu instrumente muzicale, în interiorul unei biserici, observându-se astfel dorința de îmbogățire a tehnicii artistice pentru piesele corale cu acompaniament orchestral.

În urma succesului obținut, corul s-a deplasat la Salonta, unde sub bagheta lui Nicolae Firu s-a organizat un nou concert religios, în sala “Reduta” din localitate. Din program au făcut parte lucrări din creația lui G. Muzicescu (*Mărește suflete*), I. Bohociu (*Pe tine te lăudăm*), G. Kiriac (*Sfânt*). Au fost audiate și arii naționale de T. Popovici (*Marșul lui Iancu*) și Ion Vidu (*Răsunsetul Ardealului*)²¹.

Anul 1934 a adus cu sine sărbătorirea lui Nicolae Firu la Oradea în saloanele *Casei Naționale* prin organizarea unei mese festive, cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani și a 34 de ani de activitate culturală. Intelectualii prezenți la acest eveniment și-au prezentat salutul lor, dintre cei care au ținut discursuri detașându-se episcopul Roman Ciorogariu, protopopul Vasile Popovici și Teodor Popa. Toți au evidențiat personalitatea sărbătoritului, care s-a implicat activ în acțiunea de propagandă culturală prin toate mijloacele pe care le-a avut la dispoziție. În finalul manifestărilor, Nicolae Firu a primit o cunună de argint, aceasta reprezentând un omagiu adus de societatea românească bihoreană pentru întreaga sa activitate cultural-națională.

Ziarul *România Nouă* l-a felicitat pe Firu, publicând în paginile sale un articol despre activitatea sa, sub titlul *Jubilarea a 60 de ani a lui Nicolae Firu*. Semnatarul articolului de presă a apreciat meritele Reuniunii de cântări “Hilaria”, care era văzută drept o “adevărată școală națională”.

În cinstea maestrului, la 17 februarie 1934, corul a organizat un concert sub bagheta sa în sala Halei comerciale din Oradea. La eveniment a participat și maestrul Sabin Drăgoi, care, cu acest prilej, și-a audiat propriile compoziții pentru cor mixt (*Lăudați*, *Divertisment rustic*), acompaniat de muzica Regimentului 85 infanterie. Alte piese interpretate au fost *Mama lui Ștefan cel Mare* de G. Dima, *Uvertura* de A. Bena, *De tine se bucură* de Podoleanu, *Doină, doiniță* de Vorobchievici, ultima pentru cor de voci bărbățești executată de membrii

Maestrul Sabin V. Drăgoi la Oradea, în *Ibidem*, nr. 877, p. 6; Programul concertului “Hilariei”, în *Ibidem*, nr. 881, p. 2

²¹ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 4, f. 126, 136, 143; *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 964, p. 5

asociației culturale C. F. R. Oradea. Programul a fost completat de arii din operele *Aida*, solist Aurel Tripon și *Prophet* de Meyerbeer, solistă Paula Marian. S-au adăugat cântecele *De trei zile* și *Mi-a trimis mândruța carte* interpretate de A. Tripon, care a impresionat audiența cu vocea sa de tenor. Publicul local a continuat să audieze concerte de calitate și în luna martie, când “Hilaria” a primit vizita corului “Armonia” din Arad. Acesta a impresionat prin dăruirea artistică exemplară²².

În luna august a anului 1935, corul a inițiat o nouă acțiune specifică, participând la sfințirea bisericii ortodoxe din comuna Lăzăreni, în fața a peste 2.000 de credincioși. Serviciul religios a fost susținut de arhiereul Andrei Crișanul împreună cu un sobor de preoți, ajutați de “Hilaria” care a intonat răspunsurile liturgice. După acest moment, s-a organizat un banchet, unde Valer Popovici și Teodor Popa au vorbit despre importanța serviciului divin săvârșit precum și de apropiata omagiere a 60 de ani de la înființarea Reuniunii, ce se va desfășura în respectiva comună bihoreană.

Până la acest moment important din istoria “Hilariei”, corul s-a arătat receptiv la toate semnalele venite dinspre viața culturală și artistică a timpului. În 26 octombrie, el a participat la al V-lea Congres al presei din provincie, care și-a deschis dezbaterile în municipiul Oradea. Conducerea Reuniunii a luat cuvântul în ședința festivă de deschidere a Congresului, care s-a desfășurat la Teatrul “Regina Maria” din localitate²³.

Reprezentanții “Hilariei”, în frunte cu Nicolae Firu, au răspuns și la apelurile lansate de societatea corală “Crai noi” din Timișoara, care au anunțat oficialitățile locale despre intenția ei de a se opri și la Oradea, în aprilie 1936, corul fiind într-un turneu cultural prin țară. Programul a fost anunțat din timp și a cuprins compoziții aparținând maestrului Sabin V. Drăgoi. Printre acestea s-a numărat și drama muzicală *Năpasta*, care aborda tărâmul muzicii dramatice, premiera sa din 30 mai 1928 reprezentând un eveniment cultural cu rezonanță în viața muzicală națională. În program mai figura *Misterul sacru. Constantin Brâncoveanu*, alături de alte creații muzicale. Nicolae Firu a fost solicitat în mod special pentru a-și da concursul în vederea organizării concertului coral și a mobilizării publicului. Nu peste mult timp acesta a fost invitat de către *Asociația corurilor și fanfarelor române din Banat* să participe la concursul organizat la Timișoara, în intervalul 13-14 septembrie 1936²⁴.

²² AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 4, f. 145, 147, 151, 153, 159, 166, 177, 205, 206; *Universul*, 1934, nr. 52, p. 10; *Sărbătorirea maestrului Nicolae Firu*, în *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1144, p. 2;

Concertul societății “Hilaria”, în *Ibidem*, nr. 1157, p. 4; *Muzicale*, în *Ibidem*, nr. 1164, p. 8; *Corul “Armonia” la Oradea*, în *Ibidem*, nr. 1165, p. 4

²³ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, f. 180, 183

²⁴ *Ibidem*, f. 186, 191; Nicolae Rădulescu, *op. cit.*, p. 112, 129

O altă aniversare organizată de “Hilaria” în perioada interbelică, a fost cea legată de împlinirea a 30 de ani de la participarea corului din localitate la Festivalul corurilor din București, din vara anului 1906.

Sărbătoarea s-a desfășurat în saloanele *Casei Naționale*, în octombrie 1936, la aceasta participând toți membrii corului și iubitorii muzicii corale, care au fost conștienți de rolul important pe care l-a jucat Reuniunea în promovarea culturii și a sentimentului național în mijlocul societății românești.

Președintele “Hilariei”, în cuvântul său, a subliniat importanța acestui moment. El a rememorat acțiunile corului după primirea invitației de participare la festivalul coral organizat la București, în Arenele Romane, greutățile întâmpinate de Nicolae Firu în ceea ce privește chestiunea financiară și întocmirea pașapoartelor membrilor, și nu în ultimul rând, primirea plină de entuziasm a corului făcută de însuși regele Carol I.

Nicolae Firu, vizibil emoționat, a prezentat publicului câteva aspecte semnificative din bogata activitate muzicală și națională a corului, care a fost considerată în trecut de autoritățile maghiare un cuib de iredențiști, pentru că prin voce și cânt propaga destrămarea Imperiului Austro-Ungar. Preotul Zaharia Moga a dat citire apoi din ziarul *Tribuna* câtorva dări de seamă despre activitatea generală a corului, ultimul cuvânt aparținând lui Moise Popovici care a îndemnat pe foștii membrii să lupte pentru unitatea sufletească a românilor, prin renunțarea la politica de partid, care aduce dezbinare și dezorientare²⁵.

Primăvara anului 1937 a înregistrat un nou concert, care s-a desfășurat pe scena Teatrului local. Era vorba de primirea coralei societății învățătorilor din București, care au susținut la Oradea un concert sub bagheta compozitorului Nicolae Oancea. Programul a inclus piese corale din creația lui Timotei Popovici, G. Dima, Ion Vidu, Nicorescu și Sabin Drăgoi.

În aceeași perioadă, “Hilaria” și-a sărbătorit cei 60 de ani de la înființare, în locul originii sale, și anume comuna Lăzăreni din județul Bihor.

La festivitățile aniversare, desfășurate în 21 iulie 1937, a luat parte întreaga comună și mulți intelectuali, reprezentanți ai despărțămintelor *Astreii* bihorene, împreună cu numeroase grupuri școlare din județ, care au susținut un program artistic bogat, compus din dansuri, cântece și poezii naționale, sub coordonarea învățătorului Ion Bradu.

În cuvântul de deschidere, Teodor Popa a specificat faptul că Reuniunea a luptat alături de *Astra* pentru apărarea limbii române în această parte de țară. De asemenea, a subliniat că aceste două societăți culturale sunt bine cunoscute de locuitorii comunei, care nu de puține ori au auzit conferințele culturale organizate de *Astra* și cântecele naționale interpretate de “Hilaria”. Nicolae Zigre s-a referit în discursul său la personalitățile care au înființat aceste asociații național-culturale. Serbarea s-a terminat în acordurile cântecelor executate de corul orădean, alături de formațiunile muzicale ale școlărilor și tineretului din

²⁵ AN-DJBh, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria” din Oradea*, dos. 4, f. 193

localitate. Întâlnirea din anul 1937 nu a fost altceva decât o nouă acțiune de culturalizare a maselor, pe lângă localnici participând numeroși oameni din satele apropiate: Mierlău, Hidișelul de Sus, Calea Mare, Gruilung, Bicăcel, Gepiș, Sumugiu.

În final, Nicolae Firu a citit în fața publicului participant vechiul “deobligament”, un fel de proces-verbal, datat 12 iunie 1876 și semnat de cei 10 întemeietori ai “Hilariei”, prin care aceștia s-au angajat să se întâlnească, peste 15 ani, în locul unde s-a luat hotărârea constituirii corului și anume în pădurea Osoiu din comuna Lăzăreni. Un nou “deobligament” a fost semnat de toți “hilariiștii” prezenți, momentul emoționând pe toți participanții.

O vizită cu ecouri culturale largi s-a produs la Oradea, în anul 1939, când pe scena Teatrului din localitate a evoluat corul “G. Muzicescu” din București, dirijat de Ștefan Stoicescu. Compozitorul Gavril Muzicescu a fost o personalitate deosebită a vieții muzicale românești, care s-a străduit să fie prezent la toate manifestările culturale organizate în țară și în primul rând la cele din jurul Iașilor. El s-a bucurat de un succes deosebit în turneele organizate în Transilvania și Banat înainte de anul 1918, numeroase coruri luând drumul capitalei Moldovei pentru a învăța cu Muzicescu, acest pas fiind făcut și de maestrul Ion Vidu.

Publicul, care a umplut până la refuz sala Teatrului municipal, a rămas încântat de faptul că în programul de concert au fost incluse și două piese corale ce aparțineau lui Francisc Hubic. Presa locală a apreciat programul foarte variat al corului, care a demonstrat o măiestrie artistică deosebită²⁶.

Realitățile politice din vara anului 1940 au determinat stoparea activității Reuniunii de cântări. Mulți români din județ au fost nevoiți să se refugieze. Președintele corului, Teodor Popa a plecat la Arad, în vreme ce dirijorul Nicolae Firu a fost nevoit să se stabilească la Timișoara. Cea mai mare parte a membrilor Reuniunii s-au așezat în diferite localități ale țării.

Deși greutățile păreau insurmontabile, Reuniunea corală nu s-a desființat, deoarece un grup de români din Oradea s-au întrunit în sala de ședințe a corului, unde au hotărât să reorganizeze corul. În noua situație, comitetul de conducere a fost alcătuit din elemente active și pricepute, care cunoșteau istoria acestei societăți corale românești. Președinte a fost ales Petre Mărcuș, funcția de dirijor al corului fiind cedată profesorului Vasile Sabău, în perioada 1940-1941, apoi profesoarei Elena Belicov, care s-a achitat de această sarcină până în anul 1944.

“Hilaria” reorganizată a fost susținută de tineretul școlar de la școlile secundare din Oradea, care a învățat repertoriul corului, dând astfel un nou avânt cântecelor interpretate de vechii “hilariiști”.

²⁶ Ioan Chira, *cp. cit.*, p. 252-255; *Comemorarea a 60 de ani de la înființarea corului “Hilaria”*, în *Noua Gazetă de Vest*, 1937, nr. 349, p. 7; *O înălțătoare manifestare românească în pădurea de la Lăzăreni*, în *Ibidem*, nr. 351, p. 1; *O regăsire a trecutului*, în *Ibidem*, nr. 353, p. 2; George Breazul, *Gavril Muzicescu*, Editura Muzicală a Uniunii compozitorilor, București, 1962, p. 124-125

Concertele sau alte manifestări artistice și-au găsit găzduire în sala festivă a Școlii Normale unite, la internatul "Nicolae Jiga", precum și în alte locuri ferite de acțiunile declanșate de autoritățile horthyste.

Seria manifestărilor cultural-artistice organizate de Reuniune în noile realități politice a fost inaugurată în data de 16 decembrie 1940. Serata artistică s-a desfășurat în localul internatului amintit. Programul a cuprins o serie de cântece populare românești. Și în anii următori, conducerea Reuniunii a organizat asemenea serate și concerte, care au avut marele merit de a menține moralul societății românești într-un teritoriu ocupat, în care autoritățile străine au dezlănțuit crima și teroarea²⁷.

"Hilaria" a fost una dintre cele mai vechi și importante reuniuni muzicale românești care a activat în aceste părți locuite de români. Ea s-a integrat activ și eficient până la constituirea statului unitar român în susținerea mișcării naționale coordonată de Partidul Național Român.

În general, cultura a fost subsumată idealului național, ea devenind o armă eficientă de luptă pentru promovarea drepturilor românilor din Transilvania, în condițiile unei conjuncturi politice neprielnice, când liderii români erau împiedicați să acționeze în vederea obținerii de drepturi firești pentru populația majoritară a Transilvaniei.

Înfiiințată în anul 1875, Reuniunea a înțeles perfect această problemă de interes național și a acționat în consecință. Prin cântecul și doina românească, ea a contribuit nemijlocit la consolidarea spiritului de rezistență națională în fața legilor discriminatorii emise de guvernul dualist. Concertele, șezătorile și seratele artistico-culturale au avut rolul de a consolida legăturile între românii de pretutindeni, indiferent de categoria socială din care făceau parte. Astfel, Reuniunea a contribuit la dezvoltarea vieții sociale românești, care treptat a devenit o realitate palpabilă în perimetrul spațiului urban, în ciuda procedeele deosebit de dure aplicate de oficialitățile austro-maghiare, care nu vedeau cu ochi buni acest asociaționism cultural românesc generalizat la nivelul întregii Transilvanii, care promova limba și literatura română, în ciuda măsurilor drastice de maghiarizare forțată.

Înfăptuirea statului național unitar român a adus cu sine profunde mutații de ordin politic, economic și cultural. În noile condiții create, Reuniunea a intrat într-o nouă etapă a istoriei și activității sale. Scopul său rămânea însă același și anume de a întări conștiința națională, de a milita pentru interesele românilor din acest spațiu, la acestea adăugându-se dorința de a participa cu tot fondul său de acumulări spirituale la vasta acțiune de culturalizare a satelor românești inițiată de tânărul stat român.

Cântecul a rămas în continuare modalitatea sa principală de a sensibiliza publicul asistent. De aceea, pe tot parcursul epocii interbelice, corul a dorit să-și

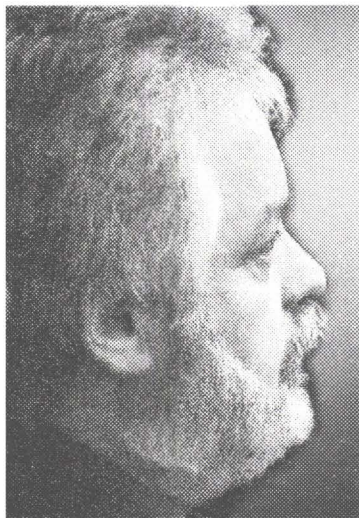
²⁷ Ioan Chira, *op. cit.*, p. 256-258, 262

perfecționeze stilul de abordare a cântecelor, să-și cultive talentele în școli de specialitate, pe care să le susțină și să le patroneze.

Premisele de după “marele război” au fost favorabile intensificării și modernizării vieții muzicale, de aceea “Hilaria” a căutat febril, prin conducerea sa, să promoveze spre audiție un repertoriu mai bogat, mai bine selectat, care să corespundă exigențelor publicului meloman, dar și a criticilor de specialitate. Cântecele naționale, care au format baza anterioară a repertoriului, au fost continuate și dublate în perioada interbelică de cele populare, preluate din folclorul autohton și de imnurile religioase intonate cu multă însuflețire de coriști în așezămintele de cult sau în alte instituții publice. De regulă, ele erau însoțite de declamații, care întregeau programele artistico-culturale desfășurate sub coordonarea Reuniunii.

Afirmându-se în viața spirituală bihoreană ca o veritabilă societate culturală, Reuniunea de cântări a reușit să capteze energiile latente ale populației românești din Crișana, pe care le-a transformat, alături de alte instituții locale, într-o forță activă, dinamică, capabilă să se acomodeze la noile cerințe impuse de climatul cultural interbelic.

PRESA DIN „PROVINCIA PROVINCIEI”

Florin ARDELEAN,

lector universitar și doctorand
la Universitatea din Oradea,
cu preocupări de istoria presei locale

1. Entuziasm și perseverență

Presă de elan este caracteristică și în privința unor publicații editate, imediat după revoltele urbane din decembrie 1989, în orașe bihorene precum Beiuș, Salonta sau Aleșd. Recăștigarea libertății de expresie a fost percepută la modul febril nu doar la Oradea. Deși aici apare cea mai mare cantitate de ziare și se constituie cele mai multe redacții, celelalte localități cu statutul de oraș au încercat să-și aducă obolul, în măsura puținței, în domeniul jurnalismului. Și aici trăiau numeroși cetățeni gata de a îmbrățișa o meserie capabilă să le aducă, în cel mai scurt timp, celebritatea, fie ea și de cartier sau chiar de uliță. Un mare entuziasm a fecundat comunitățile micilor orașele, cu o populație între 10 și 20 de mii locuitori, având ca efect strădaniile de a edita publicații. Justițiarismul, vrajba politică, un anume orgoliu local au fost caracteristicile acestei „prese de târg”.

Asemenea unui foc de paie, publicațiile și-au ars rapid zestrea de entuziasm, agonia a luat locul ambițiilor din demaraj, astfel încât în doar câteva luni (până în vara anului 1990) acestea vor deveni file de istorie mărunță.

După câțiva ani, însă, proiecte gândite cu luciditate vor reuși să ofere satisfacții locuitorilor din unele orașe bihorene, evenimentele comunității găsindu-și locul în publicații cu apariție, de regulă, săptămânală. Dincolo de bunele intenții și de strădanii dintre cele mai stimabile, aceste jurnale din „provincia provinciei” nu vor depăși un standard modest, pe măsura unui patriotism local hrănit din bani puțini și din intrigi de cafea. Dramatic este faptul că, puține câte au fost, aceste inițiative ale presei bihorene din localități urbane, altele decât Oradea, nu au lăsat „urmele” convenite în bibliotecile orașenești sau fondurile cu publicații existente la un moment dat nu au fost păstrate, colecții întregi dispărând fără nici o urmă¹.

2. Beiuș

Beiușul, vechi centru al culturii și educației românești din vestul țării, se poate mândri cu o premieră la schimbarea de regim politic din România. Strict istoric judecând lucrurile, prima publicație independentă, după 22 decembrie, a apărut la Beiuș! Fără a fi consemnată ziua apariției, *Cuvântul liber*, foaie volantă a Consiliului Frontului Salvării Naționale Beiuș, a fost editată în două pagini, de un colectiv redacțional alcătuit din Nicolae Brânda, Traian Bodea, Marius Lazăr și Anton Naghiu.

Prima pagină propunea un cuvânt adresat beiușenilor de către Laurențiu Dale, președintele Consiliului FSN al Orașului Beiuș, un *Apel* la ordine, disciplină, cumpătate, dar și la demnitate², atât în limba română cât și în limba maghiară, dar și un poem publicat în revista *Familia*, (nr. 12/ 1981), semnat de Nicolae Brânda și care a scăpat miraculos de vigilența cenzurii. A doua pagină conține o scrisoare adresată militarilor, care sunt considerați eroi ai neamului, demni de iubire și recunoștință, semnată de Marius Lazăr în numele tuturor beiușenilor, iar Gavril Hădăreanu îndeamnă *Să învățăm de la istorie*. Un interesant grupaj de opinii, față de evenimente și realitățile locului, a alcătuit Traian Bodea sub titlul *Opinii necenzurate*, iar Anton Naghiu, director al Casei de Cultură din Beiuș, a „ascultat” *Vocea tinereții*, consemnând punctele de vedere ale lui Dacian Palladi, Marcel Bogdan și Adrian Bodea. Nu lipsește lista Consiliului FSN Beiuș și a Biroului Consiliului, precum și două articole semnate de preotul Ioan Pituș (*Simțământ și îndemn*), respectiv Zsisku Janos, preot reformat (*Genius loci – spiritul conviețuirii în frăție*). În sfârșit, într-o notiță, Octavian Pică era de

¹ Nici una dintre Bibliotecile orașenești din Beiuș, Salonta, Marghita, Aleșd nu au colecțiile integrale ale publicațiilor din perioada 1989-2000. Dimpotrivă, mai ales aparițiile din presa anului 1990 există doar cu totul accidental, un număr sau două. Din acest punct de vedere, situația este cu totul ingrată la Aleșd, unde s-au pierdut colecții întregi care nu vor mai putea fi recuperate niciodată. Această atitudine față de presă și de aspecte ale istoriei locale este nu doar condamnată. Ea este, înainte de toate, rușinoasă.

² „Să fim demni! Să fim raționali! Fără răzbunări personale! Fără distrugerii de bunuri materiale! Apărați valorile noastre spirituale” (*Cetățeni ai orașului Beiuș*) - în *Cuvântul liber*, 1989, nr. 1, p. 1.

păreră că „Viitorul e în mâinile noastre – să-l construim pentru noi, cu mult curaj și multă muncă”.

Al doilea număr din *Cuvântul liber* a apărut în ianuarie 1990, de data aceasta în patru pagini, cu textele la culoarea albastră. Același colectiv redacțional propunea o publicație ce își trăgea sufletul din patimile schimbării de regim politic, animată de bunele intenții și bucuria unei libertăți ce putea fi experimentată în multiple feluri. *Politică și politicianism*³ este un text semnat de Marius Lazăr, Nicolae Brânda inserează la rubrica „Textele demnității” poemul *Rugă*, pentru ca pagina a doua să propună, sub genericul „Sunt numai o verigă din marea unduire”, mărturii ale revoluției.

Numărul pe luna februarie consemnează deja primele dezamăgiri, câtă vreme Traian Bodea „tălmăcește” *Zodia intoleranței*⁴, propunând, în contextul demonstrațiilor și contrademonstrațiilor, a învrăjbirii naționale în ritm alert, pedepsirea exemplară a intelectualilor pentru delictul grav de gândire: „În ce-i privește pe intelectuali, problema e clară. Ar trebui puși la zid. Au neobrăzarea de a gândi”. În cele 6 pagini publică, printre alții, Blaga Mihoc, Anton Naghiu, pr. Ioan Pituț, Ioan Dărăbăneanu, Viorel Codreanu. Pagina a 4-a a fost dedicată poeziei. Marius Lazăr îl prezintă pe Alexandru Dohi, poet al generației '80⁵, dar mai sunt publicate și versuri de Iulius Moraru, Dumitru Tamaș, Valentin Ioan Pustai, Octavian Blaga și Zsisku Janos (în limba maghiară).

Ultimul număr din *Cuvântul liber* a văzut lumina tiparului în luna aprilie, în șase pagini. De data aceasta, pe lângă cei patru din colegiul redacțional, a mai apărut un nume – Octavian Pică. Nicolae Brânda publică poemul *Cântecul soldatului mitralior*⁶, Ioan Igna scrie despre un „Calendar” din perioada interbelică, iar Ioan Alexandru trimite în exclusivitate pentru *Cuvântul liber* un poem publicat pe prima pagină – *Învierea*. Anton Naghiu continuă să aducă la cunoștință publică alte mărturii ale revoluției, la Beiuș, iar Traian Bodea deschide o filă tristă din istoria contemporană a României, aceea a închisorilor comuniste din anii '50. *Deținuți politici la 15 ani*⁷ este titlul articolului, care promitea că vor mai urma și alte episoade, dar care nu a ajuns la cititor, din simplu motiv că publicația și-a încetat apariția. În ultimul număr a mai apărut și un interviu cu Gavril Hădăreanu, noul inspector școlar general al județului Bihor, luat de Marius Lazăr, precum și cuvântul rostit de poetul Ioan Alexandru, aflat la Beiuș pe data de 11 aprilie 1990.

Apărut în formatul A3, *Cuvântul liber* a fost o publicație de val. După câteva luni, cei mai mulți dintre cei care au gândit jurnalul vor pleca din Beiuș, poate prea mic pentru ambițiile și proiectele mari. Apoi, a dispărut entuziasmul

³ *Cuvântul liber*, 1990, nr. 1 (2), p. 1

⁴ *Ibidem*, nr. 2 (3), p. 1, 6.

⁵ *Ibidem*, p. 4

⁶ *Ibidem*, nr. 3-4, p. 1

⁷ *Ibidem*, p. 3

care a energizat editorii și redactorii beiușeni, lăsând loc unor dispute politice și dezamăgiri dintre cele mai crunte. Mulți ani de zile, Beiușul nu va mai avea o publicație locală, cu excepția unei reviste a Protopopiatului Ortodox Român din Beiuș, *Buna Vestire*. Abia în februarie 1999 este editată *Per...plex*, „foaia de minte, inimă și tupeu realizată prin Computer Club al Universității Populare Beiuș”, având drept deviză un citat din Kant: „Nu te plânge că ești strivit dacă te-ai făcut vierme”. Fără să vrea, acest *motto* este un contrapunct cât se poate de cinic la anul 1990, când *Cuvântul liber* încerca să utilizeze libertatea de expresie într-un fel civic și educativ. Lipsit de susținere, *Cuvântul...* a încetat foarte repede să se mai audă, deși ar fi avut multe de spus.

Publicație satirică, *Per...plex* a avut un colectiv de redacție compus din Alexandru Ganea, Remus Sime și caricaturistul Bogdan Ene. Până la sfârșitul anului, au apărut cinci numere, după care un alt interval al tăcerii se va instala în sfera presei scrise din Beiuș. Alte publicații vor începe să fie editate abia după 2001.

După un început promițător, care s-a consumat foarte repede în elanul post-revoluționar, Beiușul a încetat foarte curând să mai aibă publicații serioase, cu o frecvență a aparițiilor cât de cât previzibilă. O tăcere groasă s-a așezat peste un oraș cu veleități culturale și personalități de primă mână. Există, totuși, o circumstanță care dezincriminează, parțial, Beiușul: o bună parte din „intelligenția” orădeană care s-a remarcat în publicistica ultimului deceniu din secolul XX provenea din târgul de la poalele Munților Apuseni. Dar acesta nu este decât un pretext pentru o consolare de nici o trebuință.

3. Marghita

Orașul din nordul județului, cu o putere economică apreciabilă datorită petrolului extras și rafinat în zonă, Marghita a avut parte de o presă care s-a înfiripat mai anevoios, dar a avut un parcurs destul de liniar. Acest fapt a fost posibil grație unui animator din zonă, cel care și-a dedicat viața meseriei de ziarist, Dan Ile. Corespondent al ziarelor din Oradea, acesta a avut energia și capacitatea de a înjgheba o redacție în orașelul natal, care, începând cu anul 1996, a scos „săptămânalul de informație” *Marghita magazin*.

Primul număr a ieșit de sub tipar, în formatul A4, la 10 iunie, în 8 pagini, la prețul de 500 lei. Colectivul redacțional era format din Dan Ile, care va deveni repede editor executiv, Mircea Hava, Mihai Oros, Cristian Bălăneanu și Robert Preda. Redacția avea sediul în Marghita, str. 1 Decembrie 14, iar tiparul era executat de „Mitech” SRL. La întrebarea, oarecum retorică, *Cum s-a născut această gazetă?*⁸, „Redacția MM” răspunde: „Această idee s-a născut cu puțin timp în urmă, la o șuetă tinerească, din dorința de a aduce o adiere proaspătă în viața destul de monotona a acestui oraș”. Intențiile sunt explicite – „Vom încerca

⁸ *Marghita magazin*, 1996, nr. 1, p. 1

să luăm <<pulsul>> orașului și să vă comunicăm dumneavoastră tot ce e nou în orice domeniu, cât și păreri autorizate despre probleme de interes general”. Inițiativa promitea să fie încununată de succes, acreditând încă o dată vechea zicală: „graba strică treaba”. Deși s-au mișcat mai lent, gazetarii marghiteni păreau a da dovadă de chibzuință și suficient spirit practic.

Structura publicației ținea cont de oferta destul de săracă. Administrația locală, școala, file din istoria așezării, portretele unor oameni de seamă ai locului, întâmplările nefericite sau cele judiciare, informațiile utile sau sportul vor constitui sursele unor materiale publicate cu o regularitate săptămânală. Reclamele și anunțurile de mică publicitate vor reprezenta sursele de venit ale publicației, totuși mai întotdeauna prea sărace pentru a putea asigura ritmicitatea promisă. Începutul este unul reușit, fiind atrase fonduri și din reclama electorală prilejuită de campania pentru alegerile locale din anul 1996. La o lună de viață, sunt trase primele concluzii optimiste: „Echipa de lucru a început să se contureze tot mai clar și dorim ca în viitor să vă oferim spre lectură articole diverse și de mare interes”⁹. În caseta redacțională survine prima modificare, locul lui Robert Preda fiind luat de Mircea Criste. De asemenea, sunt făcuți cunoscuți și colaboratorii publicației marghitene, de regulă intelectuali: Moise Ilieș (istorie, cultură), pr. Gheorghe Ciobai (religie, lt. col. Ioan Petrică (social), Gheorghe Demeter (istorie). Publicația prinsese cheag, dar mai avea nevoie și de mult noroc pentru a nu claca.

Foaie de scandal sau revistă de informare? Acesta este titlul articolului de fond al numărului 11, în care se precizează refuzul redacției de a transforma *Marghita magazin* într-o publicație de scandal, chiar dacă unii cititori reproșeau faptul că „gazeta este slabă”¹⁰. Această atitudine face cinste ziaristilor în devenire, reglementând prioritățile unei publicații care dorește să respecte cititorul prin recursul la deontologia profesională și asigurarea unui serviciu public credibil. Sigur, astăzi putem zâmbi superior în fața unei astfel de atitudini, dar romantismul jurnalistic bihorean avea tropismele curate, ba chiar inocente.

Sincopele în apariție încep să apară, aproape inevitabil. Astfel, dacă numărul 13 a apărut în septembrie (4-10.09.1996), următorul vede lumina tiparului abia la începutul lunii decembrie, tocmai la timp pentru a fi anunțat modul cum au votat marghitenii, pentru Parlament și președinție¹¹. Intervalul în care nu a apărut săptămânalul a fost folosit în sensul în care a fost precizat editorul - SC „Thalita” SRL, redacția și-a găsit un nou sediu (str. Tudor Vladimirescu nr. 2), o nouă tipografie (SC „Rovanex” SRL Oradea), dar și o componentă mult remaniată – Dan Ile, Silviu Rojan, Călin Cristea, Cristi Bălănean și Carla Taflan.

Anul 1997 reprezintă un interval de timp în care inimoșii redactori au luptat pentru a menține publicația în viață, chiar dacă au existat alte perioade de

⁹ *Ibidem*, nr. 5, p. 1

¹⁰ *Ibidem*, nr. 11, p. 1

¹¹ *Ibidem*, nr. 14, p. 3

luni întregi în care *Marghita magazin* și-a suspendat apariția. Sunt căutate subiecte tentante, reporterii scotocesc orașul în speranța subiectelor de prima pagină. Nimic nu este în zadar atunci când ambițiile nu ostenesec: *Tentativă de jaf pe strada Progresului*¹², *Tâlہarie între blocurile de pe Caragiale*¹³ sau *Poliția arestează un hoț de calibru*¹⁴ sunt doar câteva dintre articolele care au încercat să dinamizeze săptămânalul și să-l aducă, în ciuda declarațiilor de intenție, în întâmpinarea celor care acuzau o anume slăbiciune, în favoarea senzaționalului, a crimelor și tâlhăriilor administrate jurnalistic în rețeta impactului agresiv la cititor. Soluția pare să funcționeze. *Marghita magazin* începe să apară chiar și în 12 sau 16 pagini, având prima pagină și ultima la culoare (începând cu numărul din 21-28 martie 1997), mica publicitate extinsă pe două pagini, iar numărul de reclame sporit în mod considerabil. În preajma împlinirii primului an, Dan Ile, principalul responsabil cu apariția săptămânalului, notează într-un articol intitulat *Facem gazetă*¹⁵: „Facem gazetă. Am scos, cu chiu cu voi, 24 de numere. (...) Am făcut și multe planuri. Am mai tras cu urechea. Atât la înjurături cât și la cele de bine. (...) Bihorul este singurul județ din țară cu patru orașe care au publicații locale. De ce? Pentru că Marghita are. De ce? Pentru că și noi facem gazetă”. Tonul este unul patetic, dar el dezvăluie mândria unor tineri gazetari amatori de a învinge greutățile și de-a menține în viață o publicație care le dădea sens și vitalitate.

Dan Ile și echipa lui găsesc timp să și experimenteze. Numărul 27 este unul bilingv, din care 10 pagini în limba română și altele 6 în limba maghiară. Experimentul este unul abandonat după prima tentativă, într-un număr din septembrie este publicat un interviu amplu cu primarul orașului, Vasile Voicu¹⁶, cu titlul „*Nu pot fi mulțumit de ceea ce am făcut până în prezent pentru Marghita*”, dar și un alt dialog cu o fostă glorie fotbalistică din Marghita, ajunsă în echipa națională a României – Szoko Iosif¹⁷. Două numere sunt dedicate împlinirii a 30 de ani de când Marghita a fost declarat oraș, în noiembrie 1967, iar apoi *Marghita magazin* își mai permite o „odihnă” până la mijlocul lunii ianuarie 1998. Acest an a fost cel mai greu din existența săptămânalului. Au apărut doar câteva numere, la mare distanță în timp unul de altul. Practic, primul număr, 33, de la mijlocul lunii ianuarie, a fost urmat de altul, la interval de o lună, pentru ca până în decembrie să mai apară doar trei, precum și o „Ediție specială”, cu ocazia „Zilelor orașului Marghita”.

Începând cu numărul 38 din 10 decembrie 1998, *Marghita magazin* își schimbă numele, devenind, mai simplu și mai conturat, *Marghita*. Titlurile sunt de mai mare impact, o dată cu venirea în redacție a lui Mircea Albu: *Un tânăr din*

¹² *Ibidem*, 1997, nr. 17, p. 1, 2

¹³ *Ibidem*, nr. 18, p. 1, 3

¹⁴ *Ibidem*, nr. 19, p. 3

¹⁵ *Ibidem*, nr. 24, p. 1

¹⁶ *Ibidem*, nr. 29, p. 4, 5

¹⁷ *Ibidem*, nr. 30, p. 3, 4

*Cuzap și-a ucis tatăl cu ciocanul*¹⁸ sau *Umbra lui Ceaușescu la Balc*¹⁹ evidențiază o strategie redacțională bazată pe eveniment, cu subiecte incitante și violența „vândută” cu prioritate. Inocența gazetărească fusese reprimată de pragmatismul marketing-ului.

Anul 1999 va fi unul în aceeași linie a tentativelor de a păstra pe piață un produs care și-a transformat viața într-o perpetuă supraviețuire. Dan Ile a căutat și a reușit să pună la punct o apropiere de *Jurnal bihorean*, ceea ce a dat o portanță în plus publicației, celor 15 numere scoase pe parcursul anului. Subiectele au vizat întâmplări din viața comunității, fie că a fost vorba despre caii din Herghelia Balc, ce erau împușcați, epidemia de hepatită declanșată în zonă, sau concursul de „Miss Marghita 1999”²⁰. Timp de trei luni – mai, iunie, iulie – *Marghita* este în „adormire”, pentru ca în august să reapară, pentru prima oară la culoarea verde²¹, având drept articol de rezistență materialul *In memoriam Cornel Chiriac*²², al lui Dan Ile. Simona Iacob sare și ea în ajutorul săptămânalului, publicând un articol în stilul care a consacrat-o: *Vindecări miraculoase prin intermediul unei simple scrisori*²³, iar Cristian Bălănean dă tiparului notele sale de călătorie intitulate *Marghita-Lisabona și retur*²⁴.

După ce dedică un număr ceremoniilor consacrate deja tradiționalele sărbători intitulate „Ziua orașului”, în ultima parte a lunii septembrie, *Marghita* va mai ieși doar o singură dată pe piață, în anul 1999, în decembrie, pentru a anunța iminentul an 2000²⁵! După trei ani și jumătate de existență, publicația era suficient de rodată pentru a transforma criza în stare de normalitate editorială, asumându-și precaritățile unei tranziții și mai anevoioase în cazul punctual al unui săptămânal ce apărea într-un orașel dintr-o provincie tot mai sărăcită și confuză. Lungile perioade de suspendare obligatorie erau urmate, la fel de ciclic, de altele efervescente, cu o activitate editorială cu atât mai laborioasă cu cât niciodată nu se știa când va fi întreruptă, poate pentru totdeauna. Acesta este motivul pentru care *Marghita magazin*, iar apoi *Marghita* ar fi trebuit să fie publicațiile bihorene care să poarte, pe deplin argumentat, în acord cu realitatea dar și cu legenda, numele „Phoenix”.

Anul 2000, cu cele 31 de numere ale sale, a fost ceva mai generos în privința frecvenței și a stabilității publicației. Chiar dacă începe funest, *Trei oameni au murit intoxicați cu monoxid de carbon*²⁶, iar apoi continuă cu vijelii, crime și noi campanii electorale, ultimul an al mileniului nu ezită să consemneze,

¹⁸ *Marghita*, 1998, nr. 38, p. 1

¹⁹ *Ibidem*, p. 10

²⁰ *Ibidem*, 1999, nr. 48, p. 1

²¹ După un singur număr, s-a revenit la culoarea roșie.

²² *Ibidem*, nr. 50, p. 6, 7

²³ *Ibidem*, nr. 51, p. 6, 7

²⁴ *Ibidem*, nr. 52, p. 6, 7

²⁵ *Ibidem*, nr. 55, p. 1-5

²⁶ *Ibidem*, 2000, nr. 56, p. 1

în săptămânalul *Marghita*, evenimente cu totul bizare, precum cel relatat de chiar Dan Ile, cu privire la un OZN care a survolat localitatea Chiribiș²⁷. Redacția este iarăși remaniată, fiind compusă din Mircea Albu, Monica Maghiar, Patriciu Birta, Aurel Pașcalău și Ioan Moza, aflați sub coordonarea lui Dan Ile, pentru ca și adresa să fie modificată, pentru a treia oară (Calea Republicii nr. 82).

Este demn de a fi remarcat și schimbul de replici, provocat de o „Opinie” a studentului Cristian Bălănean, exprimată într-un articol de-o pagină, sub titlul *De ce nu pot accepta Partidul România Mare*²⁸. Cel ce ridică mănua tânărului este chiar președintele PRM Filiala Marghita, Vasile Cornea, care, *În virtutea dreptului la replică*²⁹, încearcă să argumenteze spiritul justițiar și profund patriotic al partidului condus de Corneliu Vadim Tudor. Anul electoral 2000 a dat mult de gândit nu doar analiștilor, grație scorurilor obținute de partidul celui care a pierdut în turul II, în favoarea lui Ion Iliescu, dar numai după o „exemplară” mobilizare națională.

*Uciagașul de la Otomani a fost prins*³⁰, tocmai la timp pentru ca redacția să se poată ocupa de campaniile electorale pentru alegerile locale și apoi cele generale. Cea mai fierbinte întrebare este *Pe cine votăm primar?*³¹, pentru ca răspunsul să vină destul de repede: *Vasile Voicu primar încă patru ani*³². Invazia cerșetorilor și cazul unui taximetrist agresat de un client sunt subiectele ce anticipează prezența vrăjitoarei Rodica, fiica mamei Omida, la Oradea³³, chemată fiind în ajutor (!!!) de către bihoreni, potrivit unui articol³⁴ demn de tot ridicolul, dacă nu chiar suspect de tentativă de inducere în eroare a cititorilor în vederea escrocării lor, semnat de Dan Ile și Simona Iacob. Subiecte cu mult mai onorabile sunt acelea privind începerea emisiei de către un post de radio local, „Radio Vest”, pelerinajul ce a trecut și prin Marghita, al suitei Regelui Carol al XII-lea, al Suediei³⁵, dar și ediția 2000 a „Zilelor Orașului”³⁶.

Ultimul număr al săptămânalului *Marghita* (86), din anul 2000, a apărut la 22 decembrie, având un aer festiv, specific sărbătorilor de iarnă, cu un *Plugușor*³⁷ și multe felicitări. Tenacitatea unei echipe foarte bine condusă de Dan Ile a fost factorul determinant al supraviețuirii săptămânalului, dar și al evoluțiilor sale la începutul noului mileniu. Refuzul abandonului, credința că există mereu o soluție,

²⁷ *Ibidem*, nr. 70, p. 1

²⁸ *Ibidem*, nr. 61, p. 12

²⁹ *Ibidem*, nr. 62, p. 12

³⁰ *Ibidem*, nr. 65, p. 1

³¹ *Ibidem*, nr. 68, p. 1

³² *Ibidem*, nr. 71, p. 1

³³ *Ibidem*, nr. 76, p. 1

³⁴ *Ibidem*, nr. 78, p. 12

³⁵ *Ibidem*, nr. 77, p.5-7

³⁶ *Ibidem*, nr. 79, p. 16, 17; nr. 80, p. 1

³⁷ *Ibidem*, nr. 86, p. 2

au fost obsesiile care au ținut în stare de puls o publicație ce merită atenție și stimă.

Orașul Marghita, cu o populație de circa 19 mii de locuitori, se mai poate mândri și cu editarea unei reviste școlare a liceului din localitate, intitulată *Extemporal*, între anii 1992-1996. Aici au activat, printre alții, Cristian Bălănean și Carla Taflan, redactor-șef și, respectiv, redactor-șef adjunct ai revistei, „utilizați” apoi cu succes la săptămânalul coordonat de Dan Ile. Tot aici a publicat versuri Florin Șipoș, care apoi va face o carieră frumoasă de ziarist, la *Jurnalul de dimineață* și, mai ales, *Jurnal bihorean*. Alte nume în caseta revistei școlare au fost: Rareș Porțan, Cristian Pop, Simona Radu, Leontin Lupău, Alina Tăut, Florin Petrică, Alin Achim, Sabo Georgeta, Nicoleta Dumitru. Adevărată pepinieră de talente jurnalistice, revista a reprezentat un punct luminos în peisajul publicațiilor școlare județene.

4. Salonta

Și la Salonta avem de semnalat un puseu al presei de *elan* în primele luni ale anului 1990. Și aici existau conștiințe care aveau de mărturisit chestiuni ultraimportante, personalități bântuite de nevoia de a comunica în masă ceea ce atâta vreme fusese interzis. Firește, nu puteau fi decât intelectualii reprezentativi ai comunității românești, oameni cu un libido al mesajului foarte crescut. Primăvara anului 1990 îi găsește pregătiți pentru a edita un săptămânal, intitulat *Răsunet*. Scoasă în format tabloid, publicația ajunge cu primul număr în chioșcurile salontane în ziua de 23 martie, în patru pagini, având colectivul redacțional format din pr. Nicolae Marian, prof. Romulus Boeriu, medic Monica Gomboșiu, medic Valeriu Boeriu, ec. Ionela Trancău, prof. Iulia Lăzăroiu, prof. Marioara Gligor, prof. Angela Boeriu, ing. Romeo Simionaș.

Cel mai important atu este, și de data aceasta, entuziasmul. Mica așezare străbătută de șoseaua ce leagă Oradea de Arad trăia momentul emancipării de sub tăcere și cenzură. Libertatea de expresie își trăia momentul de glorie juvenilă, de manifestare impulsiv-instinctuală. Conținutul publicației, care a avut ambiția să devină bisăptămânală, era unul eteroclit, fără a avea în spate o strategie punctată de intenții foarte clare. Totul era subordonat urgenței spunerii. Prima pagină a fost rezervată articolelor de trăire și conștiință, fiind comentate evoluțiile de pe scena politică românească, într-o grilă de lectură educativ-elegiacă, amprentată de atitudinea pro-FSN și de valorile patriotismului. Lucrul nu este deloc ciudat, câtă vreme populația majoritară a urbei este de etnie maghiară.

*Libertatea, încotro?*³⁸, se întreabă într-un editorial, pe prima pagină, Iulia Lăzăroiu, în plină confuzie a politicii românești, determinată de decizia FSN de a se declara partid politic și de a se prezenta în alegerile din mai. Poeme de Tudor

³⁸ *Răsunet*, 1990, nr. 3, p. 1

Arghezi (*Belșug*), dar și Demostene Botez³⁹ (*Rugă pentru eroi*), comentarii, probleme legate de soarta învățământului, sfaturi medicale, divertisment sau interviuri umplu un sumar care, în timpul campaniei electorale, din aprilie-mai, va aloca spații pentru prezentarea candidaților locali, înscriși pe listele diferitelor partide.

Declarat „periodic independent”, *Răsunet* a avut redacția pe strada Republicii nr. 1, costând, primele două numere, 2 lei, iar celelalte 3 lei. Cea mai mare influență în redactarea numerelor a avut-o preotul ortodox Nicolae Marian, dar acesta nu a reușit să adune suficiente forțe și mijloace pentru a impune publicația. *Răsunet* își va înceta apariția încă în primul an de existență, având soarta publicațiilor de *elan* din celelalte orașe ale Bihorului, cu excepția municipiului reședință de județ. Intelectualii dăduseră, iată, greș. Urmau la rând cei pentru care gazetăria era un mod de viață, pasiunea fiind subordonată nevoii de a avea profit.

După ce primele energii se consumă sau se risipesc, până în anul 1994 Salonta nu va mai avea publicații în limba română. Cel care va merge și va încerca, la modul temerar, să editeze un cotidian într-un orașel de 20 de mii de locuitori va fi Narcis Fekete. Așa cum se știe, prima serie a cotidianului *Jurnalul de dimineață* și-a încetat apariția la 22 aprilie 1994. Refugiat la Salonta, acesta va scoate primul număr al *Gazetei de Salonta*, la formatul A4, cu frontispiciul la culoarea galbenă, pe coloana din stânga a primei pagini, în ziua de 19 august. La costul de 100 lei erau oferite 6 pagini, câte 3 în limba română și limba maghiară. Va fi marea găselniță a lui Narcis Fekete, într-un oraș bilingv, în care nu-și permitea luxul să editeze două publicații, din cauza costurilor ridicate.

Articolul de fond, explicativ cu privire la scopurile cotidianului, are titlul *Un cotidian al salontanilor*⁴⁰: „este un ziar care va fi zi și noapte alături de bucuriile, necazurile și speranțele dvs., în acest oraș străvechi și renumit pentru hărnicia și cinstea oamenilor care îl locuiesc”. Din start, este forțat senzaționalul sau speculate faptele care puteau tenta cumpărătorul: *Ploaia și viteza ucid patru persoane*, *TVS la Salonta*, ambele pe prima pagină a cotidianului, sau *Falimentul vine cu remorca*, din pagina a doua, scris de către Cristian Bodea, care l-a urmat pe șeful său de la cotidianul orădean, în „contumacie”. Un horoscop și informații utile, reclame și mică publicitate ocupau a treia pagină. Simetric, numărul avea aceleași articole traduse în limba maghiară.

Primul număr nu a avut casetă tehnică. Abia din numărul doi aflăm că Maria Morgovan și Fodor Arnold, în calitate de colaborator, formează echipa. Cristian Bodea ajunge repede la neînțelegeri cu Narcis Fekete, așa că nu îl mai găsim în echipă începând cu numărul 7. Având sediul pe Aleea Centrală (blocul cu 7 etaje), *Gazeta de Salonta*, editată de „Dael Serv Com”, a fost tehnoredactată computerizat de către „Analog” SRL și tipărită la „Siki Texal” SRL, din Salonta.

³⁹ *Ibidem*, nr. 5, p. 1.

⁴⁰ *Gazeta de Salonta*, 1994, nr. 1, p. 1

Manevrele de supraviețuire ale lui Narcis Fekete, la Salonta, nu au avut sorti de izbândă. Orașul prea mic, lipsa unei echipe performante, au determinat un eșec al cotidianului ce îl va obliga pe acesta să facă drumul îndărăt, la Oradea. Nu înainte, însă, de a declanșa un mic scandal în redacție. Va fi părăsit de oamenii pe care i-a găsit în urbe, aceștia fiind gata, în decembrie, așa cum vom vedea, să înceapă o aventură editorială pe cont propriu. Fostul student clujean, pasionat de presă, pătea cam același lucru și la Salonta pe care l-a experimentat la Oradea, la 1 septembrie 1993, când cea mai mare parte a echipei a „dezertat” și a pus bazele unui alt cotidian orădean. Aventura sa în pusta Salontei s-a terminat repede și trist.

Cea mai importantă publicație, care apare și astăzi, *Jurnal salontan*, a ieșit pe piață cu primul său număr, în 8 pagini, bilingv (român și maghiar, în pagini împărțite frățeste), la 23 decembrie 1994. În articolul din prima pagină (publicația, la început săptămânală, avea formatul A4), editorii explicau despărțirea de cei de la *Gazeta de Salonta* în termeni foarte duri: „Noi, cei care am fost <<angajați>> ai Gazetei de Salonta, am realizat stupefiați că acest ziar nu era al dvs. și nu era pentru dvs. Ziarul n-a fost nimic altceva decât trucul (din păcate nu ieftin) al unui afacerist lipsit de scupule și ahtiat după bani. (...) Dorim ca alături de noi să simțiți cu toții pulsul ziarului, așa cum și noi ne vom strădui să redăm cât mai fidel și obiectiv, pulsul orașului. Pentru că ziarul nu este al nostru, este al dvs. și pentru dvs. Este al Salontei și pentru Salonta”⁴¹. Echipa are salutul primarului proaspătului municipiu, Todor Albert. Aceasta era alcătuită din: Fodor Arnold, Fodor Attila, Kenes Andrea, Konya Edith, Kriszta Janos, Maria Morgovan, Modi Lajos, Nagy Csilla, Rostas Szabolcs, Iris Sârbu, Spitzer Imre, Szabo Torok Andrassy, Viciocsan Gyongyi, Palfy Torok Laszlo. *Jurnal salontan* s-a autodeclarat „săptămânal de atitudine civică” și a avut un conținut axat pe viața locală. Nu au lipsit informații despre evenimentele comunității, din sfera economică, politică sau a administrației locale, anunțuri și reclame. Firește, în numărul 1 din anul 1995 este depistat un OZN deasupra Salontei, în buna tradiție a faptelor ciudate și este încă vizibilă ranchiuna împotriva lui Narcis Fekete, amenințat cu un proces pentru calomnie.

Destul de repede, redacția se ierarhizează: Maria (Mia) Morgovan devine directorul săptămânalului, Palfy Torok Laszlo, redactor-șef, iar adjunctul acestuia va fi Nagy Csilla. În privința politicii editoriale, este evidentă ideea bunei înțelegeri între românii și maghiarii din Salonta, au prioritate ședințele de Consiliu Local, problemele edilitare, dar întâlnim și reportaje, anchete jurnalistice sau sondaje de opinie. În redacție sosesc Marian Cotrău, Paula Țifra, Cotrău Julia și Ioana Dăgău, totul pare să meargă bine, iar începând cu nr. 38 al publicației (26 septembrie – 2 octombrie 1995) frontispiciile vor apărea la culoarea roșie⁴². În plus, crește numărul paginilor la 16, pentru ca, din 1998, săptămânalul să se transforme în bisăptămânal, cu apariții marțea și vinerea.

⁴¹ *Jurnal salontan*, 1996, nr. 1, p. 1

⁴² În anii ce vor veni, unele ediții vor fi trase la culoarea verde, dar destul de rar.

Rutina le permite tinerilor gazetari să atace subiecte mai sensibile: *De ce a fost arestat Vasile Crișan*⁴³, *Tulcanii refuză să plătească impozitul pe venitul agricol*⁴⁴ sau *Hold-up la „Bijuteria”*⁴⁵. Nu lipsește, desigur, senzaționalul: *O copilă de 12 ani a născut o fetiță*⁴⁶ sau declarația stripteuzei Laura, de la Nightclub „Flamingo”⁴⁷, aceasta fiind prezentă, în același an, în paginile cotidianului *Vest*, cu o confesiune fulminantă. Problemele salontanilor, sociale sau administrative, s-au bucurat de un interes permanent, jurnaliștii salontani având percepția exactă a subiectelor de interes pentru o publicație locală: *Consilierul Dumitru Suciul n-a votat stema orașului*⁴⁸, *Spitalul în carantină – nici un bolnav de gripă nu este internat*⁴⁹. Patriotismul local intră în rut, cu ocazia tranzitării orașului de trupele NATO⁵⁰, iar ziarul își anunță cititorii, spre sfârșitul anului 1999, de achizițiile informaticii de vârf – pagină web și adresă de e-mail – de care beneficiau jurnaliștii salontani.

Între timp, caseta redacțională a suferit modificări importante. În anul 1999 (martie), Mia Morgovan va fi nevoită să renunțe la calitatea de director. Noua structură de conducere avea următoarea componență: redactor-șef – Palfy Torok Laszlo; redactor-șef adjunct – Nagy Csilla; redactor executiv – Ioana Dăgău; consilier redacțional – Cotrău Julia; secretar de redacție – Katona Edith. Calitatea de reporteri o aveau Laura Sârbuț și Veronica Velpet, iar corectura era asigurată de Diana Sztatmari. Colectivul se sudase și câștigase deja bătălia dură a supraviețuirii, chiar dacă nu se poate vorbi de un confort financiar care să scutească de dureri de cap o echipă decisă să nu abandoneze redutele jurnalismului.

Anul 2000 consolidează publicația, fiind vizibilă o linie editorială complexă. Din nou vor fi scoase în relief evenimente atroce, fie că e vorba despre picioarele tăiate de tren ale unei femei sau de un viol isprăvit cu bătaie cruntă, din cauza a cinci săpunuri. Marile realizări ale locului sunt și ele bifate: *S-a deschis Hotel Sport*⁵¹, *Gală de box la Casa de Cultură*⁵², *Se fac pașapoarte și la Salonta*⁵³, *Miss Crăciun 2000*⁵⁴. Caseta redacțională este din nou în refacere. Vin în redacție Ioana Țigan și Boroș Peter, Cotrău Julia ajunge redactor-șef, iar Major Andrea redactor executiv. În plus, se apucă de gazetărie, începând cu munca de reporter, Ana-Olga Bajgyik și Balla Brigitta. Prin asta se dovedește, pe de o parte,

⁴³ *Jurnal salontan*, 1997, nr. 1, p. 1, 4

⁴⁴ *Ibidem*, p. 1

⁴⁵ *Ibidem*, 1999, nr. 1, p. 1

⁴⁶ *Ibidem* p. 1, 4

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 61, p. 1, 4

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 3, p. 1

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 8, p. 1, 3

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 46, p. 1

⁵¹ *Ibidem*, 2000, nr. 11, p. 1

⁵² *Ibidem*, nr. 12, p. 1

⁵³ *Ibidem*, nr. 4, p. 1

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 100, p. 1

că publicația este vie, în căutarea continuă a rețetei de succes, iar, pe de alta, că și la Salonta convulsiile interne, declanșate din vanități și intrigă, au fost prezente într-o doză abundentă.

De la apariție, până la sfârșitul anului 2000 (29 decembrie), au apărut exact 100 de numere din *Jurnal salontan*. Dar, din fericire, istoria lui nu s-a oprit atunci. Ea continuă, fiind una dintre puținele povești de succes din presa locală, în afara Oradiei.

Mesagerul de Salonta a fost o altă publicație săptămânală, de data aceasta exclusiv în limba română, apărută în anul 1999. Primul număr a ieșit la 25 martie, în patru pagini, formatul tabloid, la 2000 lei. *Către cititor*⁵⁵ motivează întreprinderea editorială a colectivului redacțional: „acest nou ziar se dorește a fi un real purtător de gânduri bune, de speranțe”. „Mesagerii” sunt Mia Morgovan și Iris Sârbu, deja cunoscute de la *Jurnal salontan*, la care s-au adăugat Ionelia Ștefan și Ramona Jurcuța. Din cel de al doilea număr, am aflat și cine este editorul⁵⁶ (SC „Mediasal” SRL, cu adresa în Aleea Centrală, Bloc B2), precum și structura exactă a echipei: Mia Morgovan – director; Iris Sârbu – redactor-șef; Ionelia Ștefan – redactor-șef adjunct, Carmen Goina – secretar de redacție; Ramona Jurcuța și Ionela Dode – reporterite. Deși a apărut în 6 pagini, săptămânalul nu a reușit să se impună, iar conținutul său a rămas unul încropit, fără capacitatea de a atrage atenția și de a focaliza interesul localnicilor.

Deși încearcă senzaționalul cu degetul – *Dublu asasinat la câțiva kilometri de Salonta*⁵⁷, *Primăria în incapacitate de plată*⁵⁸, *Arpășel-striptease feminin și erotic show masculin*⁵⁹, *Se consumă droguri în Salonta?*⁶⁰ – *Mesagerul de Salonta* nu a izbutit să ia fața publicației rivale, *Jurnal salontan*. Oricum, orașul era prea mic pentru a permite existența, simultană, a mai multor ziare. În anul 1999, au apărut un total de 27 de numere, după care *Mesagerul de Salonta* își încetează apariția. Zeița Fortuna nu a fost dispusă să-i zâmbească decât un sezon.

În peisajul presei bihorene, Salonta a fost orașul care, după Oradea, a avut cele mai mari realizări din sfera jurnalismului în sfera presei scrise. Acest lucru acreditează faptul că s-au manifestat și interesele care să motiveze proiectele editoriale puse în operă. Costurile foarte mari, în raport cu puterea economică a zonei, trebuiau compensate prin efecte benefice în sfera mediului de afaceri. În caz contrar, un ziar nu este decât un izvor de cheltuieli costisitoare și profund inutile. Istoria presei bihorene este plină cu monumentele funerare, mai pricâjite sau mai opulente, ale publicațiilor decedate la datorie sau din cauza datoriilor.

Deși nu s-a impus nici o clipă la nivel de județ, presa salontană a reușit să aibă un ecou local notabil, asta și pentru că a avut în vizor și zona limitrofă, cu

⁵⁵ *Mesagerul de Salonta*, 1999, nr. 1, p. 1

⁵⁶ Săptămânalul a fost tipărit la Editura „Treira”.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 6, p. 1, 3

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 8, p. 1

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 9, p. 1, 4

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 15, p. 1

localitățile Tulca, Cefa, Mădăras, Ciumeghiu sau Avram Iancu. Perseverenți, instruindu-se din mers, căutând soluții pragmatice la problemele curente, știind să atragă sponsori și reclamă, jurnaliștii din Salonta, de ieri și de acum, au trăit și mai trăiesc încă o experiență dacă nu admirabilă, cel puțin interesantă, din care au trăit un vis, dar și o existență de zi cu zi, când aproape fericită, când coșmarescă.

L I T E R A T U R Ă

Proză

Cătălin ȘUȘU

APOCALIPSA DUPĂ AUGUSTIN
(fragment de roman)

Capitolul III

I

Primăvara se înstăpâni cu putere în orașul epuizat de iarnă.

La început, străzile se umplură de apă.

Crusta de gheață cenușie crăpă, grămezile de zăpadă bătucită se amestecară cu noroiul și maldărele de frunze nemăturate din toamnă și apa neavând unde se scurge se revărsă peste trotuare.

Aerul îmbibat de umezeală, îmbâcsit de fumul țevilor de eșapament, având consistența unei pâcle vineții, se lipi în primele ore ale dimineții de geamul vitrinelor, de luminile semafoarelor, de fețele trecătorilor.

Și peste doar câteva ore, un soare strălucitor, prinse să-și arate obrazul sus, în înaltul cerului, să urnească norii, să limpezească cerul, să poleiască crengile golașe, streșinile caselor, să destrame frigul într-un amestec de zloată și tumult.....

O adiere de vânt. ca un zvon, o senzație de cald atinse mugurii cenușii, risipi mohoreala și ca o răsuflare se lăți pretutindeni.....

Mulțimea obosită, pornită la lucru cu noaptea în cap, se pomeni la orele după-amiezii, când părăsi halele, magazinele, atelierelor, birourile, sălile de clasă, amfiteatrele, în plină lumină, despovărată pe moment de griji și temeri.

Zecile de mii de oameni, abia scăpați din chingile obligațiilor zilnice amânară să se mai îndrepte spre casele și apartamentele de la periferie adăstând în stradă, într-un șuvoi care creștea de la oră la oră, umplând până la sașietate spațiile pietonale din centru...

O beție a simțurilor, o avalanșă de senzații, se înstăpâni în sufletele tuturor...

Mirosea a pământ reavăn, a zăpadă topită, a frunze putrezite..

Luna martie nu trecuse de mijloc și o căldură moaleșitoare invadase toată suflarea Bucureștilor.

II

Augustin Fulda se pomeni luat prin surprindere de acest iureș ce anunța sosirea primăverii și dus într-o direcției necunoscută, ca într-o haotică trăire confuză. Simțea, că în afara bucuriei care-l copleșea, nu mai există nimic altceva, nici măcar regretul pentru că nu reușise să surprindă, așa cum își propusese, acel moment tainic, practic greu sesizabil, de început al primăverii.

Acum totul se transformase într-o rotire haotică, amețitoare, căruia nu aveai cum să I te împotrivești, să rămâi lucid și să asiești detașat la desfășurarea ei. Simțea că e purtat, că e subjugat de plăcerea de a se afla cât mai mult pe străzi și totodată avea regretul că nu poate să aștearnă pe hârtie ceea ce se simte și vede petrecându-se în jurul lui..

Un licăr de frumusețe, un freamăt, un îndemn la o continuă mișcare, încât a te închide între pereții unei camere, tocmai acum, ar fi fost o prostie, un gest lipsit de sens.

O nouă cale părea că se deschisese în față lui....

Rudolf Kovacs îl dusesse din noiembrie, anul trecut, la atelierul studenților din ultimul an, unde văzuse lucrările acestora și apoi îl cunoscuse îndeaproape pe cel mai talentat dintre ei, pe BORIS PĂVĂLOIU.

Fostul coleg, de la Școala de Muzică și Arte Plastice din Grosdioara, era acum student în anul VI la secția de sculptură a Institutului de Arte Plastice - NICOLAE GRIGORESCU din București

L-a început îl privise cu reticență pe Augustin. Poate și pentru faptul că era un pic mahmur, abia ieșit din bufetul de peste drum, unde poposise ca să se dregă, după cheful din noaptea trecută.

De ce se interesa Augustin Fulda de el? Ce dorea în fond? Cu ce se ocupa?

- Student la Politehnică...și am văzut.... Macheta monumentului!

- Viitor scriitor sărise în ajutor Rudolf.

- Ahaaa....student. La Politehnică?.

- Da! La Politehnică. Și scrie! Artist veritabil Un scriitor în devenire, întări Rudolf.... Vine din Grosdioara unde am fost toți trei colegi de ...Școală

- Da?

- Desigur!

- Poate!! Nu-mi amintesc.. Sunt atâția ani...Atunci erau în plin plan emoțiile Bacalaureatului... Ehe, ce vremuri... Fulda, era pe atunci un copchiluț... În ce clasă?

- În a șasea!

- Văleuuu....A trecut "o viață de om"!

Dacă mai tânărul confrate insistă să se cunoască mai bine, vor intra din nou, toți trei, în bufet să se mai dregă cu o "tărie".

Reticența lui Boris s-a topit încetul cu încetul, amintindu-și ajutat de Rudolf, scene și întâmplările din curtea, atelierul și sălile de clasă ale Școlii de Muzică și Arte Plastice din Grosdioara...

“Ce timpuri...Ce oameni!....

- Hai, Povestește-i cum te-ai bătut cu Barany!

- Da...măi. Cum să povestesc? Era chiar în primele zile, în clasa a noua.Veneam de la Iași! Vai de capul meu! Dat afară! Exmatriculat! Repetasem anul. Om de onoare Barany! A mâncat bătaie, a încasat câțiva pumni, că cearta a căutat-o cu dinadinsul! Dar nu m-a pârât!

Boris era un intrus. Proaspăt venit acolo. Mic, aparent plâpând, cu o față de adolescent, de prunc nevinovat. Lucra plin de zel, între ceilalți, la subsol, în atelierul de modelaj. Tocmai terminase o figurină din argilă umedă și o așezase cu grijă la perete, lângă intrare.

A apărut Barany Attila cu alura sa marțială și nelipsita bicicletă semicursieră. Înalt, semeț, vânjos. Îi domina pe colegi cu un cap. Purta pantaloni de catifea reiată încinși cu o curea lată cu cataramă de bronz auriu. Pășea cu picioarele sale nefirești de lungi, aparent absent la tot ce era în jurul său, cu privirea pe sus, îngrijorat doar să nu strivească pe cineva din greșeală, asemeni lui Gulliver pe străzile Londrei, când se întorsese din “Țara piticilor”. Se visa, în secret, mercenar luptând în Katanga...A venit cu bicicleta până în atelier și a rezemat-o de perete. Tocmai în locul unde se afla “opera” lui Boris. A turtit-o cu pedala. Asta se putea trece cu vederea. Dar observând movilița de lut rămasă pe cimentul sălii Barany a exclamat cu dezgust:

- “Cine a pus c...tul ăsta aici?”

Cu înfățișarea și obrazul său de copil inocent, avea oricum 18 ani împliniți, pentru că mai repetase odată clasa în a opta, pe care a păstrat-o și după adolescență, chiar dacă între timp și-a lăsat barbă, Boris s-a repezit întâi la ușa atelierului. A răscuit cheia în broască, cheie pe care apoi a luat-o din ușă, punând-o grijuliu în buzunar. Părea înfricoșat de gândul că ar fi putut cineva părăsi încăperea.

Ceilalți priveau scena nedumeriți, amuzați.

S-a dus direct la Barany care se uita de sus la cei din jur și l-a împins cu spatele în perete!

- Eu am pus lângă perete....dar nu a mai continuat.

- L-am terminat în câteva secunde. Rafală de pumni. Era mai înalt cam cu o jumate de metru. Am sărit cu capul în pieptul lui. Explozie! Detentă! N- a avut când și cum să riposteze! S-a trezit la pământ, sub ciubotele mele. Colegii au înlemnit! Nici nu visau, nu mă credeau în stare.... De atunci nu mi-o mai căutat pricină nimeni în ... Școală.

M-a cuprins groaza și frica atunci când am realizat beleaua în care m-am băgat! Dacă se duce și mă reclamă? Exmatriculat a doua oară? Eram terminat! Adio școală de artă direcția șoferie sau școala de ucenici...

Auzi ce era în capul meu. Un biet repetent, printre străini, departe de casă și ...mă visam deja artist consacrat și vine cineva și spune... ce spune despre "opera" mea! Hi, hi, hi...

Nu s-a plâns! Om de onoare! Asta am apreciat cel mai mult la el. Nu m-a reclamat! Mândru dar plin de cavalerism! A înțeles că mă jignise în amorul meu propriu de...artist și eu reacționasem cum ar fi procedat în alte împrejurări și el...Ca să nu i se vadă ochii învinețiți a purtat ochelari de soare, timp de o săptămână... Spunea profesorilor că suferă de.. "fotofobie"! Am devenit repede amici! ...

- Îl știu, a sărit Fulda. Nu a intrat încă la Institut. La Cluj a dat ultima oară!

Lucrează la o cooperativă meșteșugărească, adaugă Rudolf

- Mare talent, Barany asta! O mână de artist, genială ca a lui Durer sau Michelangelo! La orele de desen, la modelaj, reda cu o expresivitate formidabilă orice amănunt anatomic al corpului omenesc... Îmi mărturisise că regretă că s-a născut prea târziu ca să mai fie artist total, ca în Renaștere!

Boris se oprește din povestit și își trece o mână prin bărbuța rară, roșiatică, ca de cneaz rus. Își aranjează la răstimpuri șuvițele ușor cârlionțate de pe frunte. O frunte scurtă, puternic modelată. Mai toarnă bere peste spuma din pahar, oftează și continuă...

- Să nu abandoneze... Cu talentul său imposibil să nu reușească... Acum ce mai lucrează? Ce suflet și la omul ăla...

- Expune la bienalele de amatori lucrări destul de mari. Unele complexe. Am văzut ultima dată un "cules de vie" bătut în aramă Poansonat. Un fel de basorelief superb, extrem de sugestiv! Arama roșie ca vița de vie toamna.

- Cu înzestrarea lui imposibil să nu reușească. Student la Cluj sau București, la Arte Plastice...

Au stat până seara târziu la povești. Paharele și ceștile cu cafea, golite, mucurile de țigară stinse în scrumieră s-au înmulțit dar nu peste măsură. A plătit Rudolf! Era mai mult decât bucuros că a finalizat cu bine o parte din lucrările pentru sesiunea de iarnă!

Fulda asculta sorbind pe îndelete din cafeaua care se răcise...Încă nu se apucase de fumat. La răstimpuri privea în jur, la indivizii care intrau și ieșeau din bufet, la chelnărița tânără care servea la cele cinci, șase mese din incinta mică, octogonală. Mereu și mereu revenea la o măsuță de lângă vitrina din față unde, stingher, se aciuase un tinerel imberb care nu servea nimic... Îi zâmbea cu toată fața, îl sorbea din ochi, se apleca spre el ori de câte ori îi vorbea, râzând fâstâcită.

"Ce grozav este să te iubească o femeie", își spunea Fulda cu obidă...Pe când unul ca el? De Codruța nu mai știa nimic...și la ce bun? Ar fi putu ieși în lume cu ea? Pe când cu una ca ea, după ce ar fi lepădat șorțul, boneta și halatul de pânză neagră, cine ar fi bănuțit că e o simplă chelnăriță, văzând-o la braț cu el?

Până la vacanța de iarnă de la sfârșitul lui decembrie Fulda a venit zilnic la Institut, seara sau după amiaza, să-l caute pe Boris.

III

- Am venit la București imediat după ce am terminat cu bacalaureatul și ne - au eliberat adeverințele pentru admitere... Nu am mai întârziat o zi. Nici măcar o zi! Ca să-mi iau rămas bun de la locurile unde am fost unele clipe atât de fericit și altele nenorocit și trist. De atunci nu am mai dat prin oraș. Au trecut șase ani! Ca un vis! Am fugit să scap de scandalurile ce se țineau lanț, iscate din pricina Dianeii.

Eram urmărit până și pe stradă, ziua și noaptea. .. Erau hotărâți să mă distrugă. Să scape cumva de mine!

Boris oftează și privește la soba de teracotă, aproape încinsă la roșu, ce funcționează cu gaz, a atelierului.

- Puteam să aleg Clujul! Să mă înscriu la Iași... Astea erau centrele cele mai importante și de fapt singurele din provincie. Am ales Capitala! Provincia te omoară! E foarte perfidă. Cu aerul ei dulce, prietenos, molcom, blajin, te hipnotizează și te înghite! Ca o mlaștină! Ca un pământ mișcător! Te dizolvă în câțiva ani...

În Provincie mori de tânăr! Te topești! Cârciumi, bufete, restaurante, cafenele. Te crezi unic! Te întâlnești zi de zi cu cei care își etalează plini de încredere proiectele, viziunile, cuceririle amoroase... Anii trec, visele se risipesc, siluetele din jur dispar, rămân paharele goale, scrumierele cu chiștoace și la urmă... ciroza! Morți care umblă de ici colo, cu burta umflată pe două bețe de chibrit; picioarele! Sau în patru! Morți...înainte de a fi trăit!

La răstimpuri **Picu** duce mâna la gură, cu degetele adunate, și trage cu sete din țigara aprinsă. Mucul de jar pâlâpie luminându-i fața, ochi încețoșați de aduceri aminte....

Nu pare mulțumit, bucuros, așa cum ar trebui să fie un student talentat, un artist format care va fi, mai mult ca sigur, șef de promoție. Va părăsi Institutul cu o diplomă de prestigiu în buzunar!

Îl macină ceva tulbure pe care evită să-l numească. Augustin simte din inflexiunile vocii care se gătuie la răstimpuri... dar îl ascultă cu nesăț.

- Mă gândesc uneori la Makai Jenó. Am auzit că a murit... Anul trecut sau acum doi ani... Nu cred că împlinise cincizeci și patru, sau cincizeci și cinci de ani! În floarea vârstei! Ciroză! Ce colorist înăscut!... Mi-a fost profesor. Tip de secui, mândru, foarte intransigent, grandoman. De omenie altfel!... Ca să-ți dai seama ce fel de om a fost, pot să-ți spun... Dumnezeu să-l ierte! Picu pufnește în răs..

- Odată, ce o fi fost în capul lui, cine, cu ce l-o fi supărat... A ieșit din bufetul de lângă Cinematografului Pușkin și... s-a pus de-a curmezișul liniei de tramvai! Era o stație unde se dubla linia și se încrucișau, din două direcții, tramvaiele. S-a crăcănat cu mâinile în șolduri... era vară, umbla în maieu și pantaloni scurți, și nu s-a mai dat urnit de acolo... Îți dai seama?

Boris pufnește într-un răs chicotit, ca de copil poznaș.

- N-au mai putut trece nici într-un sens nici în altul, tramvaiele Lumea s-a adunat în jur ca la urs. Scandal, vociferări, călătorii nervoși, comentând scena. Indignați! Da' cum.... Lui nici că-i păsa. Nu se clintea! Privea peste capetele mulțimii, umflându-și bicepsii, făcuse în tinerețe lupte greco-romane, cu mâsurile în șolduri. Fusese doar jignit în amorul propriu! În cele mai de nezdruccinat convingeri estetice. A trebuit să vină alarmați prietenii, să-l roage să se dea la o parte. La ureche, încetșor, să nu-i audă lumea... "Jeno, tu ai dreptate! Noi am greșit!", hai înapoi!

Îți imaginezi așa ceva aici, în... București? Acolo era Profesorul, Pictorul se socotea Artistul neînțeles! Ce a rămas în urma lui? Câteva tablouri. Mai nimic!

Picu tace, privind în gol prin vastitatea atelierului, pustiu la ora aceea târzie.

- Avea o soție blondă, subțirică. Mai înaltă ca el, cu zece ani mai tânără, continuă gânditor Picu. Ne preda desenul și modelajul. Anatomia artistică. Întorceam capul după ea când trecea pe coridor. Genul de femeie independentă. Makai venea uneori zgâriat pe gât sau pe față, la ore. Știam că a avut un "schimb de opinii" cu doamna!

Fulda și-i amintește vag. El scund, îndesat, cu un cap mare, fizionomie expresivă, purtând o pălărie cu boruri largi și o lavalieră la gât. Mergând alene pe Corso, cu mâinile la spate, alături de ea, subțire la mijloc ca o viespe, purtând o curea care practic îi strangula mijlocul. În bluză de vară și pantaloni negri, cizme cu toc înalt.

- Odată, în pauza mare... trece o profesoară mai plinuță, domnișoara Magda, prin fața lui. Se grăbea spre sala profesorală. Makai Jeno se dă la o parte și exclamă cu vocea lui de bas, admirativ:

-Magda! Da' maaari curi ai! "

Boris și Fulda izbucnesc în răs...

- Șase ani! Cât un secol! Oraș pervers și criminal! Ucigător de iluzii!...

Așa numește Boris Bucureștii. Plin de cele mai frumoase promisiuni pentru cei puternici, ademenitor și aducător de amărăciune și deziluzii pentru cei slabi.

- Am trăit cât pentru cinci vieți!... La ce bun?

Fulda Îl ascultă și îl ascultă și nu se mai satură. Îl urmărește, uneori atent, ca hipnotizat, alteori gândul îi fugе la cele povestite și caută să reînnoade crâmpeie din memorie, să reconstituie locul, atmosfera, misterul orașelului, în care a trăit zi de zi optsprezece ani fără să vadă, să înțeleagă, să pătrundă acolo unde acum îl poartă aceste amintiri pe care le ascultă cu nesaț!. Fumează, își scutură la răstimpuri umerii ca pătruns de frig, în sala cu podea de ciment a atelierului. Se înfioară plin de scârbă gândindu-se la viața sa, insignifiantă, netrebnică. ...Nu a făcut absolut nimic, nu a trăit ceva demn de a fi povestit, pus pe hârtie, transfigurat artistic.

O copilărie și o adolescență anostă, banală, într-un orașel de provincie, o viață între clasele de liceu și pereții unei case, cu dependențe la comun, fără să aibă o cameră a lui în care să se poată aduna și scrie. Își improvizase un fel de refugiu în fosta cameră de locuit pentru servitoare aflată la capătul bucătăriei și a scării de serviciu a apartamentului locuit cândva de familia unui medic evreu, deportat, acum ocupată de patru familii. La urmă, ca printr-un miracol, la 19 ani, ajuns aici, între oameni!

Picu izbucnește la răstimpuri, de unul singur, într-un chicotit înăbușit, amintindu-și câte o secvență hazlie, la care vroiește să-l facă complice pe ascultător, ca apoi să se întristeze subit.

Toată zbaterea, efortul, privațiunile îndurate, care au început cu atâția ani în urmă, au fost în van! Picu se apropie de treizeci, dar sunt mai bine de douăzeci de ani de când a plecat din comuna natală în orașelul învecinat de munte și de acolo la Iași, trecând prin internate, cămine și camere insalubre de gazdă, tot mai departe de ai lui, printre străini, ca în final, să ajungă să termine o facultate de mare prestigiu!

Dar asta ÎNCĂ NU ÎNSEAMNĂ MARE LUCRU...

Fulda ascultă tăcut și iar își aprinde o țigară. Fumează cot la cot cu "maestrul" în timp ce mintea febrilă îi aleargă pe zeci de făgașe care se intersectează, se suprapun.

IV

"Ce curaj! repetă în sine cu invidie și obidă..." Curajul nebun de a lua viața în piept!"... "Iată semnul omului de creație, al geniului - Curajul de a se înstrăina de casă, de a se rupe de ai săi, de a fugi de comoditate în căutarea Destinului... De la cea mai fragedă vârstă. Nu tot așa a făcut și Eminescu?"

Și-a imaginat căutarea și confruntarea cu "Destinul" ca pe ceva foarte concret... Un peisaj obscur, cu un drum de țară pustiu, care trebuie să ducă undeva și pe care nimeni nu are curajul să apuce și să-l străbată. A imaginat și notat în agenda - jurnal diferite modalități de a fugi de acasă și a duce o posibilă viață de proscris care în final să-l apropie de marile adevăruri ale vieții;

1. Să se angajeze ca zilier, muncitor necalificat pe un șantier, undeva în creierul munților,

2. Să lucreze pe un șantier la mare! La Năvodari! Pe urmele fostului șantier al Canalului Dunăre - Mare Neagră. A văzut urmele fostului canal transformate în bălți pline de smârcuri și păpuriși chiar acolo unde se termina tabăra de pionieri și începea o porțiune înconjurată cu sârmă ghimpată. Pe atunci nu a înțeles ce însemnau acele lacuri lunguiețe, oglinzi de apă înconjurată de trestii, pline de lintiță și foșgăind de șerpi. Fostul Canal, abandonat la începutul anilor '50!

3. Ar fi vrut chiar mai mult. Să treacă frontiera clandestin și să se ajungă în Asia de sud-vest, să participe la războiul din Vietnam.

4. Să ajungă în Africa. În Biafra seceionistă. Să lupte în junglă alături de rebelii lui Odjugu, pentru o cauză de la început pierdută, dar sublimă! Să fie martor la scene și imagini care nu se întâlnesc decât într-un război civil!

5. Să fi locuit în barăci de șantier, să fi cunoscut viața oamenilor de acolo, să-și facă mii de însemnări în agendele sale, să afle zeci de întâmplări și destine excepționale și reîntors în București, să scrie.

Să aibă o cameră numai a sa, undeva la periferia acestui oraș în fierbere și să-și scrie...romanul!

Nu a făcut însă nici un pas, nu a schițat un gest concret în această direcție și adolescența lui a trecut anost. Liceul, tocit după manuale și nimic altceva...

N-a avut curajul, semnul distinctiv al geniilor, de a porni în căutarea necunoscutului, așa cum fortuit a făcut-o Boris!

De aceea îl idolatrizează. Se simte fascinat de prezența lui. Îi simte prin toți porii talentul, acel câmp special magnetic al personalității care se manifestă prin gest, frază, linie trasă cu creionul pe coala de hârtie sau pe varul pereților.

Dar nici varianta de mai sus nu-l mulțumea.

Gânduri halucinante îi străfulgerau prin minte!

Tatăl, anostul, conformistul inginer Serafim Fulda, să fi fost un partizan care a luptat în Munții Făgărașului, împotriva comuniștilor!

Ce enormitate! E periculos numai să gândești mai mult de o secundă la așa ceva. Împotriva Partidului. A Partidului Comunist? Ca și cum ai dori să fi luptat împotriva evidenței! Împotriva bunul simț, a OMENIEI! Ce poți reproșa Partidului Comunist? Nimic! E bun, generos, asigură cele mai bune condiții tineretului dornic să învețe... Dă pâinea cea de toate zilele oamenilor muncii, creează condiții tot mai bune de locuit. Numai în București, e destul să dai un ocol cu tramvaiul 26 și vezi câte cartiere de blocuri noi nu se ridică la tot pasul.

Ce e mai minunat decât să locuiești la bloc, mai ales după ce ai stat ani de zile la comun. Să ai baia, bucătăria, intrarea separată de ceilalți, încălzire... centrală. La calorifer! Cât s-au zbatut părinții, mai ales tatăl, prin câte audiențe nu a fost ca să obțină un apartament la bloc...

Ce bucurie și mulțumire pe mama. I-a și scris, că s-au mutat de la comun. Au scăpat de coșmarul toaletei comune. E drept că undeva la periferia orașului, dar au toate ale lor, nou-nouțe!

Și totuși... Augustin simte că e ceva în neregulă cu Partidul. Ceva nefiresc! Ceva fals! De rumeguș presat și vopsit în roșu, Cum sunt mai toate pancartele pe care le poartă oamenii muncii la defilări.

Cu frazeologia atât de ostentativ umană. Nu te poți nici ascunde, nici feri de dragostea Partidului. Care ți se bagă pe gât! Și ești obligat să-l iubești, să-l slăvești, să-l cânti la tot pasul! Să nu-i vrei răul! Cum să-i vrei răul? Cum să nu-l iubești? ...El, Partidul îți vrea numai binele. Dar Augustin nu dorește acest bine, e sătul până peste cap de acest bine anosat. Eminescu nu a avut parte de grija Partidului! A murit sărac și deznădăjduit la ospiciu! Dar a fost Geniu! tocmai că s-

a putut manifesta departe de “binele “Partidului! Asta nu se spune în manualele de limba română. Pe care el, de cum le vedea copertile albastre de carton gros, se strâmba îngreșat. De mult nu le mai putea deschide ca să învețe din ele... Măcar aici, la București, să aibă curajul de a gândi, pur teoretic, împotriva logicii umane a Partidului. Să-și imagineze că - i dă cu tifla! Așa, gratuit, că e prea uman, din cale afară de grijuliu cu toți copiii, adolescenții, tinerii patriei, cu moșnegii și poeții care-l slăvesc în reviste și ziare:

**“Voioși îți cântă – Slavă ție !
Partid al celor ce muncesc!”**

Ar fi vrut să cunoască și câțiva dintre “nebunii” care nu au fost de acord cu “*Slavă veșnică lui Lenin*” și s-au dus în munți de au luptat. Nu ca partizanii din filmele sovietice care au incendiat tancuri nemțești și au aruncat trenuri cu muniție în aer. În munții Carpați e mai GREU SĂ URCE TANCURILE. Iar trenurile cu muniție nu mai circulă demult. Dar au luptat, a auzit, cu patrulele de miliție însoțite de câini lupi, sau plutoane de armată trimise după ei ca după răufăcători! De fapt așa au fost numiți: Bandiți!

S-au ascuns prin văgăunile munților ...

O cauză de la început pierdută, cum te-ai duce cu arcurile cu săgeți cu vârf de cremene împotriva tancurilor. Dar cu atât mai sublim sacrificiul! N-au vrut să li se bage pe gât atâta dragoste!

Și acum urma legenda biografică pe care o întocmea pentru sine cu multă migală... Tatăl, partizanul Serafim Fulda! Să fi trăit în concubinaj cu o femeie frumoasă, alta decât mama, care l-ar fi urmat în munți. La început o simplă elevă de liceu de 16- 17 ani, sau nu, mai bine o țărăncă viguroasă de la șes. El, Augustin Fulda ar fi fost fructul acestei iubiri unice și vinovate. Un exemplar viguros, bine înzestrat. S-ar fi născut în adâncul pădurii, într-un bordei săpat în stânca muntelui. Să fi fost crescut acolo până la vârsta de câțiva ani, apoi salvat în extremis din încercuirea finală în care tata ar fi murit luptând iar mama l-ar fi scos pe cărări neștiute din acel loc și l-ar fi dus, în ascuns, la niște bătrâni, buncii sau unchii ei, într-un sat de câmpie, uitat de lume. Să trăiască ca un copil proscris, între sătenii de acolo. Fără mamă , fără tată. Mai apoi dat la școala și în adolescență să ajungă în București.

Să înceapă viața de la zero, ca șantierist, locuind într-o baracă, apoi ucenic și la urmă muncitor calificat, primind de la stat o garsonieră și după orele de servicii, să scrie ceea ce își va fi amintit ca prin ceață văzut, auzit, povestit în șoaptă de bătrânii care l-au crescut.

Punând în fraze ce s-a păstrat în memoria crudă de copil. Să constituie scheletul romanului de debut. Groaza încercuirii iminente, strecurarea pe poteci dosnice sub împușcături, schimburile răzlețe de focuri, rafalele continue ale mitralierelor, hămăiturile câinilor, soldații unităților speciale ale Armatei, Securității, pornite în urmărirea lor....

Să stea și în gazdă, într-o cămăruță, undeva la periferie, dincolo de centura Ilie Pintilie, Ștefan cel Mare, Mihai Bravu', având uneori posibilitatea să iasă și să bea o cafea la Restaurantul Scriitorilor, sau să intre într-o Redacție de Revistă Literară, să-i cunoască îndeaproape pe marii scriitori, pe cei care scriu proză, pe romancierii în special. Pe Nicolae Breban, cel cu "Francisca" pe care a citit-o chiar în vara trecută. L-a uluit! Câtă putere de a crea o lume, de a descrie ceva care acum deja a dispărut, Bucureștii anilor '50!

Să-l cunoască pe Octavian Stoica, cel care a scris fragmentul înnebunitor de proză publicat în România Literară "Altân Ghiol".

Să cunoască o fată din Dobrogea, o turcoaică – și ea să-i vorbească despre acea lume a Orientului de la Mare Neagră.

Să poarte scurte dialoguri cu fel de fel de prozatori. Să-i descoase despre felul în care scriu, cum își organizează materialul, mici secrete, împărtășite ca de la egal la egal, chiar dacă între ei sunt cinci, zece sau mai mulți ani, diferență de vârstă.

Despre Nicolae Breban i-a povestit multe doamna Lucreția Mogoș, spunându-i cu mândrie că este fiu de preot greco-catolic. Deci un tânăr foarte cult, inteligent și ambițios, care a suferit mult în viață!

Să aibă acces ca muncitor-scriitor la fondurile secrete, interzise, ale bibliotecilor și să se scufunde în lectură și câte zece ore pe zi, iar seara să meargă la lucru în schimbul de noapte.

Să frecventeze sălile de spectacole, expozițiile, iar când lucra în schimbul doi să frecventeze după ieșirea din tură, noaptea, bodegile și restaurantele, bufetele mizere ca să asculte nenumărate întâmplări și vieți povestite la un pahar de țuică, de vodcă sau de bere.

La urmă, după un an sau doi, să-și dea demisia de la locul de muncă, strungar sau matrișer, ce o fi fost la o fabrica sau uzina din marginea Bucureștilor, să se să se închidă în cămăruța lui, chiria plătită în avans pe zece luni și să înceapă munca la inegalabilul roman.

Abia după publicarea lui, un mic succes, notabil, să devină student chiar și la... Filologie! Dar un student cu prestigiu! ...Să fie "cineva"! Fetele să roiască sfioase și curioase în jurul său, al aureolei sale de creator autentic! ...

Și tot nu ar fi fost de ajuns! Ar mai fi trebuit ceva...

Ajuns aici Augustin Fulda simte un gust amar în gură și se trezește din reverie. Privește buimac în jur. În fața lui se află Boris. Vorbește foarte încet cu fața plecată asupra unei coli de hârtie. Mereu își potrivește câte una sub mâna dreaptă pe care o mișcă ușor, cu delicatețe.

V

- Am dat la sculptură și nu la pictură pentru că nu aveam bani să-mi cumpăr pensule și culori... Ustensile... Aici se cerea doar un creion pentru desen... Până și colile de bloc ni le-au pus ei la dispoziție...

- N-ai avut emoții?

- Nu! Știam că o să intru. Nimic nu-mi sta în cale! Aveam certitudinea asta...

- Ciudat...

- Au venit două subiecte. La alegere; “Meșterul Manole” și “Danko”. Ne-au dat să citim rezumatele.

Fulda se scutură cu putere de visările sale, care nu-l duc nicăieri și îl urmărește concentrat pe Boris.

- Uite!

S-a aplecat și mai mult și a început să schițeze pe coala de pe masă, cu un ciot de cărbune.

Fulda tace și încuviințează, urmărind cu atenție mâna maestrului care se mișcă cu febrilitate.

- Șapte locuri! adaugă Picu privind-l cu subînțeleș. O grămadă de candidați! Vezi și tu câți au rămas în anul VI! ..

- Șapte!

- Inși care cheltuiseră bani. ... ore cu “maeștri” cu profesori universitari din București.

- Nu te-a descurajat asta?

- Comisia a fost comisie! Examenul... Concurs! Pe viață și pe moarte! Fără menajamente! Înțelegi?

- Da...

- Au venit subiectele.... Am ales “Meșterul Manole – Proiect de monument”... Să concep și să desenez.

Picu se însuflețește, dă la o parte tot ce se află pe masă și schițează cu gesturi tot mai largi pe coala albă de hârtie.

- Privește! și depărtându-se de masă, o trase mai aproape, schițând cu lejeritate un cerc mare, cu cărbunele. Cam așa!

În atelierul de sculptură al anului șase, o sală vastă într-o clădire veche, ascunsă în spatele curții mari de la stradă, tavan foarte înalt și ciment pe jos, cu lădițe cu lut umed prin colțuri, postamente pe care se află machetele în finisare ale lucrărilor de absolvire, e liniște. Au rămas ei doi și focul care fâșâie pașnic în soba de teracotă. Miroase zdravăn a lut reavăn, a ciment ud, a teracotă încinsă, a gaze arse și afum de țigară. Afară e foarte rece. Un frig umed, care pătrunde până la oase....

- Primul cerc! Cel mai mare. Semnifică povestea... Cotidianul... Manole, meșterii, discuția cu Negru Vodă, proiectarea zidului, a schelelor... Bun!

- Al doilea cerc, mai mic, aici jos, în interior. Cei doi. Manole și Ana. Dragoste de soț și soție care îi unește! Dragostea de bărbat, dragostea de femeie, dragostea de viitoare mamă. Al treilea cerc. Dorința de realizare... Cu orice preț! Știi, zidul se dărâma în fiecare noapte! El le-a propus să zidească prima femeie care va veni cu mâncare la ei, la temelie zidului. Aici jos. Un punct mare, rotund!

Al patrulea cerc, mai sus, aproape de centrul celui mare. ...Manole – singur, pe acoperiș, fără puțința de a mai coborî. Nici nu mai dorea după ce-și pierduse femeia. Mai sus, în adâncime - un al doilea punct! Și din el acesta, raze spre cele patru direcții. Știi ce semnifică?

- Nu...

- JERTFA! - SACRIFICIUL!

- Da, îngână Fulda nedumerit.

- Cum să vizualizez asta plastic?

- ??

- Simplu: am dus de sus în jos o linie verticală! O vezi? Asta semnifică VIAȚA, Viul!

Picu se îndreaptă din șale și privește printre pleoapele mijite seria de cercuri circumscrise în interiorul celui mare, străbătute de verticala subțire, abia vizibilă.

...- Dreapta asta e absolut verticală! Nu se abate nici la stânga, nici la dreapta! Dacă se înclină un pic înseamnă boală!... Dacă mai mult, boală, prăbușire. La orizontală - Moartea! Vezi?

- Da...

- Linia asta orizontală este Sfârșitul!... în cele – patru cercuri circumscrise, și îngroșă T-ul apărut acolo.

- Moartea a pus capăt oricărei aspirații!

- Asta-i ideea monumentului?

- Nu! Ai răbdare. Până la Hristos pe un T ca ăsta erau răstigniți tâlharii, criminalii, răufăcătorii. Deci: Verticala - Viața! La capăt, Bara orizontală - Moartea! Anulează toate eforturile, realizările. În fața morții nu mai ești rege sau sclav, ești nimic!

Fulda privește fără să înțeleagă seria de cercuri tot mai mici desenate în jurul aceluia T mare ce răzbate din mănunchiul de raze subțiri.

- Deasupra liniei orizontale am tras o linie. O vezi?!

- Da!

- Ce-am obținut?

- O cruce!

- Am obținut **Crucea!** Ea simbolizează **Jertfa în absolut!** Drumul spre Viață prin moarte! Drumul spre Înviere! Biruința asupra morții! Asta este Jertfa și Creația! Nu se poate una fără alta... Biruință asupra morții!

Crucea este cea mai perfectă sculptură a omenirii. Absolut spirituală. Dar lumea nu o mai vede pentru că s-a banalizat prin repetiție.

Poezie**CARTEA IORDANULUI****I*****URCĂM ÎN SPIRIT...***

așa cum urcă timpul pe trupul istoriei,
îl cuprinde ca-ntr-un clește,
apoi tace... tace...
devine amintire.

Din apa Iordanului ridic douăsprezece pietre –
după numărul celor doisprezece apostoli
care au urcat scara istoriei
fluturând legea iubirii
necunoscută până atunci.

Apă nouă, cine a tăiat în valul tău crucea Domnului?

Apă nouă, glasul meu se tremură,
se șoptește glasul meu,
se gângurește, se tace glasul se amuțește.

Straniu este a căsa apa Iordanului cu coasa dragostei.
Se suspină glasul meu, se elaborează,
Se trece printr-un limbaj,
plutește prin el ca o barcă, se duce spre mare.

Călătorește glasul meu, se trece printre umbre,
este bărbat în câmpia Iordanului.
Pescuiește glasul meu, culege pietre
douăsprezece – după numărul apostolilor,
apoi se întoarce spre mine și îmi întinde cupa cu fericire.

Mie
mi se face frică!

II

„În zilele acelea
a venit Ioan Botezătorul
propovăduind în pustia Iudeii”
(Matei c.3, v. 1)

MI SE FACE FRICĂ

atunci când ating urmele acestea,
pământul, ramurile, aerul...

În jur,
pustia Iudeii, Marea Moartă,
Ținutul de piatră a Moabului
și Iordanul ca un loc marcat cu verdeață.

Părinte îl avem pe Moise,
curând vom trece Iordanul...

Dar Ioan? Tună în pustie mânia lui, fulgeră.
Se ghemuiesc sperjuri, asasinii...
Incestul se ascunde sub vălul roșu,
tece pe ulițe cu masca urâciunii pe față.

- Părinte, iată-ne!
Copiii Tăi, veniți de departe,
din pământul Daciei, cu cronicile noastre bătute în aur,
multiplicate pe la colțurile sângelui, susținute de unii...

- Părinte, cu cine ar trebui să rivalizăm în privința virtuților?
Cu cine în privința memoriei noastre genetice?

- Mai bine ascultați-l pe Ioan Botezătorul!
El pregătește toate navele pentru marea călătorie.
El ridică mâna și dreaptă îți face măduva spinării.

Piciorul nostru în urma piciorului său, crească noi poeme!

Iar despre migrările genetice –
un lucru vom presimți:

foșnetul lui în foșnetul nostru
și al copiilor noștri
ca un izvor.

III

CA UN IZVOR

țâșnește poemul din ființa poetului.

Totul este flacără, lumină, energie,
poem este, cristalul dintre sinapse.

- Acesta este izvorul lui Ioan Botezătorul.
Aici boteza Ioan când apele Iordanului erau umflate...

Cezar dădea muguri.
Linda fierbea ca o căprioară,
Sabina – fluture din floare în floare, înger cu aripi de lumină,
Diana culegând lăcuste uscate și
George presimțind sufletele noastre nostalgice.

Ai – era o înfiorare pe care nu o mai trăisem!
Îmi țineam trupul îmbrățișat să nu îl pierd.

Lăstarii unor senzații nemaicunoscute îmi străpungeau pielea,
creșteau...

Era o serbare ca la nașterii lumii.
Lianele, în transfigurarea lor, purtau scări de aur către Domnul.

Toiagul din mâna lui Cezar era înflorit
și banca pe care am poposit măcinați de lacrimi era de aur.

Era o serbare ca la nașterea lumii.
A șaptea oară mă nășteam,
a șaptea oară împleteam aromele timpului meu
cu ale timpului Domnului
cel ce ține-nchise-n el marile Țărmuri.

Ca niște vuiete ale altei realități s-au apropiat cuvintele,
Buzele mele erau cuprinse de sunete.

Mi-am apăsât cu putere mâna pe gură
așa cum apeși o rană să nu curgă sângele.
Câteodată, când rana cântă,
așa cum cânta aici, la apa Iordanului,
eu însămi mă vuiesc înspre
alte realități.

IV

„ Atunci a venit Iisus din Galileea la Iordan,
către Ioan, ca să fie botezat de către acesta.”
(Matei, c. 3, v. 13)

ALTE REALITĂȚI

am trăit în pământul Domnului
care numai pământ nu este –
e focul, energia,
cristalul sângelui...

Ce altceva sunt poemele acestea,
pământul din Grădina Raiului
crăpat de seceta anului 2005, nisipul și piatra?

Ce altceva cartea, rana, marea înjunghiată, explozia,
îngerii cu eșarfe albe și apa ce curge îndelung pe obraz,
cumplit de limpede, cumplit de curată.

- *Aici a fost botezat Iisus!*

Mă instalasem într-un colț, tremuram,
aveam tot ce-și putea dori un poet, plângeam.

O pasăre m-a ascuns sub aripă – tremuram.
Vorbeam în gând, plângeam!

M-am apropiat de locul botezului.
Aș fi putut să mă prăbușesc,
să îngăim câteva cuvinte, să scâncesc.

Aș fi putut să mă târăsc,
să-mi smulg încălțările,
să-mi umplu buzunarele cu pietre...

Aici ai fost botezat, Doamne!
Îți mulțumesc pentru zborul acesta
și pentru poem!

V

ȘI PENTRU POEM
este prea mult, prea mult...

O pasăre se înalță din pământ.

O privesc încremenită.
Cineva toarnă lapte și miere
pe albia părăsită a Iordanului.

Undițele Domnului ne pescuiesc.
Vom sfârși cu un copac mare în jurul nostru.

Legăturile mele cu pasărea
care s-a înălțat din pământ
se cunosc după ochii ei
ce mă poartă pe deasupra apei
la miezul nopții.

Domnul ține în palme apa Iordanului.
Clopotele sună – Cline, pe trecutul nostru rătăcitor!

O pasăre s-a înălțat din pământ.

Curge ulei, cad frunze de măslin
deasupra capetelor noastre!

VI

DEASUPRA CAPETELOR NOASTRE
nu zboară decât pasărea Domnului,
porumbelul vieții și al morții,
descifrând lacrimile, starea sinelui,
strălucirea porților atingând cu grijă pământul,
pietrele, nisipul fin al Iordanului.

Un copil umblă prin noi, râde,

se scaldă în cristelniță.

Soarele arde,
poetii nu mai pot plânge,
li se întunecă lacrima înăuntru.

Deasupra capetelor trece porumbelul.
Apele Iordanului încremenesc,
se despart ca pentru amiază.

Martor al puterii mele de a rămâne viu
în mijlocul atâtor renunțări
stă marea conștiință universală
ce va rămâne pururi
alături de noi.

VII

ALĂTURI DE NOI,
aproape fizic, era Îngerul.

Îi simțeam atingerea mătăsurilor fine –
aripi de lumină pe fețele noastre

Nu am avut ochi să cuprindă piatra, nisipul,
mărăcinii deșertului, scaieții mărunți, ierburile uscate,
lianele albite, lăcustele încremenite pe ramuri,
aerul încărcat de arhangheli,
cerul și apa Iordanului prea liniștită, prea liniștită...

Nu vă mirați!
Alături - Îngerul,
unul singur, venea, o lua de mână pe Sabina, apoi pe Linda, apoi...
așa, pe rând, pe toți...

Era un izvor de răcoare venit de sus.
Se învârtea, ne făcea semn să ne apropiem,
apoi se cocoța pe acoperișul Catedralei Ortodoxe,
al cărei acoperiș poleit cu aur strălucea –
spre bucuria depărtărilor.

VIII

SPRE BUCURIA DEPĂRTĂRILOR

am început să cânt:

*Și-n urma urmei, înspre grija cui,
Nevinovați, am fost trimiși în lume
Să năștem prunci, născându-ne pe noi,
Măreața stingere chemându-ne pe nume.*

*Spre grija cui, cu un bănuț în palmă
Și mâinile pe piept, întinși în iarbă drept
Pornim cu trâmbițe, cu fața înspre aștri.
Un clopot spart ne este timpul, îl purtăm pe piept.*

*Atâtea sunete s-au spart în nopți
Și-atâtea în puterea noastră stat-au.
O roată mare ne-a învărtit la sorți,
Dar apele, cu muget, tot ce-a fost, luat-au.*

*Acum, spre grija cui, cu un bănuț în palmă
Se trece timpul nostru plin de flori?
Spre grija cui, cu rănilile – o mie-
Închise-n lutul greu, sub marile ninsori.*

*Spre grija cui această trecere, spre cine,
Privirea-ntoarsă și plină de fiori?
Spre cine rădăcinile uscate, învierea
Din mormânt, cum Lazăr, de atâtea ori?*

Apoi depărtările au trimis un cal
să-și înmoaie botul în apa de lapte și miere
a Iordanului.

Eu am strigat cu toată puterea
și am început
să mă clatin!

IX

SĂ MĂ CLATIN

ca plopii din Vălani,
să călătoresc sub copacii aceia fantastici,
sub care la douăzeci de ani
închipuiam frumoasa moarte.

Singură atunci,
așa ca și acum, pe apa Iordanului,
îmi înfășuram trupul în rochia singurătății,
fericită că nu voi sfârși însetată.

Multe sunt serile în care, ghemuită, tremurând,
împrăștiam cuvinte în jur să-mi țină de urât.

Mi-a fost frig de multe ori
atunci când călcam pe gheață
cu ființa mea biologică,
până când,
într-o zi am văzut, Dumnezeule,
cum ai murit
pe o cruce în Iudeea.

X

PE O CRUCE ÎN IUDEEA

ai murit Iisuse.
Tu păzești cerul și pământul
cu sângele Tău.

Gură nu am să pot vorbi în preajma Ta.

Mică sunt.
Mă trezesc din Tine ca dintr-un somn.

Uscate mi-au fost ramurile.
Lăstarii tâșnesc ca dintr-un ou.

Oare am dreptul la aceste cuvinte?

XI

„Ioan însă Îl oprea zicând:
 „eu sunt cel ce are trebuință
 să fie botezat de Tine,
 și Tu vii la mine?...”
 (*Matei, c. 3, v. 14*)

OARE AM DREPTUL LA ACESTE CUVINTE

în prezența Ta, Doamne?
 Pământ ars,
 văzut de simetrice fericiri,
 ce arbore cosmic a legat cerul cu tine,
 ca ochii mei să gângăvească înaintea ta?

Aici am aflat uneltele torturii sufletești
 pe care le binecuvântezi,
 aruncându-mi trupul ca pe o mătase artificială,

Urmele Sfântului Ioan fierb în jurul meu înțelegeri
 pe care nu le-am bănuțit a fi.

Laptele zilei țâșnește din ugerul minții.
 Mă las în voia lui
 ca și cum m-aș lăsa de pe un pod în apa limpede.

Iată apa Iordanului încremenită sub privirile noastre.

Nu sunt vrednică!
 Pierdută în paradisul inimii, rățăcesc.

Aleluia!
 O mantie înconjoară locul.
 Ea cade din înalt.

Aleluia!
 Greutatea ei
mă copleșește.

XII

„Și răspunzând Iisus, i-a zis:
” *Lasă acum, că astfel se cuvine
ca noi să-mplănim toată dreptatea*”.
(Matei, c. 3, v 15)

MĂ COPLEȘEȘTE

vibrația, energia ce crește, crește...

Pentru forma dreptății și umbra ce mă-nsoțește
nu am deschis ochii la vremea cuvenită.

„Ai frică de Domnul!” – spunea înțeleptul satului
când mă lua de mână și mă ducea la biserică.
Treceam prin ziduri și călătoream în toată scriptura.

Uneori mă revoltam,
nisipul Moabului îmi umplea ochii de lacrimi,
mă scaldam în apa Iordanului,
îl ascultam pe Domnul, îl urmam și îi duceam crucea...

La vremea prunciei s-au întâmplat toate acestea.

Iată apa Iordanului.
Înțeleptul satului mă privește de sus.
Tremur.
Îmi arunc rochia de carne în ape. Mă prăbușesc!

Nu m-am supus la vremea cuvenită
tuturor încercărilor, Doamne.

Aripile mele desfigurare
încep să devină aripi.

XIII

*„Și după ce a fost botezat,
Iisus a ieșit îndată din apă,
și iată cerurile s-au deschis; și Ioan a văzut
duhul lui Dumnezeu pogorându-se ca un porumbel
și venind peste Dânsul.”*
(Matei, C.3,V.16)

ÎNCEP SĂ DEVINĂ ARIPI
cuvintele, brațele, ramurile albite de ploii...

A văzut cerurile deschizându-se,
și zbuciumul nisipului l-a văzut, al pietrei, al pământului...

A văzut clepsidra întoarsă.

ISTORIE LITERARĂ

BÉKESI Krisztina

ÎNCADRAREA PERSONAJELOR FEMININE ÎN DIFERITE TIPOLOGII DIN ROMANELE RUSOAICA, DONNA ALBA, FEMEIA DE CIOCOLATĂ A LUI GIB I. MIHĂESCU

Alături de scriitori ca Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Anton Holban, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib I. Mihăescu se încadrează în rândul scriitorilor interbelici. La fiecare dintre acești scriitori observăm preocuparea pentru analiză psihologică, dar acest motiv la Gib Mihăescu este prezent într-un mod aparte.

Gib Mihăescu este scriitorul obsesiei. În romanele sale folosește acest motiv în mod frecvent, combinat cu analiza psihologică. Este preocupat de studierea complexității obsesiei, personajele sale sunt expresia fizică și psihică a unor variate tipuri de obsesie. Această preocupare de obsesie provine din literatura rusă, de la Dostoievski, Gib Mihăescu fiind un mare admirator al acestuia. De la Dostoievski, Gib Mihăescu a preluat psihologia obsesivă, monomania și măcinarea interioară. Din acest motiv el este numit de mulți critici primul scriitor dostoievskian din literatura română. Totuși, analiza psihologică la Gib Mihăescu se deosebește de cel dostoievskian prin forma ei și prin maniera ei lucidă. Alături de obsesie în general, scriitorul este preocupat de a crea personaje chinuite de obsesie erotică. La nici un scriitor înaintea lui Gib Mihăescu, nu găsim personaje suferind așa tare de obsesii. De sub această generalizare nu face excepție nici o creație al acestui autor.

Participând și el la război, de multe ori putem observa preluarea acestui motiv în scrierile sale. Dintre eomane cel mai bun exemplu este *Rusoaica*, având o situație de bază foarte asemănătoare cu cele trăite de autorul său în timpul războiului. Însă nu doar acest motiv este singurul de origine autobiografică. În romanul *Zilele și nopțile unui student întârziat* personajul principal este un tânăr student la facultatea de drept, dar autorul însăși a fost licențiat în drept. În romanul *Donna Alba* iar avem detalii care aparțin sferei juridice: personajul principal lucrează la biroul unui mare avocat. Un alt element autobiografic, care apare într-una dintre romanele sale este pasiunea lui Gib Mihăescu pentru astronomie, tot așa ca și al personajului principal al romanului *Brațul Andromedei*. Nu doar Gib Mihăescu era fascinat de literatura rusă, dar și Ragaiac, eroul romanului *Rusoaica*.

Un alt caracter senzațional al literaturii lui Gib Mihăescu este folosirea tehnicii romanului polițist. Dar această tehnică nu se rezumă doar la folosirea ei asupra faptelor, deși chiar și acesta este un lucru de remarcat, așa cum apare în romanele *Rusoaica* și *Donna Alba*. Tehnica romanului polițist a fost aplicat de

către Gib Mihăescu și asupra analizei psihologice, astfel creând o nouă formă care îi este proprie și care dă efecte noi și neașteptate.

Astfel Gib Mihăescu nu este „doar” un scriitor interbelic ci este un scriitor prin excelență al obsesiilor, un scriitor dostoevskian, dar posedând o maximă originalitate.

În literatura română și în romanele lui Gib Mihăescu observăm o schimbare în ceea ce privește caracterele feminine. Toate aceste caractere au originea în literatura română a secolului al XIX-lea, și pentru a primi o imagine complexă a personajelor lui Gib Mihăescu, trebuie să studiem cum au apărut acestea în romanele anterioare.

În general, la personajele feminine din romanele al secolului al XIX-lea logica acțiunilor, chiar și a celor inspirate din patimă, evidențiază în vorbă și gest limpezimea psihologică demonstrează foarte clar reacțiile lăuntrice. Cochetăria, gest proprie feminității este orientată spre liricizarea erotică. Gelozia femeilor este declarată la fel cași iubirea, astfel sufletul eroinelor devenind străveziu pentru erou sau cititori. La Duiliu Zamfirescu, idealul feminin apare sub două aspecte ce se vor prelungi în literatura interbelică. Primul aspect este întruchipat de Sașa, din romanul *Viața la țară*, ce are de a face cu idealul romantic al donnei angelicata, care însă primește dimensiunea accesibilității. Al doilea spect constă în căutarea prototipului feminin complementar. Chiar din primele romane a literaturii românești idealul feminin întruchipat nu e voie să fie confundat cu tipul femeii superioare. Spre deosebire de femeia ideală, cea superioară generează rivalități, gelozii și dușmănie datorită inteligenței și capacității sale. Aceste două tipologii feminine au ajuns la cea mai clară prezentare în romanele lui Gib Mihăescu și Camil Petrescu. *Donna Alba*, eroina romanului cu același titlu este reprezentanta femeii ideale încarnate, iar donna t., din romanul intitulat *Patul lui Procust* este un exemplu foarte bun al caracterului feminin, care a ajuns în romanul interbelic tipul femeii superioare.

Cele două momente din viața eroinei feminine Tincuța, din romanul *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* a lui Duiliu Zamfirescu, au și ele ecou în romanul interbelic. Ca femeie măritată, Tincuța întruchipează tipul specific al bovarismului din romanul românesc. Eroinele bovarice din literatura română se sting ca și cele romantice de dezamăgire și regret. Această formă de bovarism o vom reîntâlni în proza lui Sadoveanu și a lui Cezar Petrescu.

Mara, din romanul cu titlul identic al lui Ioan Slavici, mai ține în mare măsură de femeile virilizate a literaturii române din secolul al XIX-lea, și-și va găsi puține succesoare într-o beletristică din ce în ce mai interesantă de feminitate, una misterioasă și atrăgătoare. Fiica ei, Persida este văzută ca o fată care desfide barierele și prejudecățile sociale și silește în cele din urmă pe cei din jur să accepte alegerile sale. La ea sentimentul nu se luptă îndelung cu rațiunea ci izburnește năvalnic și dictează deciziile cele ai nesăbiute.

Romanul *Rusoaica* este capodopera lui Gib Mihăescu. Problematika romanului constă în căutarea obsesivă a lui Ragaiaac pentru a găsi femeia ideală, rusoaica. Ragaiaac, personajul principal al romanului, este locotenent de grăniceri trimis pe malul Nistrului, la sfârșitul primului război mondial, pentru a opri pe cei care vor să intre în țară fără permis peste fluviu. Aceasta este situația de bază de unde pornesc mai multe conflicte. Ragaiaac visează la femeia ideală, care există doar în gândurile sale, și pe care a creat-o după modelul femeilor din literatura rusă, create de Dostoievski, Tolstoi, pe care Ragaiaac îi citea cu mare admirație. Putem deci urmări pe de o parte analiza obsesiei erotice al lui Ragaiaac, dar există în roman și un fir, unde autorul folosește tehnica romanului polițist, ce constă în cercetarea lui Ragaiaac, de a prinde soțul Niculinei Serghe Bălan, conducătorul contrabandiștilor.

Obsesia erotică a lui Ragaiaac este prezentată prin relația lui cu diferite femei, fiind în căutare obsesivă a femeii ideale. În primele pagini ale romanului apare Marusea. Această femeie trezește sentimente de dragoste în Ragaiaac, și are de gând să o ia de nevastă, dar fiind trimis pe malul Nistrului, relația lor se rupe. În căutarea lui disperată, Ragaiaac se întâlnește cu o țigancă, pe care o identifică cu zeița Diana. Acest fapt este determinat de fascinația lui Ragaiaac pentru legendele antice. Deși el nu are planuri serioase cu această fată, mai târziu vrea s-o caute dar n-o mai găsește. În rândul femeilor care sunt substitutele rusoaicei urmează Niculina, soția lu Serghe Bălan. În mod ciudat nu Ragaiaac o caută, ci ea trimite vorbă locotenentului că vrea să-l cunoască. Acesta la început se miră de firea îndrăzneată a femeii și din orgoliu nu vrea să treacă pe la ea, dar mai târziu curiozitatea și virilitatea lui îl va alunga în brațele acesteia. Deja de la începutul relației lor se anticipează o anumită tensiune ce izvorăște din faptul că amândoi vor să domine pe celălalt. Acest motiv va apărea regulat de fiecare dată când se întâlnesc, dar fiindcă Niculina se va îndrăgosti de Ragaiaac, doar bărbatul va continua să facă eforturi să domine femeia, aceasta dându-se bătută în acest joc demonic. Ragaiaac trebuie să lupte împotriva sentimentelor femeii pentru soțul său dar și cu orgoliul acesteia.

În toată această vreme rusoaica este prezentă la început în gândurile lui Ragaiaac, dar apoi se încarnează prin apariția Valiei. Să fie mai complicat și mai tensionat firul narativ, autorul nu i-a „permis” lui Ragaiaac s-o vadă, ci aude doar de aceasta din povestirile camaradului său, Iliad, care a întâlnit-o și a avut o relație intimă cu ea. Încurcarea acestor fire epice dă un dinamism romanului, iar analiza psihologică a obsesiilor o face formidabilă în rândul romanelor din literatura română.

Ca și în celelalte romane a lui Gib Mihăescu, și în romanul *Rusoaica* femeile au un rol esențial. Deși personajul principal al romanelor este un bărbat, acest personaj nu ar exista dacă nu ar fi existat femeile din jurul lui, deoarece acestea ajută la formarea ași crearea personajului principal masculin.

Dacă vrem să realizăm încadrarea personajelor feminine în tipologii, cel mai bine este să alcătuim aceste tipologii din mai multe perspective, deoarece

personajele feminine din romanul *Rusoaica* sunt atât de complexe încât nu pot fi încadrate într-o singură tipologie.

Prima dată vom analiza personajele feminine din punctul de vedere al implicării acestora în conflict. Din această perspectivă avem tipul femeii, care apare doar pentru un scurt timp în viața personajului masculin, și îi ocupă gândurile doar pentru un scurt timp. Contribuția acestor femei la conflictul romanului nu este semnificativă, doar într-o mică măsură. Astfel de femei sunt Măriuca, păzitoarea de capre și Marusea.

Măriuca este o femeie văduvă, însă tânără și este cumnata Niculinei. Ea, ca toate femeile din sat poate fi sedusă cu mare ușurință, datorită naivității sale și faptului că este singură. Soldații lui Ragaiac atrag atenția acestuia asupra văduvei, dar nu uită să menționeze că Măriuca este cumnata Niculinei, cu care Ragaiac deja avea o relație de amor, însă în acel moment Ragaiac și Niculina erau certați. Locotenentul stă mult pe gânduri și analizează situația propusă de soldați din punct de vedere moral, fiindcă nu s-ar cuveni să își înșele iubita cu o rudă a ei. Până la urmă însă virilitatea sa și faptul că vrea să se răzbune pe Niculina va fi mai tare și va accepta chemarea Măriucăi și va petrece o noapte cu ea. Această aventură însă nu va avea consecințe care ar influența în mod deosebit conflictul romanului.

Păzitoarea de capre, numită de Ragaiac Diana, și ea apare doar o singură dată și din aventura aceasta nu se naște nimic semnificativ ce ar influența conflictul.

Marusea, logodnica lui Ragaiac, apare la începutul și la sfârșitul romanului, dar în afară de faptul că și ea este o aventură pentru Ragaiac, nu are contribuție prea mare la conflictul romanului.

Din perspectiva conflictului, Valia, rusoaica, este tipul de femeie din cauza căreia se naște conflictul. Odată cu „nașterea” ei în imaginația lui Ragaiac va influența în mod deosebit viața acestuia. Ea va fi motivul fiecărei acțiuni a lui Ragaiac, dar și scopul acțiunilor acestuia. Toate relațiile bărbatului cu celelalte personaje vor sta sub umbra prezenței rusoaicei. Toate femeile cu care el va avea contact vor fi asemănate ei, dar tot timpul va fi o dezamăgire, pentru că această rusoaică nu va fi găsită în nici una dintre femeile cunoscute de el. Motivul pentru care Ragaiac se va implica în diferite relații cu personajele feminine va fi căutarea lui obsesivă după femeia visurilor sale și scopul tuturor faptelor este găsirea, întâlnirea și posesarea acestei femei. Odată cu apariția Valiei, tensiunea conflictului crește și abia atunci putem asista cu adevărat la căutarea obsedată a lui Ragaiac, pentru a readuce această femeie în țară și dorința lui devastatoare pentru a întâlni femeia mult dorită, care i-a definit toată ființa și toată viața. Astfel Valia va determina toate faptele, gândurile și vorbele lui Ragaiac.

Niculina, soția contrabandistului Serghe Bălan, are un rol semnificativ în conflictul romanului. Ea este tipul de femeie care vrea să ocupe rolul cel mai important în viața lui Ragaiac și încearcă să schimbe situația de bază în favoarea ei. Prin faptele sale ea face tot posibilul de a lua locul rusoaicei și să îi

demonstreze lui Ragaiac că această femeie nu există și că ea, Niculina, corespunde perfect așteptărilor acestuia. Prin forțele sale de seducție de multe ori obține ca Ragaiac să se gândească la ea ca și cum ar fi rusoaica mult dorită, și pentru câteva momente avem impresia că va reuși să schimbe conflictul romanului, dar în momentul în care Ragaiac își dă seama că nu Niculina este femeia mult visată, ne dăm seama că influența rusoaicei este mai tare decât cea a Niculinei, și Niculina oricât va încerca nu va reuși să schimbe gândurile lui Ragaiac. În ceea ce privește conflictul dintre Ragaiac și Serghe Bălan, Niculina are și aici rol important. La început își ocrotește soțul și încearcă să evite întâlnirea dintre Ragaiac și soțul gelos, dar mai târziu Ragaiac își dă seama că Niculina trebuia să-i distragă atenția, ca Serghe Bălan să-și desfășoare liniștit afacerile ilegale. Dar la urmă atitudinea niculinei se schimbă, îl va ajuta pe Ragaiac să-l prindă pe contrabandist, astfel Niculina va ajunge să aibă un rol esențial în conflictul romanului, dar nu pe planul pe care și-ar fi dorit-o ea.

Dacă încercăm să încadrăm personajele feminine în diferite tipologii, având în vedere prezența lor cantitativă pe parcursul romanului, vom obține un rezultat surprinzător. Măriuca, țiganca și Marusea, sunt tipuri episodice, ca și contribuția lor la conflictul romanului, prezența lor cantitativă este la fel de mică. Însă cazul Niculinei și a rusoaicei este mult mai interesantă.

Deși rusoaica încarnată în Valia, este prezentă pentru o foarte scurtă perioadă, totuși ea este tipul femeii omniprezente. Deși fizic apare doar o singură dată pentru un foarte scurt timp, trăind în gândurile lui Ragaiac, ea este prezentă de la începutul până la sfârșitul romanului. Nu există clipe în care ea nu ar fi prezentă. Chiar dacă ragaiac este cu o altă femeie, în gândurile sale o are pe rusoaică, el caută diferențele dintre partenera lui și rusoaica, ajungând mereu la concluzia că nici o femeie nu se poate asemăna rusoaicei, astfel rusoaica își menține locul și va continua să fie femeia omniprezentă. Toate acțiunile se vor petrece în jurul ei, adică toată căutarea lui Ragaiac va avea în centru femeia ideală, dar și mai târziu, locotenentul chiar se va bucura când va prinde oameni încercând să treacă granița ilegal, pentru că spera să o găsească și pe rusoaica lui mult așteptată. Când apare femeia ideală încarnată în Valia, gândurile lui Ragaiac vor fi tulburate cu totul. Din acel moment nu va avea o clipă de liniște, nu va exista nimeni pentru el doar Valia, rusoaica visurilor întruchipată într-o femeie superbă, tocmai cum se aștepta. Chiar și după dispariția fizică a acesteia imaginea ei va continua să domine romanul și viața lui Ragaiac.

Interesant este deci, cum această femeie domină cantitativ tot romanul, deși prezența ei fizică este de o durată foarte scurtă. Iar femeia, a cărei prezențe fizice este mult mai mare în roman, nu se încadrează în acest tip de omniprezent. Niculina, deși este prezentă fizic, ca o femeie foarte frumoasă și cultă, nu reușește să concureze cu Valia, fiindcă nu reușește să se înfingă atât de mult în gândurile lui Ragaiac, încât să poată lua locul Valiei. Realitatea fizică pe care o reprezintă niculina nu este destul de puternică încât să poată să înlocuiască realitatea creată de Ragaiac. Pornind din faptul că Niculina este femeie mai accesibilă decât

rusoica, nu este înconjurată de mister, de necunoscut, astfel nu ocupă o parte atât de mare din gândurile lui Ragaiac. Valia însă, fiind în sine un mister, obține să fie prezentă la orice pas a lui ragaiac, purtând-o în visele și în gândurile sale. Din acest motiv avem de a face cu o situație ciudată și anume că în acest roman a lui Gib Mihăescu, prezența fizică a unui personaj nu înseamnă și prezență dominantă în roman, deoarece personajul dominant este rusoica, deși ea fizic este prezentă doar pentru un foarte scurt timp.

Personajele lui Gib Mihăescu sunt foarte bine create, complexe și greu de înțeles. De aici nu fac excepție nici personajele feminine din romanul *Rusoica*. Ele sunt create cu multă atenție la fiecare detaliu și fiecare având rolul ei aparte. Dacă avem în vedere comportamentul și sentimentele lor, e greu să facem o tipologie pentru că ele sunt complexe și greu de definit.

Prima dată în roman o întâlnim pe Marusea, logodnica lui Ragaiac. Ea este de origine rusă, dar Ragaiac nu găsește în ea femeia visurilor sale, pentru că din câte mărturisește, mai lipsește ceva din atitudinea fetei ca să ajungă femeia ideală. Marusea nu este o femeie obișnuită. Are o vrajă care ține în suspans mulți bărbați, dar această vrajă nu pare a fi destul pentru Ragaiac. Din acest punct de vedere Marusea este tipul logodnicei, care ar trebui să aștepte bărbatul iubit, trimis la frontiera țării, dar timpul petrecut acolo de Ragaiac este mult prea lung și el dă mult prea puține semne că ar mai avea sentimente de dragoste față de logodnica lui. Din acest motiv nu ne mirăm, când aflăm că ea se va căsători cu un alt bărbat. Ea nu este genul de femeie care poate rezista mult singură și aparține tipului de femeie realistă, pentru care siguranța înseamnă mult mai mult decât așteptarea și visele romantice pentru un bărbat, care e plecat și cum nici întoarcerea lui nu e sigură, nu sunt certe nici sentimentele pe care acesta nutrește față de ea și nu se știe nici cum va reacționa dacă se va întoarce acasă. Deși din discuția ei cu Iliad reiese că mai simte ceva pentru Ragaiac, ea totuși alege siguranța sentimentală și materială care îi este oferită de bărbatul cu care urma să se căsătorească. Acest bărbat, un profesor, o iubește atât de mult că o iartă când află că Marusea în noaptea nunții lor l-a înșelat cu Ragaiac.

În timp ce Ragaiac patrula pe malul Nistrului, întâlnește o țigancă, a cărei nume n știe și inspirat din legendele antice, o identifică cu zeița diana. Această femeie poate fi încadrată în tipul femeii instinctive. Ea nu vorbește cu ragaiac, ci îi dăruiește frumusețile sale trupești, iar a doua zi nu va mai veni înapoi. Dintre toate aventurile pe care Ragaiac le-a avut, aceasta este deosebită, deoarece nu femeia este cea care ar vrea o nouă întâlnire, ci bărbatul o caută peste tot, dar nu o mai găsește. Astfel, prin misterul care o învăluie se apropie puțin spre rusoică, dar dacă acest mister nu ar exista, ea ar fi doar o femeie oarecare, cine nu a putut rezista lui Ragaiac.

Despre Măriuca nu aflăm prea multe lucruri. Ea este cumnata niculinei, o femeie văduvă, care este naivă și din acest motiv mulți bărbați se folosesc de ea. Când își dă seama că Ragaiac vrea o aventură de la ea, se împotrivește, deoarece știe că Ragaiac înainte umbla la cumnata ei și a spus că în așa fel nu îl acceptă. La

urmă însă îl primește pe Ragaiac și deloc nu se comportă cum o închipuia acesta la prima vedere. Ea poate fi încadrată în tipul văduvei sătene, care însă este dornică de dragoste și neavând cine s-o apere este expusă voinței bărbaților.

Deși rusoaica este femeia care predomină în roman prin prezența și prin forța ei de a stăpâni conflictul, știm foarte puțin despre ea. Acesta se datorează mai mult faptului, că ea trăiește la început doar în visele și dorințele lui Ragaiac. Atâta însă știm de la început că ea este tipul femeii ideale, absolute. Ragaiac o construiește din diferite personaje feminine a literaturii rusești, care îl fascinează atât de mult. Își închipuie separat fiecare parte a corpului ei, dar nu și-o poate închipui în totalitate, deoarece n-a mai văzut niciodată ceva asemănător. Ragaiac îi povestește lui Iliad de această femeie ideală, care va deveni și el contaminat de această obsesie. La el însă în scurt timp visul se va împlini: va întâlni rusoaica. Aceasta va purta numele de Valia și lui Iliad i se pare că ea este femeia despre care Ragaiac îi vorbea. Dar din cauza lașității lui Iliad, Valia va pleca. Iliad îi povestește toată întâmplarea lui Ragaiac, care din acel moment nu mai are nici o clipă de liniște. Este supărat că nu el a întâlnit-o mai repede, dar este sigur că o va găsi. De aici Valia a pus stăpânire pe amândoi bărbații, deoarece și Iliad va deveni obsedat și o va căuta doar pe Valia. Aflăm că ea provine dintr-o familie bogată, că este cultă și cântă foarte frumos la vioară, deci tocmai cum și-a închipuit-o Ragaiac. Fiind tipul femeii ideale, este învăluită în mister, nu se știe de ea prea multe, și Ragaiac abia reușește să afle unde a fost văzută ultima oară. Valia reușește să facă din cel mai mare dușman al lui Ragaiac, Serghe Bălan, singura lui speranță de a găsi rusoaica. Ragaiac știe că Serghe Bălan este cel care ajută refugiații să treacă nistrul și de aceea o vreme nici nu merge noaptea să-l prindă, că speră să i-o aducă pe Valia. Ea este deci femeia ideală, destul de puternică să influențeze evenimentele, gândurile și vorbele bărbaților.

Din câte gândește Ragaiac câteodată, aflăm că rusoaica ar putea fi chiar și Niculina și totuși ... Niculina este soția lui Serghe Bălan, o femeie frumoasă și cultă care știe cum să conducă bărbații. Este tipul femeii hotărâte, sigură pe sine, care știe ce vrea și are metode proprii de a obține ceea ce își dorește. Prima dată trimite vorbă cu soldații că ea ar vrea să cunoască locotenentul Ragaiac, fiindcă ea nu se mulțumește cu orice soldat. Această afirmație și strategie bine gândită trezește interesul soldaților, iar locotenentul la început demonstrându-și superioritatea și orgoliul nu merge la ea, dar mai târziu nu poate rezista tentației. Rolul Niculinei atunci este de a atrage atenția locotenentului, ca acesta să nu observe afacerile ilegale soțului ei contrabandist. Niculina „își face datoria” conștiincioasă, seduce locotenentul, dar începe să nutreze sentimente ascunse de dragoste față de acesta. Sau toate faptele ei erau motivate de intenția de a-și ajuta soțul? Putem să spunem cu siguranță nu, deoarece mai târziu când începe goana lui Ragaiac după Serghe Bălan, acesta din urmă face vizite nocturne soției sale și înfocat de gelozie o bate pe Niculina, de abia își revine. Atunci deja observă și soțul, că pentru ea Ragaiac nu mai înseamnă doar o problemă de rezolvat ci a început să pună în pericol planurile lui Serghe Bălan. Dar cu toate că soțul ei îi

cere să facă lucruri imorale pentru a-l ajuta și o mai și bate, Niculina nu-și trădează soțul ci încearcă să-l ajute. Din acest punct de vedere Niculina este tipul femeii îndrăgostite, care în ciuda răutății soțului său, nu-ncetează să-l iubească. Privind această relație, ea se comportă total opus situației cu Ragaiac. Dacă cu Ragaiac este o femeie hotărâtă, cu soțul ei este ca o femeie naivă și dependentă de acesta, în timp ce cu Ragaiac se comportă ca o femeie independentă și orgolioasă, cu soțul ei, Niculina nu îndrăznește să arate nici un pic de orgoliu și se supune total dorințelor acestuia. Avem impresia că în relația cu Ragaiac, Niculina poate fi ea însăși, poate să fie liberă, să facă ce și cum vrea ea, dar totuși ea ține mai mult la soțul ei. În timpul unei momente slabe, Niculina povestește lui Ragaiac despre soțul ei, care a ajutat-o foarte mult și i-a promis o viață mai bună și mai frumoasă. Degeaba îi spune orice Ragaiac, Niculina știe că el este îndrăgostit de un ideal feminin, care poate exista, dar ea nu va putea niciodată să corespundă acestui ideal, de aceea știe că pentru soțul ei ea este femeia ideală și locul ei sigur ar fi lângă acesta.

Foarte interesantă este percepția masculină asupra personajelor feminine. Personajul principal este Ragaiac și noi cunoaștem personajele feminine dar și cele masculine din perspectiva lui. Din cauza căutării lui disperate după femeia ideală, toate celelalte femei vor fi, din punctul lui de vedere, o copie nereușite a femeii absolute.

Marusea pentru el va fi o femeie cu care îi place să petreacă timpul, dar nici ea nu atinge nivelul dorit. Astfel ea va fi doar o suplinitoare a rusoaicei, și Ragaiac știe că la orice oră o va putea primi deoarece aceasta în noaptea nunții a petrecut câteva ore cu Ragaiac, deși soțul ei și toți nuntașii o așteptau la nuntă.

Un alt substitut a rusoaicei este păzitoarea de capre. Această femeie este folosită de Ragaiac să-și demonstreze virilitatea și să se recompenseze cu ceva în lipsa femeii mult așteptate. Deși ea primește numele după o zeiță, nu va însemna mai nimic în viața lui Ragaiac. O altă femeie folosită doar de Ragaiac este Măriuca. Ragaiac o folosește și pentru a-și potoli nevoile, de a satisface obsesiile sale erotice, dar și pentru a o supăra pe Niculina. Aici putem observa foarte clar disprețul acestuia față de femei și că le privește ca pe niște obiecte care îi stau la dispoziție oricând și poate să facă ce vrea cu ele. Prin acest fapt el chiar umilește cele două femei și începe să devină un monstru nemilos.

La fel de disprețuitor o tratează și pe Niculina. Cu toate faptele și vorbele sale Ragaiac vrea să demonstreze că el este mai tare și vrea să posede toate femeile. Cu Niculina îi merge mai greu, dar prin căi necinstite și nedrepte, ajunge să posede femeia. O folosește foarte urât pentru intențiile sale. O folosește în primul rând pentru a stinge focul obsesiei erotice, în lipsa femeii ideale. El este atât de brutal că îi mai și povestește Niculinei despre femeia visată de el, doar să o facă să sufere. Ragaiac se comportă ca un adevărat monstru, deoarece îi face mare plăcere suferința pe care o provoacă acestei femei, și face tot posibilul s-o facă să sufere, dar niciodată fizic, ci o torturează psihic. În al doilea rând, Niculina este folosită de Ragaiac, ca acesta să poată să prindă cât mai repede contrabandistul ei soț. Ragaiac mereu încearcă să afle de la ea informații noi care să-i ajute investigația. Iar când îl prinde pe Serghe Bălan îi

povestește cu mare plăcere Niculinei despre suferințele aceleia, deși vede în ochii femeii că și ea suferă enorm auzind această veste. Niculina însă este folosită și de soțul ei, ea este mijlocul prin care el reușește să distragă atenția grănicerilor și să-și desfășoare liniștit afacerile ilegale.

Singura femeie care reușește să domine locotenentul, este rusoaica, încadrându-se în tipul femeii ideale. Ea stăpânește toate gândurile și faptele lui Ragaiac, care este obsedat de căutarea ei. Deși Ragaiac știe că rusoaica este creația fanteziei sale, el crede obsesiv, că această femeie există. Mai târziu își dă seama că are dreptate, deoarece femeia visată apare întruchipată în Valia, o refugiată din Rusia. Deși Ragaiac nu are ocazia s-o vadă, camaradul lui Iliad îi povestește despre ea, care a avut o relație amoroasă cu această femeie, dar din cauza lașității sale a pierdut-o. Nici nu poate exista mai mare pedeapsă pentru Ragaiac, decât faptul că un om pe care el îl disprețuiește a pus mâna pe rusoaica „lui”. Apoi face tot posibilul ca s-o readucă-n țară, dar nu reușește. Vor găsi cutia de vioară al acesteia dusă de apă, dar Ragaiac este convins că ea nu s-a înecat și va veni. Va continua să aștepte total obsedat de imaginea acestei femei ideale, pe care însă ar fi vrut s-o domine la fel cum a făcut și cu celelalte femei. Dar femeia ideală rămâne ideală doar dacă este cuprinsă de mister, inaccesibilă, de aceea Valia, rusoaica va putea rămâne pentru Ragaiac tipul femeii ideale.

Acest roman al lui Gib Mihăescu este formidabil din mai multe motive. A reuși să realizeze analiza psihologică a obsesiei erotice așa, cum nimeni nu a reușit înaintea lui. Fascinația sa pentru dostoevski și-a lăsat amprenta pe scrierile sale, așa și pe acest roman. Autorul a reușit să alcătuiască niște personaje feminine ieșite din comun, și cu ajutorul acestora, a alcătuit eroul masculin, care iese în evidență prin obsesiile sale. Dacă mai amintim și tehnica romanului polițist pe care o putem descoperi în roman, ne dăm seama că într-adevăr valoarea acestui roman este excepțională. Sfera verbală a lui Gib Mihăescu redă clar imaginea sentimentelor zugrăvite, cu talentul unui analist, într-un stil provenit din resurse variate.

Bibliografie:

1. Balotă, Nicolae: *De la Ion la Ioanide*; Editura Eminescu
2. Cincă, Stelian: *Psihanaliză și creație în opera lui Gib I. Mihăescu*; Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1995
3. Cioculescu, Șerban: *Aspecte literare contemporane*; Editura Minerva, București, 1972
4. Mihăescu, I. Gib: *Rusoaica*;
5. Radian, Sanda: *Portrete feminine în romanul românesc interbelic*; Editura Minerva, București, 1986
6. Șuluțiu, Octav: *Scriitori și cărți*; Editura Minerva, București, 1974

Recepție scris
29-10-96
M. M. M. M.

STIMAȚI TOVARĂȘI,

Vă scriu spre a vă mulțumi, în numele meu, ca cititor, și al d-nei Tonegaru, mama poetului, pentru publicarea versurilor lui Constant Tonegaru în paginile "Familiei". D-na Maria Floarea Tonegaru mi-a încredințat manuscrisul postum de versuri al fiului ei, manuscris intitulat "Steaua Venerei", din care v-au provenit, prin bunăvoința Tov. egoiteșcu și Balotă, mai multe poezii. Personal, voi propune foarte curînd Editurii pentru literatură o culegere de versuri din acest volum postum și din "Planteții", îndeplinîndu-mi, astfel, o veche datorie față de un prieten scump, care n-a avut prea mult noroc în viață.

V-aș ruga mult să trimiteți d-nei Tonegaru, care are o pensie mică, onorariul poeziilor publicate. Este o femeie care și-a iubit mult de tot fiul și care trăiește în amintirea lui. D-voastră nu vă puteți închipui cîtă bucurie i-a făcut, cîtă mîngiere i-a adus slova tipărită a lui Constant într-o revistă de azi. De altfel, cu acești bani ea va repara mormîntul poetului. Iată adresa d-nei Tonegaru: Maria Floarea Tonegaru, București, str. aviator Andreescu nr. 39- raion 30 decembrie.

În cazul în care ați dori alte versuri ale regretatului meu prieten, studii, informații, etc vă voi sta întotdeauna la dispoziție, cu toată simpatia pe care o am față de revistă, de colectivul ei viguros.

Al. dumneavoastră,

Bartolomeu

Str. Dr. Turnescu 5-București
23 martie 1966